vladimir fedorovski

sankt-petersburg
poveștile de dragoste ale unui oraș

HUMANITAS

Vladimir Fedorovski

SANKT-PETERSBURG

Poveştile de dragoste ale unui oraş

Traducere din franceză de SILVIA PALADE

Editura Humanitas
Bucureşti, 2005

ISBN: 973–50–1018–6

Vladimir Fedorovski
LE ROMAN DE SAINT-PETERSBOURG
Les amours au bord de la Néva
Editions du Rocher, 2002

Corectură [V1.0]: august 2021.

VLADIMIR FEDOROVSKI (născut la Moscova în 1950) a avut trei cariere profesionale succesive: diplomat sovietic vreme de douăzeci de ani (a fost, printre altele, interpretul lui Brejnev), a devenit apoi un apropiat al lui Gorbaciov, fiind numit consilier diplomatic în Franţa, cu misiunea de a explica Perestroika (1985–1990).

A doua sa carieră (politică) a durat doar un an, într-o perioadă de răscruce în procesul căderii comunismului în Rusia. În 1991 a devenit unul dintre fondatorii Mişcării pentru Reforme Democratice din URSS, al cărei purtător de cuvânt a fost în timpul puciului paleocomunist de la Moscova, din luna august a aceluiaşi an. Din această experienţă s-a născut cartea *Histoire secrète du coup d'État* (1991).

A treia sa carieră este cea de scriitor, rând pe rând eseist, romancier, istoric. Este autorul a şaisprezece cărţi, printre care *Histoire de la diplomaţie française* (1985), *Le Département du diable* (1996), *Le Triangle russe* (1999), *Les Tsarines* (2000), *De Raspoutine à Poutine, les hommes de l'ombre* (2001), *La Fin de l'URSS* (2002), L'Histoire secrète des Ballets russes (2002), *La Guerre froide* (2003), Le *Roman de Saint-Pétersbourg* (2003), *Le Roman du Kremlin* (2004), *Diaghilev et Monaco* (2004).

În fiecare an am obiceiul să revin cu două ocazii la Sankt-Petersburg. Mai întâi pentru festivalul de muzică, atunci când sfârşitul primăverii oferă miracolul nopţilor albe. Iau atunci *Săgeata roşie* de la Moscova. Pe parcursul călătoriei, în timp ce dorm, îşi dezvăluie frumuseţea câmpiile şi lacurile înfăşurate în mantia nopţii. Dis-de-dimineaţă retrăiesc în sfârşit bucuria regăsirii Sankt-Petersburgului.

Timp de câteva zile, la începutul lunii iunie, ziua se prelungeşte până în zori, când cerul capătă culoarea unei perle, iar lumina scade puţin în intensitate. S-ar zice că soarele se amuză şi se joacă de-a v-aţi ascunselea, pentru a reapărea pe cer şi mai strălucitor.

Mai revin şi în timpul iernii cu vaporul. Şi în acele clipe, când ceaţa se risipeşte, iar nori alburii cu reflexe de plumb se rostogolesc pe cer, este o încântare să zăreşti din depărtare oraşul. Suflă un vânt aspru venit din nord, care îngheaţă asfaltul şoselelor. Pe străzi firele electrice împrăştie ploi de artificii, iar vagi siluete negre merg grăbite pe trotuare, iuţind pasul prin vârtejurile ninsorii care dansează în lumina marilor lampadare.

Universul Sankt-Petersburgului devine un imens vârtej stârnit de un uragan devastator, iar printre fulgii de zăpadă împrăştiaţi de furtună se întrezăresc turla Amiralităţii, fortăreaţa Petropavlovsk, podul Anicikov cu cele patru statui ecvestre, canalul Ecaterina, unde Alexandru II a fost asasinat după cinci tentative, catedrala Maicii Domnului de la Kazan şi Nevski Prospekt, care şi-a reluat numele după ce s-a chemat bulevardul Octombrie Roşu. Sfincşi egipteni de culoarea ocrului privesc impasibil fluviul galben şi, dincolo de Neva, înşiruirea palatelor de la catedrala Smolnîi până la Palatul de Iarnă şi golful finic, unde a luat naştere oraşul în 1703 pentru a deveni capitală în 1712.

Marea e scăldată în raze aurii, iar Sankt-Petersburgul rivalizează cu asfinţitul soarelui prin nuanţele sale de verde-migdală, roz tandru, albastru-azur sau galben, culori pe care le datorează arhitectului italian Rastrelli. Sosit în Rusia la vârsta de şaisprezece ani împreună cu tatăl său sculptor, inginer şi arhitect, tânărul Rastrelli a luat cetăţenia rusă, devenind principalul arhitect al împărătesei Ecaterina. El a inventat un stil nou, reunind elemente aparent incompatibile într-o fericită simbioză, îmbinând rococoul austriac cu gustul decorativ franţuzesc şi cu tradiţia rusă inspirată din stilul catedralelor de la Kiev şi Novgorod. Asemenea lui Petru cel Mare, Rastrelli a înfăptuit o lucrare supraomenească. Celebrul său Palat de Iarnă – astăzi muzeul

Ermitaj – se întinde pe o rază de doi kilometri şi are o faţadă susţinută de o pădure de coloane corintice. Capodopera sa, catedrala mănăstirii Smolnîi, este o uimitoare şi fericită îmbinare între stilul baroc şi pura tradiţie ruso-bizantină a cupolelor în formă de bulb. Rastrelli reprezintă simbolul unei încercări de fuziune între tradiţia rusă şi stilul occidental. Ici un mic canal demn de măreţia Veneţiei, colo palatul de marmură construit de Rinaldi pentru prinţul Orlov şi Biserica Mântuitorului, ale cărei turle aurite şi multicolore oferă cel mai frumos spectacol în timpul nopţilor albe.

Pretutindeni la Sankt-Petersburg se murmură numele lui Aleksandr Puşkin. Franceza era aproape limba sa maternă, o vorbea la perfecţie, ca şi germana, engleza, italiana şi spaniola. Cu toate acestea, el este cel care, prin geniul său, a ridicat limba rusă pe culmi nebănuite. În cabinetul său de lucru s-au păstrat patru mii de volume în paisprezece limbi, biroul, ultimele articole, sipetul, pana de scris şi o sabie amintind de bătălia împotriva turcilor.

Este neîndoielnic faptul că ţarii şi marii scriitori, Petru I, Puşkin, Dostoievski, au oferit cheile potrivite pentru descifrarea misterelor acestui oraş plin de farmec, dar am preferat să urmăresc şi destinul muzelor acestor personalităţi, cele pe care ei le-au iubit la Sankt-Petersburg: Ecaterina, împărăteasa din popor, soţia lui Petru cel Mare, Ecaterina II şi puternicul ei complice, Potemkin, Puşkin şi iubirile sale, poeţii de la începutul secolului al XX-lea. Nu am uitat nici suferinţele îndurate de petersburghezi, zdrobiţi sub jugul roşu al regimului totalitar.

Figurile legendare m-au făcut adesea să călătoresc de-a lungul timpului, prin palate strălucitoare, îndemnându-mă să meditez la contradicţiile caracterului slav care, întocmai ca şi arhitectura Sankt-Petersburgului, nu cunoaşte limite şi nu seamănă cu niciun stil cunoscut, nici cu goticul flamboaiant al Europei, nici cu stilul bizantin.

Să fie arhitectura sau pur şi simplu sufletul rus cel care şi-a satisfăcut aceste capricii cu o asemenea fantezie, cu contrastele, culorile, jocurile de lumină, amintind fără îndoială de contradicţiile dramelor istorice? Ce mai rămâne din aceste călătorii iniţiatice în inima acestui oraş insolit?

Iubirea care se naşte şi moare, dar care rămâne veşnic vie în amintire, şi voluptatea ninsorilor…

Am resimţit acest sentiment puternic ca o arsură în urmă cu câţiva ani, pe când luam cina împreună cu doi vechi prieteni în celebrul restaurant Metropola, nu departe de Nevski Prospekt. Mişa, pianist de renume internaţional, Aleksandr Ivanovici, un patriarh al literaturii, originar din acest oraş, şi cu mine aveam obiceiul să ne întâlnim în marea sală cu coloane şi lambriuri poleite cu aur, iar la ferestre cu perdele din mătase verde. Zacusca noastră preferată, limba de elan şi

ren, anşoa şi păstrama afumată de vită ne aşteptau deja pe masă.

În seara aceea, schimbând tonul de obicei persiflant şi lipsit de gravitate al conversaţiilor noastre, Aleksandr Ivanovici ne-a declarat solemn:

— Trebuie să vă povestesc o întâmplare tristă care mi-a transformat viaţa.

— O poveste de amor! am spus noi în zeflemea.

— Nu tocmai, mai curând povestea unei stele căzătoare… care de altfel s-a dovedit a fi într-un fel povestea oraşului nostru.

— Ce te-a apucat, ai devenit romantic? am adăugat noi.

Pe un ton grav, venerabilul îşi începu povestirea:

— S-a întâmplat cu vreo zece ani în urmă, când încă mai locuiam în Leningrad. Mă aflam tot în restaurantul acesta, singur la masă, când a intrat o doamnă mică de statură, înfofolită într-o haină de blană. Pe cap purta o tocă aşezată pe o eşarfă de mohair gri.

Mişa şi cu mine eram numai ochi şi urechi, gata să îl tachinăm.

— După înfăţişare mi-am dat seama că este franţuzoaică. Şi-a scos haina de blană, s-a aşezat la masă şi a deschis imediat meniul. Îi observam chipul încadrat de buclele-i şatene lăsate să cadă în voie. Căldura o ajuta să se dezmorţească încetul cu încetul. Fără să aştept să i se ia comanda, l-am rugat pe chelner să îi servească un pahar din partea mea.

— Şi ea a acceptat fără să încrunte sprâncenele? am întrebat eu.

— Ei, răspunse Aleksandr Ivanovici, nu era ea una dintre acele străine naive care căutau Rusia eternă în URSS-ul lui Brejnev, era om de ştiinţă. De altfel, era ceva ereditar, fiindcă, aşa cum mi-a explicat mai târziu, strămoşul ei, Tredem de Lezerec, care se remarcase de partea cealaltă a Atlanticului prin măreţe fapte de arme pe când America se elibera de sub jugul britanic, a fost şi corespondent al Academiei de Ştiinţe din Sankt-Petersburg. În 1789, Ecaterina II l-a invitat la curtea imperială şi i-a comandat un dicţionar rus-breton, iar numele lui a fost dat chiar unei străzi a oraşului.

— Şi tu i-ai propus, evident, să o căutaţi împreună? râse în hohote Mişa.

Ridicându-şi privirea spre lustra de cristal, Aleksandr Ivanovici schiţă un surâs.

— Ne-am plimbat pe străzi în fiecare zi timp de o săptămână. Îi vorbeam despre meandrele iubitului şi detestatului meu Petersburg, încercând să o fac să înţeleagă oraşul nostru, bătut de viscol, angoasant şi inaccesibil în acelaşi timp.

— Este un lucru de care nu îmi vorbiţi, dragul meu, spuse ea, şi care e legat de întemeierea acestui oraş: Petru cel Mare a vrut să înfrângă stihiile naturii cu preţul jertfelor omeneşti. Cu regret vă spun că ne plimbăm printr-un cimitir… Sankt-Petersburgul reflectă atât

lumina cât şi întunericul, atât frumuseţea cât şi urâţenia. Invizibilul care ia forma vizibilului se dedublează în permanenţă, trecând fără încetare de la realitate la miraj, de la strălucire la obscuritate.

— Această stare de fapt a fost de altfel creionată în opera unui poet de la începutul secolului al XIX-lea, Aleksandr Odoievski, când o serbare somptuoasă din înalta societate a oraşului Sankt-Petersburg se transformă deodată într-un bal al unor schelete care dansează într-un imens salon, îmbrăţişându-şi oasele îngălbenite şi arborând un zâmbet fals.

De câte ori, în anii înceţoşaţi, nu am avut şi eu aceeaşi impresie stranie, dar puternică: atunci când ceaţa se va risipi şi se va ridica, nu va duce oare cu sine şi tot acest oraş neguros, nu se va ridica el oare odată cu ceaţa dispărând ca un fum, lăsând în loc vechea mlaştină finlandeză?

Deşi era un spirit pozitivist, Zaza, căci aşa i se spunea, încerca să dovedească faptul că nu doar oamenii păstrează în memorie trecutul, ci şi obiectele sau clădirile. Mi-a dat drept exemplu Grota, celebrul pavilion din Ţarskoe Selo, loc privilegiat al întâlnirilor galante ale marilor îndrăgostiţi din secolul al XVIII-lea şi până în zilele noastre.

— Bineînţeles că ai dus-o acolo, bătrâne don Juan?

— Contrar prejudecăţilor voastre, nu s-a petrecut nimic între noi doi, totul a rămas în limita fantasmelor şi a vorbelor de iubire nerostite. Dar acum, când mă apropii de sfârşitul vieţii, înţeleg că Zaza avea dreptate, căci lucrurile mărunte rămân mult timp în memoria ochilor şi a urechilor şi sfârşesc prin a coborî în suflet.

De la acea memorabilă cină, fie ploaie, fie vânt, întâlnirile noastre urmau să se încheie în mod invariabil la pavilionul Ţarskoe Selo, unde mi se părea că într-adevăr zidurile păstraseră în memorie ceea ce auziseră şi că mi-au şoptit fără putinţă de tăgadă amintirile lor.

Astăzi, Aleksandr Ivanovici nu mai este printre noi. Reflectând la întâlnirea lui cu prietena sa franţuzoaică şi la pasiunile născute între zidurile pavilionului de la Ţarskoe Selo, m-am hotărât să evoc istoria insolită a oraşului Sankt-Petersburg.

Ce rămâne în urmă? Iubirea care se naşte şi moare, dar care rămâne veşnic vie în amintire, şi voluptatea ninsorilor…

Epoca petersburgheză a început cu Petru cel Mare, întemeietorul oraşului. Trei elemente au stat la baza acestui proiect: prietenia lui cu străinii, pasiunea sa pentru călătorii şi voinţa sa de a construi un mare port.

Al treilea Romanov, fiul lui Aleksei, Petru a fost proclamat ţar în 1682, la vârsta de zece ani, împreună cu fratele său vitreg Ivan. Cei doi copii au împărţit atunci un tron dublu din argint special realizat pentru ei. Regenţa a fost mai întâi asigurată de sora sa vitregă Sofia, care a acaparat puterea cu sprijinul regimentului gărzii imperiale, *strelţii*. Tânărul Petru şi mama sa, Natalia, au fost izolaţi la Preobrajenskoe, nu departe de Moscova. Acolo, viitorul întemeietor al oraşului Sankt-Petersburg şi-a constituit o mică gardă personală. Jocurile acestor copii nu păreau s-o neliniştească pe regenta Sofia.

Ea nu ar fi trebuit totuşi să se încreadă în acele aparenţe înşelătoare. Căci Petru, care în fragedă pruncie asistase la masacrarea rudelor sale pusă la cale de Sofia, nu avea de gând să rămână la Preobrajenskoe. Astfel, cu ajutorul regimentului său a reuşit să o alunge pe intrigantă şi a încredinţat puterea lui Narişkin şi mamei sale Natalia. La momentul respectiv el încă nu conducea personal ţara.

Erau ultimii ani ai Moscovei care, la sosirea pe tron a lui Petru cel Mare, era încă o ţară înapoiată, cu o cultură medievală.

Fratele său vitreg, Ivan V cel Simplu, mare duce al Moscovei, ţar al Kazanului şi Astrahanului, prea puţin interesat de treburile puterii, vegeta în apartamentele sale de la Kremlin, unde era lăsat să se joace cu păpuşile. Soţia sa, Praskovia Saltikov, i-a dăruit trei copii ai căror taţi, cunoscuţi de toată lumea, trăiau nestingheriţi la curtea Kremlinului.

În ceea ce îl priveşte pe Petru, el a continuat să se ocupe exclusiv de jocurile sale militare. Dar era timpul ca acestui tânăr impetuos să i se găsească o soţie.

„Natalia”, notează un martor privilegiat, prinţul Boris Kurakin, în Memoriile sale, „a hotărât să-şi însoare fiul cu Eudoxia Lopukhin, o tânără de şaisprezece ani care făcea parte dintr-o familie de boieri scăpătaţi, fără ca el măcar să-şi fi văzut viitoarea soţie la *smotrini*, cum şade bine unui ţar rus.”

Ceremonia a avut loc în 1689. Petru a ajuns la catedrală cu mare întârziere, căci petrecuse noaptea la amanta sa Anna Mons.

Acest mariaj nu l-a împiedicat câtuşi de puţin pe ţar să ducă în continuare o viaţă de burlac. Dacă nu dormea la Anna Mons sau la

vreo altă amantă, atunci îşi petrecea nopţile în bordelurile din foburgul german, unde era cunoscut sub numele de „Herr Peter” (această suburbie era un fel de ghetou; în urma unui ucaz emis de bunicul lui Petru, ţarul Mihail, străinii nu aveau dreptul să locuiască în altă parte).

Astfel s-au scurs ultimii ani de formare a unui ţar autodidact, narcisist, aplecat spre satisfacerea propriilor curiozităţi şi spre un tip de educaţie empirică bazată pe contactele cu străinii din Moscova, precum şi pe relaţiile cu servitorii, cu condiţia ca aceştia să fie inteligenţă şi capabili. Tot atunci a deprins arta războiului, ca şi pe cea a navigaţiei. Pentru navigaţie Petru a manifestat un interes cu totul deosebit. Timmermann, un fost maistru olandez care lucrase pe un şantier naval, i-a devenit profesor şi l-a învăţat aritmetica şi cum se construiesc corăbiile cu pânze. Petru îşi petrecea zile întregi la Muzeul naval din Kremlin, înfiinţat de constructorii străini. În hangarul unchiului său, Nikita Romanov, a găsit un cuter olandez cu pânze care trebuia, aşa cum i-a explicat Timmermann, „să plutească împotriva curentului”. Atunci a hotărât tânărul ţar să construiască un mic port pe râul Iauza şi un altul pe un iaz. Din acel moment nu a mai avut decât un singur gând, şi anume să dea Rusiei o flotă puternică. Meseria de constructor de corăbii era, spunea el, „cea mai nobilă, mai nobilă chiar şi decât aceea de ţar”.

Lipsea de acasă zile întregi, uneori chiar şi săptămâni, preferând compania străinilor şi nu pe cea a compatrioţilor săi, ale căror vechi tradiţii, moravuri şi obiceiuri le detesta. Totuşi marea majoritate a ruşilor, şi nu numai oamenii de rând, dispreţuiau *Nemeţkaia sloboda*, acest foburg al „oamenilor veniţi de pe alte meleaguri” care, între anii 1690–1694, devenise un loc al plăcerilor şi desfrâului.

Atitudinea lui Petru schimbase deja ordinea tradiţională de la curtea moscovită. Cum spunea Iosif Brodski: „Spre deosebire de predecesorii, precum şi de urmaşii săi pe tronul Rusiei, acest monarh de doi metri înălţime nu suferea de niciun complex de inferioritate faţă de Europa, această maladie tradiţională rusă. Nu dorea să imite Europa, ci dorea ca Rusia să fie Europa, aşa cum el însuşi era, cel puţin în parte, un european.”

Încă din copilărie, mulţi dintre prietenii şi camarazii săi, precum şi principalii inamici împotriva cărora lupta erau europeni.

Îşi dădea el oare seama de faptul că tovarăşii săi din foburg erau aproape toţi nişte aventurieri? Dacă învăţase de la ei limbi străine, avea vaste cunoştinţe mai ales în domeniul argoului. (Mai târziu s-a dus în Franţa pentru a se întâlni cu Filip de Orléans, nepotul lui Ludovic XIV. A negociat în franceză cu regentul şi cu ministrul de externe, Dubois. Acesta din urmă a relatat: „În timp ce vorbesc cu ţarul în franceză, mă întreb cine l-o fi învăţat limba noastră. Nu

cunoaşte niciun cuvânt uzual, în schimb foloseşte expresii care i-ar face să roşească până şi pe dragonii din regimentele noastre. L-am auzit odată la Versailles înjurând cu o asemenea fervoare, încât i-a lăsat cu gura căscată pe valeţii de la grajduri.”)

Suveranul era adesea oaspetele unui scoţian, Patrick Gordon, şi al unui elveţian, Franz Lefort; pe unul îl promovase în funcţia de general, iar celălalt cumula, din voinţa sa, gradele de general şi amiral. Amândoi au jucat un rol însemnat în primii ani de domnie. Primul i-a stat alături în timpul tulburărilor din 1689 şi l-a însoţit în călătoria de pe Marea Albă din 1694. Cel de-al doilea a luat şi el parte la toate expediţiile. Petru era oaspetele permanent al lui Lefort, a cărui locuinţă, situată vizavi de reşedinţa regală de la Preobrajenskoe, pe malul celălalt al râului Iauza, era locul unor adevărate orgii. În acele momente de desfrâu i-a venit lui Petru ideea să înfiinţeze Soborul, adunare alcătuită dintr-un colegiu al băutorilor prezidat de un „Patriarh” suprem care, într-un ritual orgiastic ce amintea de „misterele lui Bachus”, lua oarecum în derâdere Biserica ortodoxă. Conduita ireverenţioasă a ţarului nu avea darul de a-l apropia de popor, deşi „colegiul” stârnea ilaritate atunci când traversa străzile în cortegiu. La acea vreme contemporanii săi nu bănuiau că acest tânăr dezmăţat va deveni în curând un om de stat genial, capabil să întreprindă acţiuni dintre cele mai dificile, să le ducă la bun sfârşit cu seriozitate şi încăpăţânare şi să se pună pe deplin în slujba statului pentru a se lansa mai apoi într-un vast plan de reforme constructive. Adversarii săi l-au denigrat atunci numindu-l Anticrist.

Un istoric din secolul al XIX-lea, Kliuşevski, explica: „Om bun din fire, ca ţar Petru era un necioplit care nu avea obiceiul să se respecte pe sine însuşi şi nici să-i respecte pe cei din jurul său; mediul din care provenea nu avea cum să-i inculce acest respect. Inteligenţa înnăscută, vârsta, poziţia dobândită vor masca în cele din urmă acest neajuns al tinereţii, care va mai reveni uneori la suprafaţă în anii maturităţii.”

Primul obiectiv al lui Petru va fi de altfel acela de a dota ţara cu o flotă puternică ce trebuia să-i permită să îi alunge pe turci din Marea de Azov. Spera ca pe urmă să elibereze Constantinopolul şi să deschidă Rusiei o „fereastră spre Orient” începând de la Marea Neagră. El mai visa să „deschidă o fereastră spre Europa” şi să obţină o deschidere spre Marea Baltică.

Începând din 1695, Petru a fost animat de un singur gând, şi anume acela de a construi un port. Drept urmare a ales Voronejul, în inima Rusiei, ca loc de amplasare a şantierelor navale unde urma să fie construită flota sa de pe Don şi din Marea de Azov. În jur de 100.000 de ucraineni au fost recrutaţi cu forţa pentru a lucra pe aceste şantiere; Petru şi-a numit aghiotantul, Mencikov, în funcţia de şef de lucrări şi i-a încredinţat o sumă fabuloasă; însă Mencikov şi camarazii săi au cheltuit toţi banii într-o lună, aşa încât, atunci când Petru s-a întors în 1696, jumătate din muncitori fuseseră decimaţi de epidemii şi foamete, iar ceilalţi fugiseră. Acela a fost începutul cumplitului tribut de vieţi omeneşti pe care Rusia avea să-l plătească pentru edificarea imperiului său şi a capitalei sale emblematice.

Temperamentul năvalnic al ţarului, dorinţa de a-şi vedea realizate planurile măreţe cât mai repede cu putinţă, lipsa de educaţie şi necunoaşterea regulilor, firea sa nerăbdătoare l-au determinat pe Petru să-şi conceapă proiectele în momentul punerii lor în practică. Aşa s-a întâmplat cu ocazia întoarcerii ţarului din cea de a doua expediţie, de data aceasta victorioasă, din Azov. O mare sărbătoare a fost organizată la Kremlin. Ceea ce a surprins cel mai mult a fost intrarea triumfală a amiralului Lefort şi a generalului Gordon în caleaşca imperială, în timp ce ţarul, îmbrăcat în simplu sergent de artilerie, păşea alături de infanterişti. Poporul, furios, se întreba dacă nu cumva Petru îşi bate joc de el sau dacă această paradă nu era o reminiscenţă a distracţiilor de odinioară din suburbia străinilor.

Însă ţarul nu îşi făcea prea multe scrupule. Convins că Turcia ar fi mai uşor de învins prin constituirea unei alianţe europene, Petru a pregătit în 1697 o „mare ambasadă” şi a pornit într-un lung periplu în străinătate, curios să vadă cum trăiesc „ceilalţi oameni, alţii decât ruşii”, precum şi „să înveţe lucruri utile”. (Această călătorie a durat optsprezece luni şi l-a condus prin Prusia, Olanda, Anglia şi Austria.) Duma boierilor a fost însărcinată să guverneze în absenţa lui.

Preocupat în primul rând să se instruiască şi detestând eticheta, suveranul a refuzat atât cât a putut să meargă în străinătate în vizite oficiale, ştiind foarte bine că nu va face altceva decât „să-şi piardă timpul pe la recepţii”. Prefera să se ascundă sub pseudonimul Piotr Mihailov, „voluntar al ambasadei ţarului”, ai cărei conducători oficiali erau Franz Lefort şi Artamon Golovin. Statul-major al lui Petru îi avea în componenţă pe Piotr Şafirov, interpretul său, care mai târziu avea să devină ministru de externe, şi bineînţeles pe Aleksandr Mencikov,

aghiotantul său.

Aleksaşka, aşa era alintat de ţar, îi stătea la dispoziţie zi şi noapte, dormind în camera vecină sau chiar la picioarele patului suveranului. El avea să devină o figură de prim rang în epoca petroviană, punând cinci ani mai târziu piatra de temelie a oraşului Sankt-Petersburg. Fusese odinioară graţiat de Petru atunci când fusese surprins încercând să jefuiască un negustor, care nu era altul decât Şafirov. Adaptabil, cu o capacitate de asimilare rapidă, Mencikov a învăţat germana şi olandeza, fără a rămâne mai puţin rus până în măduva oaselor. Acceptând în ciuda tuturor să rupă cu vechile obiceiuri şi încercând să înţeleagă ideile novatoare, tânărul acesta încarna exact tipul de om pe care dorea Petru să îl creeze în ţara sa. Mencikov i-a devenit şi confident; o reală afecţiune trebuie să-i fi legat pe cei doi. Asemeni suveranului său, Aleksandr era o forţă a naturii. Excelând în practicarea exerciţiilor fizice întocmai ca şi ţarul, ştia să execute orice sarcină. Îi era tovarăş în timpul orgiilor, confidentul amorurilor sale, comandantul cavaleriei şi un ministru în guvernul său cu devotament şi tot atâta abilitate. Tactul şi optimismul său, precum şi marele său talent de a înţelege şi de a anticipa ordinele şi izbucnirile de mânie ale ţarului îl făceau de neînlocuit. Rapida lui ascensiune i-a atras însă şi mulţi duşmani. Devenit alter ego-ul lui Petru, Aleksaşka ştia atât de bine cum reacţiona acesta în orice fel de situaţie, încât ordinele sale erau executate întocmai ca şi cele ale ţarului. „Poate să facă ce vrea fără să-mi ceară părerea”, spunea suveranul, „pe când eu nu iau nicio decizie fără să mă consult cu el”.

Suveranul a petrecut un timp la Saardam, în Olanda, unde a lucrat ca simplu muncitor pe un şantier naval al unei companii private. A închiriat o mică încăpere în casa părinţilor unui dulgher olandez din Moscova. Duminica, Petru vizita familiile tehnicienilor olandezi care lucrau în Rusia şi care îl rugaseră să le viziteze familiile. Purtând vesta roşie şi pantalonii albi de pânză ai muncitorilor olandezi, ţarul credea că va scăpa privirilor curioase ale mulţimii, însă a fost repede recunoscut şi urmărit în deplasările sale. La 20 august 1697, a plecat pe furiş din Saardam, ajungând la Amsterdam, unde a fost primit, graţie recomandărilor primarului, pe şantierul Companiei olandeze a Indiilor. Aici a muncit zi şi noapte, uimind pe toată lumea cu enorma sa capacitate de concentrare şi cu priceperea sa în domeniul tâmplăriei şi feroneriei. Compania a început construirea unei fregate care a fost terminată în optsprezece săptămâni. Un adevărat record! Petru se interesa mai ales de planurile de construcţii portuare. Primarul a trebuit să-l însoţească în deplasările sale şi să asculte împreună cu el conferinţele marelui medic Ruish. A asistat chiar şi la operaţii chirurgicale. Vizitând, într-o zi o sală de anatomie, a observat cadavrul unui copil, s-a aplecat şi, spre marea uimire a asistenţei, a sărutat cadavrul. Cum cei care îl însoţeau nu şi-au putut ascunde dezgustul, Petru a remarcat şi i-a obligat pe toţi ruşii din asistenţă să facă acelaşi gest. Doctorul Boergawe a încercat să-l convingă să se răzgândească, vorbindu-i despre nocivitatea toxinelor cadaverice, dar Petru nu l-a ascultat şi a declarat: „Vreau să fac din aceşti barbari oameni civilizaţi.”

După plecarea ţarului, Boergawe a făcut următoarea remarcă: „E un personaj tare original acest ţar. Dar nu mi-aş dori să fiu unul dintre supuşii săi. Mă tem că regimul lui va costa foarte scump Rusia.”

Înainte de a părăsi Olanda, Petru a fost invitat la Utrecht de către Wilhelm de Orania, regele Angliei sub numele de Wilhelm III. În urma acestei întâlniri s-a hotărât să meargă în Anglia, unde construirea de vapoare era şi mai bine organizată decât în Olanda. Şi astfel s-a îndreptat el spre Deptford, pentru a se perfecţiona în arta construcţiei navale. Regele i-a oferit cea mai bună corabie, iar Societatea Regală de Ştiinţe l-a invitat la conferinţele sale. La Richmond a studiat fabricarea obuzelor şi a grenadelor. La Portsmouth a văzut navele de război britanice şi a rămas surprins de calibrul tunurilor, de numărul lor, de greutatea obuzelor şi aşa mai departe. A scos un carneţel din buzunar şi şi-a notat tot ce vedea. Amiralitatea a organizat, în cinstea lui, o

bătălie navală, aproape de insula Wight. Fericit ca un copil, ţarul a vrut să încarce el însuşi tunurile de pe vasul pe care se afla. Atunci când amiralul care comanda flota a venit să-i spună că poate să facă ce vrea, Petru i-a sărit de gât şi l-a îmbrăţişat atât de tare, încât i-a rupt două coaste! Amiralul a trebuit să stea la pat şi nu a uitat niciodată îmbrăţişarea „Ursului rus”. Petru, la rândul lui, nu a uitat niciodată puterea flotei britanice.

Dar în 1698, ţarul a trebuit să se întoarcă de urgenţă de la Viena pentru a înăbuşi o nouă revoltă a regimentului de gardă, *strelţii*, în favoarea Sofiei.

Îndepărtarea definitivă a surorii sale şi pedepsirea sângeroasă a *strelţilor* au marcat începutul reformelor petroviene. Această întoarcere precipitată l-a făcut conştient pe Petru de faptul că Rusia trebuia să fie occidentală sau deloc. De aici i-a venit această energie care a îndreptat o mare parte a ţării spre Epoca Luminilor de o manieră ireversibilă, chiar dacă cealaltă parte se fereca într-un tradiţionalism paralizant. Suveranul a impus atunci boierilor o occidentalizare înverşunată. Mare reformator, el a suprimat Duma boierilor, a supus Biserica statului şi a înfiinţat academii pentru a forma nobilimea constrânsă a se pune în slujba statului. Astfel a pătruns cu forţă în viaţa cotidiană a ruşilor, luptându-se cu tradiţiile, cu superstiţiile, cu prejudecăţile. Hotărâri mai puţin importante în aparenţă, precum obligaţia de a-şi rade barba şi de a înlocui caftanul cu veşmintele europene, au provocat rebeliuni violente. Odată i-a mărturisit unui prieten că este „asemenea sculptorului care a extras din blocul brut de marmură chipul omului, dar încă nu şi-a înfăptuit capodopera”.

Din punct de vedere diplomatic, „marea ambasadă” s-a soldat totuşi cu un eşec, întrucât Petru nu a reuşit să formeze o coaliţie europeană împotriva turcilor. A început negocierile cu Turcia, încheiate printr-un tratat de pace semnat în 1700.

Ţarul a pornit atunci o campanie de cucerire a posesiunilor baltice ale Suediei, care s-a soldat cu un prim eşec răsunător la Narva, în faţa tânărului rege al Suediei, Carol XII (optsprezece ani). Războiul Nordului avea să dureze douăzeci şi unu de ani (1700–1721), pustiind mari suprafeţe ale Europei orientale. În urma tratatului de la Nystad, Rusia a obţinut cea mai mare parte a teritoriului actual al Estoniei şi Lituaniei. În acest context a hotărât Petru întemeierea unui port la Marea Baltică.

Numeroase legende înflăcărate inspirate din istoria Sankt-Petersburgului au contribuit la elaborarea acestui celebru mit al „ferestrei deschise către Europa”. Astfel se povesteşte că pe când Petru explora insula Jainisaari – în finlandeză, „insula iepurilor” –, un vultur i-a zburat pe deasupra capului, într-o lumină difuză. Ţarul a pus atunci mâna pe baioneta unui soldat, a tăiat două smocuri de iarbă şi, adunându-le, a exclamat: „Aici va fi oraşul!” Apoi a luat o cazma şi a început să sape o groapă. Când, la 16 mai 1703, de sărbătoarea Sfintei Treimi, groapa a atins o lăţime de doi arşini (144 cm), a fost introdusă o criptă din piatră. Un reprezentant al Bisericii a stropit-o cu apă sfinţită, iar suveranul a depus în interior o urnă cu sfinte moaşte.

Oraşul trebuia să poarte numele Sfântului Petru. Se povesteşte că ţarul stătea adesea, în zilele de sărbătoare sau în ziua celebrării solemne a victoriei, cu planul oraşului în mână, pe noul meterez, cu faţa spre porţile fortăreţei decorate cu reprezentările sculptate în lemn ale apostolului Petru. Pe placa din tablă aşezată sub numele Sankt-Petersburg era gravat cu cifre romane: „Anul de graţie 1703.” Vechile manuscrise precizează că pe bastionul cel mai apropiat flutura un drapel galben cu un imens vultur negru ţinând în gheare cele patru mări supuse Rusiei.

În realitate, în această zi de mai a anului 1703, Petru se afla pe şantierele navale de pe lacul Ladoga. Aleksandr Mencikov, favoritul ţarului, a fost cel care a pus piatra de temelie a fortăreţei Petropavlovsk pe o câmpie mlăştinoasă situată la gura de vărsare a Nevei. (Acolo se înălţase cândva o fortăreaţă suedeză rasă de pe faţa pământului la ordinul ţarului în 1702.)

Petru a început să cerceteze diferite amplasamente, apoi a ales locurile cele mai potrivite pentru construirea fortăreţei şi a cartierelor oraşului care trebuiau apărate „împotriva suedezilor”. Printre aceste locuri se numărau Koivusaari, „insula mestecenilor”, şi Hirvisaari, „insula elanilor”; prima va deveni Petersburskaia storona, unul dintre cele mai frumoase cartiere ale noii capitale, iar cealaltă va găzdui sediul Amiralităţii.

Marea construcţie a început. Pădurile tăiate au lăsat locul câmpiilor presărate cu trunchiuri de copaci; o puzderie de canale pline cu apă murdară, şisturi grase şi pretutindeni bucăţi de turbă neagră, asemenea unor sicrie, alcătuiau un peisaj apocaliptic cât vedeai cu ochii. Brazii deşi şi mestecenii cu trunchiuri albe, ca nişte oseminte uscate, au fost transportaţi pe cărările cafenii pline de băltoace.

Încetul cu încetul, în câmpiile pe jumătate înecate în noroi s-au ridicat cabane din bârne, fără ferestre, pentru păstrarea fânului. Casele, construite în întregime din lemn, s-au grupat în jurul unei fântâni sau al unei bisericuţe cu cupolă albastră şi cu stele aurii. Şi iarăşi veşnicele smârcuri.

Terenul era atât de mocirlos, încât oamenii trebuiau să aducă de departe, în saci, pământul necesar construirii temeliilor. Cum nu exista piatră prin împrejurimi, căpitanii tuturor vapoarelor de pe lacul Ladoga şi conducătorii tuturor căruţelor care duceau diverse mărfuri la Sankt-Petersburg aveau ordin să transporte o anumită cantitate de piatră stabilită dinainte şi să o pună la dispoziţia comisarului general al construcţiilor. Majoritatea clădirilor au fost ridicate pe piloţi. Pentru a seca mlaştinile s-au săpat canale din şi înspre fluviu. Patruzeci de mii de muncitori au fost siliţi să lucreze la acest proiect supraomenesc. Era o aglomeraţie atât de mare, încât nu aveau ce să mănânce şi unde să doarmă. Cei mai puţin robuşti mureau, lipsiţi de orice fel de îngrijire. Alţii soseau în convoaie din toate colţurile Imperiului.

Acest climat nesănătos exprimă „esenţa” oraşului lui Petru. Acest oraş construit în delta Nevei reprezintă o sfidare la adresa specificului naţional şi poartă pe bună dreptate calificativul de „străin în propria sa patrie” pe care i l-a dat Nikolai Gogol.

Printr-un ucaz, trei sute cincizeci de familii nobile şi tot atâtea familii de negustori şi de meşteşugari au fost încurajate să-şi stabilească domiciliul la Sankt-Petersburg şi să-şi construiască locuinţele după planuri deja concepute şi care obţinuseră aprobarea ţarului. El însuşi s-a instalat aici în 1703, într-o locuinţă modestă, aşteptând terminarea lucrărilor la palatul Peterhof.

Imperiul rus trebuia astfel să succeadă Marelui Principat al Moscovei. Petru a ordonat ca în *Kuranti*, cum se numeau pe atunci ziarele, să nu se mai vorbească de statul moscovit, ci de statul rus.

Aflat la Sankt-Petersburg, poetul italian şi conte prusac Algarotti descria oraşul ca pe „o mare fereastră de curând deschisă la nord, prin care Rusia priveşte spre Europa”. Mai târziu, cel mai mare poet rus, Aleksandr Puşkin, a reluat această imagine transformând-o radical. Astfel, geniul rus îl elogia pe marele ţar pentru meritul de a fi „cioplit cu toporul o fereastră spre Europa”.

În 1712 oraşul a fost în mod solemn ridicat la rangul de reşedinţă a curţii imperiale. Şi pentru a-i conferi semnificaţia unui sanctuar naţional, Petru a ordonat să fie aduse aici moaştele sfântului Aleksandr Nevski.

Ca o încununare a triumfului său, Petru s-a proclamat împărat, „Părintele Patriei” şi „Mare”, asemenea lui Ivan III şi cum avea să se proclame mai târziu Ecaterina II.

Obligaţi să renunţe la comodele obiceiuri moscovite pentru această

nouă viaţă, într-o regiune „plină de lacrimi şi de mlaştini”, cei ce făceau parte din anturajul împăratului au resimţit această mutare ca pe un exil nemeritat.

Aşa cum subliniază Brodski, acest suveran dulgher şi navigator ar fi putut să-şi deseneze oraşul doar folosind o riglă: „Spaţiul care i se înfăţişa era cu desăvârşire plat, orizontal, iar el avea toate motivele să îl trateze ca pe o hartă unde este suficientă o linie dreaptă. Dacă întâlnim vreo curbă în acest oraş, nu este pentru că s-ar fi dorit acest lucru, ci deoarece Petru era un prost desenator şi din când în când îi mai aluneca mâna pe alături, antrenând şi creionul în acest derapaj.”

După dorinţa marelui ţar, Sankt-Petersburgul creştea, iar „voluntarii” roiau cu miile pentru a-şi căuta aici norocul în negustorie sau în administraţie. Acum, în acest ţinut bizar, unde cerul era de un verde-pal, unde iarba plăpândă se amesteca cu iarba-neagră şi cu muşchiul, unde predomina pinul posac şi trista lariţă, unde vaporii degajaţi de apele stătătoare încărcau aerul de umiditate, intrau în case şi le pătrundeau oamenilor până în măduva oaselor, se ridica acest oraş insolit, „o metropolă artificială şi sistematică”.

Toate ministerele, toate instituţiile administrative, toate cercurile aristocratice erau adunate în acest colţ de lume neguros. „Niciun rus nu se simţea expatriat ajungând pentru prima dată la Moscova, dar toţi se simţeau astfel ajungând la Sankt-Petersburg. Ruşii nu se simţeau la ei acasă, ci undeva în Europa.”

Prin Sankt-Petersburg, Petru a creat o nouă capitală în stil european care avea să schimbe faţa Rusiei. Călătorii occidentali nu mai conteneau cu elogiile la adresa clasicismului noilor clădiri ale oraşului şi anunţau naşterea unei „adevărate” arhitecturi în Rusia, respingând cu dispreţ stilul său tradiţional ornamental. Clădirile elegante şi bulevardele largi ale Sankt-Petersburgului i-au convins că Rusia nu mai era naţiunea barbară pe care o ilustra eclectismul excesiv al vechilor edificii.

Construirea Sankt-Petersburgului a schimbat viaţa sentimentală a ţarului. Încă din timpul călătoriei în străinătate, Petru îi scrisese de la Londra duhovnicului soţiei sale Eudoxia, cerându-i să o convingă să se călugărească. După ce s-a întors, a stat trei săptămâni fără să o viziteze pe ţarină. În cele din urmă, a avut o întrevedere cu soţia sa în locuinţa şefului poştei, Vinnius.

Discuţia a fost furtunoasă. La capătul a patru ore, tânăra femeie continua să refuze să se retragă la mănăstire. Furios, ţarul a lovit-o chiar în prezenţa lui Vinnius. Câteva zile mai târziu, o escortă modestă o conducea pe Eudoxia la mănăstirea Suzdal… Blestemându-l pe Petru şi oraşul său, ţarina exilată a prezis oraşului Sankt-Petersburg: „Natura îşi va revendica bunurile uzurpate, luate cândva cu asalt de către ţar, iar oraşul va pieri în neant.”

De atunci tot omul are acest sentiment straniu al precarităţii vieţii la Sankt-Petersburg. De fiecare dată când se produce vreo catastrofă naturală sau premeditată, sunt unii care pretind că au zărit în mulţime un soi de fantomă sau, după cum se exprimă Brodski, „un chip fără vârstă, palid, famelic, cu ochii adânciţi în orbite”, care şopteşte la ureche: „Vă spun eu, acest loc e blestemat!”

Petru nu a dat niciun pic de atenţie acestui blestem, el era din ce în ce mai îndrăgostit de Anna Mons şi dorea să o ia de soţie. La vremea respectivă încă nu ştia că Anna era şi amanta ambasadorului Prusiei în Rusia, Keyserling (va afla trei ani mai târziu acest fapt care îl va umple de mânie). Însă în 1706, a întâlnit-o pe cea care îi va deveni soţie preaiubită, Ecaterina, prima femeie care s-a aflat pe tronul Rusiei.

Marta Skavronski, născută în Livonia în 1684 din părinţi polonezi calvinişti, era ţărancă. În timpul războiului ruso-suedez, a fost violată, asemenea multor compatrioate de-ale sale. A reuşit să nu intre într-un bordel militar, căsătorindu-se cu dragonul suedez Iohann Rabe, pe care l-a urmat în calitate de cantinieră la armată. Însă, nu după mult timp, Rabe, profitând de frumuseţea ei, a vândut-o unui soldat livonian care a obligat-o să se prostitueze. Salvată din mâinile „protectorului” ei de către ruşi, Marta s-a refugiat la Marienburg, unde a intrat ca econom în serviciul unui pastor. Pacea nu a durat însă prea mult şi frumoasa copilă a fost capturată de calmâci. După ce Marienburg a fost cucerit de ruşi, a fost luată sub protecţia dragonului Demin, intrând apoi în serviciul bătrânului mareşal Şeremetiev. Se spune că, vrăjit de frumuseţea tinerei fete, Mencikov a cumpărat-o de

la Şeremetiev şi a adus-o la Moscova. Atunci şi-a luat Marta numele de Ecaterina. Mencikov avea treizeci şi doi de ani, iar Ecaterina şaptesprezece. Amândoi urmau să devină prietenii cei mai apropiaţi ai lui Petru cel Mare, păstrând între ei o complicitate incontestabilă.

Când a văzut-o prima oară pe Ecaterina la Mencikov, ţarul a fost cucerit pe loc, iar Mencikov, neputându-i refuza nimic ţarului, i-a cedat-o fără remuşcări.

Îndrăgostit la culme, Petru dorea să se căsătorească imediat cu Ecaterina. Însă acest lucru nu era deloc uşor. Eudoxia încă mai trăia; în plus, pentru ruşii tradiţionalişti, căsătoria cu o ţărancă străină şi analfabetă risca să provoace tulburări serioase. Totuşi dragostea a fost mai presus de toate acestea, iar Petru s-a căsătorit cu Ecaterina în noiembrie 1707. Ceremonia a fost celebrată cu mare discreţie la Sankt-Petersburg. Ţarul a păstrat mult timp secretul faţă de popor, de miniştri şi de anumiţi membri ai familiei sale, deşi Ecaterina i-a dăruit cinci copii. De-abia în martie 1711, înainte de a pleca în campania împotriva turcilor, le-a chemat pe sora sa, Natalia, şi pe cumnata sa, Prascovia, şi le-a prezentat-o pe Ecaterina. Petru le-a spus că ea este soţia lui şi prin urmare trebuie considerată ţarină. Şi-a mărturisit dorinţa de a celebra public căsătoria, dar, în cazul în care murea înainte de această oficiere, ele trebuiau să o accepte ca pe văduva ţarului. Petru s-a ţinut de cuvânt şi a celebrat oficial căsătoria cu mare pompă în februarie 1712. Înainte de ceremonie, tânăra femeie a fost botezată şi primită în Biserica ortodoxă. Moştenitorul tronului, Aleksei, fiul Eudoxiei, i-a fost naş. Astfel, frumoasa fată din popor a devenit în mod oficial ţarina Ecaterina Alekseievna, deşi nu fusese încă încoronată. Petru a mai avut după aceea câteva idile pasagere, dar ele nu au însemnat nimic în viaţa lui. Ecaterina îi devenise un fel de a doua mamă lui Petru. Afectuoasă, veselă, generoasă, plină de viaţă şi de compasiune, dădea dovadă de o uimitoare vitalitate. Avea un bun-simţ înnăscut şi sesiza întotdeauna cu perspicacitate minciunile şi linguşelile de la curtea Sankt-Petersburgului. În public avea inspiraţia de a rămâne în plan secund.

Noua împărătească era tovarăşa de viaţă ideală pentru Petru. Îl însoţea aproape pretutindeni. Nimic nu o speria, mergea călare două sau trei zile la rând, dormea sub cerul liber, înfrunta violenţa bătăliilor. Iubirea lor, precum şi rezistenţa Ecaterinei s-au manifestat şi prin naşterea a doisprezece copii, şase fete şi şase băieţi. Doar doi au ajuns la maturitate: Ana, viitoare ducesă de Holstein şi mamă a ţarului Petru III, şi Elisabeta, care a fost împărătească între 1741 şi 1762.

Ecaterina nu se plângea niciodată. Atunci când nu erau împreună îşi scriau. În scrisori ea făcea câteva glume pe un ton ştrengar sau plin de tandreţe şi vorbea îndelung de copii. Aceste misive erau aproape întotdeauna însoţite de mici colete cu dulciuri sau haine noi. Nu dădea

decât rareori sfaturi politice sau personale soţului său, dar recomandările ei erau binevenite în ceea ce priveşte evoluţia noii capitale. Şi, la propunerea soţiei sale, Petru a interzis construirea caselor din lemn la Sankt-Petersburg. Pretutindeni s-au înălţat atunci imobile din piatră, nu se mai putea construi oriunde şi oricum. Trebuia să se construiască în stil occidental.

Activitatea lui Petru cel Mare în acea epocă a fost deosebit de intensă, în exterior reîncepuse războiul. Petru a cucerit oraşul Dorpat din Curlanda, apoi a ocupat Narva şi întreaga Estonie, care fuseseră stăpânite de suedezi. Au izbucnit revolte în regiunea Volgăi, pe Don, în Urali, în Ucraina şi în zona Mării Caspice. La patruzeci de ani după Stenka Razin, atamanul Bulavin a reaprins flacăra insurecţiei. Cazacii de pe Don cărora li s-au alăturat credincioşii de rit vechi, *raskolniki*, şi apărătorii bărbii, au proclamat „războiul sfânt” împotriva „Anticristului din Sankt-Petersburg”. Ţarul a reuşit să înăbuşe revoltele, dar o teribilă foamete a cuprins ţara, urmată de o gravă criză economică ce a atins apogeul între anii 1714 şi 1715.

În timpul acestei perioade dificile, ţarul şi miniştrii săi au întreprins o nouă călătorie în străinătate în aprilie 1717. La Paris, Petru a dat frâu liber curiozităţii, intra prin prăvălii, oprea la întâmplare trăsurile pe stradă şi vorbea cu vizitiii. La Versailles, le urmărea cu înfrigurare pe doamnele care se plimbau prin grădini: „Maiestatea Sa nu dorea decât să le admire de aproape”, a declarat secretarul cancelarului Golovin. Ţarul acorda o sumă de bani aşa de mare drept compensaţie acestor doamne, încât aleile de la Versailles s-au umplut cu doritoare care sperau o nouă vizită din partea „Barbarilor ruşi”…

Saint-Simon a creionat un portret impresionant lui Petru: „Era un bărbat foarte înalt, bine clădit, destul de suplu, cu o faţă rotundă, o frunte înaltă, sprâncene frumoase, nasul potrivit de scurt, mai lat la bază, buze destul de groase, tenul închis la culoare, ochii negri, frumoşi, mari, pătrunzători, bine conturaţi, privirea maiestuoasă şi graţioasă atunci când era vigilent, altfel severă şi sălbatică, cu un tic care se manifesta destul de rar, dar care îi schimba total expresia ochilor şi a feţei, dându-i un aer înspăimântător […]. Întreaga sa ţinută îi reflecta spiritul, grandoarea şi, într-o oarecare măsură, graţia.” Descriindu-i apoi vestimentaţia, Saint-Simon precizează: „Cu toată simplitatea lui, nu se putea să nu sesizezi aerul de grandoare care îi era natural.” Iar în continuare observă: „Ceea ce bea şi mânca în timpul celor două mese zilnice este de neînchipuit.” Saint-Simon mai notează: „Ţarul înţelegea bine franceza şi cred că putea să o şi vorbească dacă ar fi vrut; însă, ca semn de grandoare, avea întotdeauna un interpret. Cât priveşte latina şi încă multe alte limbi, le vorbea foarte bine.” Pe scurt, conchide Saint-Simon: „Acest monarh s-a făcut admirat prin extrema sa curiozitate, care a contribuit la formarea concepţiilor sale despre guvernare, comerţ, instrucţie, poliţie, iar această curiozitate se manifesta în toate şi nu dispreţuia nimic, căutând şi în cele mai mici detalii o utilitate precisă, savantă, apreciind numai ceea ce merita cu adevărat a fi stimat, făcând dovada vie şi la justă valoare a inteligenţei sale. Totul dezvăluia în el vastele-i cunoştinţe şi încă ceva în plus. Îmbina într-o manieră cu totul surprinzătoare maiestatea cea mai înaltă, cea mai mândră, cea mai delicată, cea mai distinsă şi în acelaşi timp cea mai stânjenitoare… Avea un soi de familiaritate care venea din spiritul de libertate; însă nu era lipsit de o puternică amprentă a acestei vechi barbarii a ţării sale care îi conferea o notă de precipitare tuturor gesturilor…”

Pe lângă distracţii, Petru vizita muzee şi arsenale, colecţii anatomice de ceară, ateliere unde se turnau statui, manufactura Gobelins, magazinele cu lucrări de marmură de la Luvru; voia să descopere, pe lângă Grădina botanică, locurile încărcate de semnificaţii istorice şi artistice precum Meudon şi Sceaux. De la Domul Invalizilor la Observator, de la Marly la Saint-Cyr, pretutindeni punea întrebări şi îşi lua notiţe.

Aceste câteva săptămâni pariziene au avut asupra lui Petru o influenţă culturală incontestabilă. În nici un alt oraş nu şi-a manifestat ţarul atâta interes pentru artă. Şi-a consacrat o zi întreagă întâlnirii cu personalităţi legate de progresul ştiinţific, interesându-se printre altele de bogata colecţie de maşini a academiei Pajot d'Osembray din Percy. A trecut în revistă trupele regale pe Champs-Élysées, a asistat la o şedinţă a Academiei de Ştiinţe, precum şi la o reuniune a parlamentului la Paris. Cu ocazia unei mari recepţii, ţarul l-a îmbrăţişat cu căldură pe Ludovic XV şi i-a şoptit Regentului câteva cuvinte la ureche. Chiar în ziua respectivă, curtezanii vorbeau deja de un proiect de căsătorie a celei de a doua fiice a ţarului, Elisabeta, cu regele Franţei… Este adevărat că Petru spera să-şi căsătorească fata cu tânărul Ludovic XV şi dorea să iniţieze tratative financiare cu guvernul francez. De altfel, în cadrul acestei recepţii de la Versailles, ministrul ţarului i-a spus mareşalului de Tesse: „Nu vă îngrijorează formidabila putere a Casei de Austria? Înlocuiţi Suedia cu noi, iar noi vom face tot ce aţi putea spera de la ea contra Austriei."

Această căsătorie trebuia să aibă drept consecinţă o alianţă strânsă între Sankt-Petersburg, noua capitală a Rusiei, şi Paris… Totuşi mariajul nu a avut loc. Întrucât Prusia nu vedea cu ochi buni această alianţă franco-rusă, trebuia găsit un alt pretendent pentru Elisabeta. În cele din urmă, Elisabeta va rămâne celibatară, dacă nu ţinem seama de căsătoria morganatică cu cantorul capelei imperiale, Andrei Rozumovski, un alcoolic cumsecade care a devenit conte al Sfântului Imperiu Romano-German. Ludovic XV s-a căsătorit cu fiica lui Stanislas Leszezynski, regele detronat al Poloniei şi candidat nefericit la alegerea regală din 1733, care a primit drept compensaţie ducatul de Lorena. (La moartea sa, acest ducat a fost redat coroanei Franţei.)

La întoarcerea sa de la Versailles, Petru a emis regulamente de bună educaţie, iar în 1718 a impus societăţii petersburgheze „reuniunile" unde, după un ritual bine stabilit, bărbaţi şi femei trebuiau să participe la distracţii occidentale.

Un an mai târziu, cu ocazia unei noi călătorii în Olanda, Petru s-a arătat a fi pe deplin cucerit de artă; a început să caute pictori, a asistat la îndelungi şedinţe de poză şi a sfârşit prin a achiziţiona, în urma unei licitaţii, tablouri din şcolile flamandă şi olandeză, exprimându-şi preferinţa pentru peisajele marine. Până atunci îl interesaseră cu

precădere două forme de artă: arhitectura, deoarece era o artă ştiinţifică făcută pentru a-i plăcea spiritului său de constructor, şi prelucrarea metalelor preţioase din motive economice. Preferinţa pentru sculptură şi pictură a început să se manifeste abia după întâlnirea cu talentele franceze.

Arhitectura şi urbanismul reprezentaseră pentru întemeietorul Sankt-Petersburgului arte majore, cu mult înainte de a-i fi încolţit ideea unei noi capitale. De aceea a apelat ulterior la maeştri străini care uneori s-au lăudat cu titlul de arhitect fără a avea poate toate calităţile necesare. Italieni, nemţi, olandezi s-au perindat prin Sankt-Petersburg, până la sosirea francezilor reuniţi sub conducerea arhitectului Jean-Baptiste Alexandre Leblond în 1716. Cum echipa francezilor cuprindea toate meseriile, Leblond a format ateliere de tâmplărie, de cioplitori în piatră, de lăcătuşerie şi topitorie. Lui i se datorează prima şcoală de sculptură în lemn, organizarea unei şcoli de arhitectură, precum şi transformarea Cancelariei Afacerilor Urbane în Ministerul Construcţiilor. Din acel moment a început să se manifeste o înţelegere inedită a vieţii cotidiene şi în acelaşi timp cu arta de a construi s-a instaurat şi somptuozitatea decoraţiunilor interioare.

La întoarcere, Petru a recunoscut-o pe Ecaterina drept regentă şi suverană, în cazul în care murea înaintea ei. Şi Ecaterina, la rândul ei, i-a făcut o surpriză soţului său.

Cumpărase un mic domeniu aflat la douăzeci de kilometri sud de Sankt-Petersburg, pe pământurile recucerite de la suedezi în timpul războiului Nordului. Pe acest loc, devenit Ţarskoe Selo, satul ţarului, se va înălţa mai târziu palatul dedicat acestei ţarine.

Cele câteva nuclee care formau inima viitoarelor şi frumoaselor cartiere ale capitalei s-au dezvoltat din ce în ce mai mult. Au răsărit de pretutindeni imobile somptuoase, ministere, palate. Fortăreaţa de pe insula Kotlin, Kronslott (devenită mai târziu Kronstadt), era aproape terminată.

Însă în mijlocul acestei frenezii, o dramă avea să îndolieze Rusia. În timp ce războiul Nordului trena, nemulţumirea ţării creştea. O adevărată opoziţie s-a cristalizat în jurul fiului lui Petru şi al fostei ţarine Eudoxia, iar Rusia seculară părea să vrea să se ralieze ţareviciului Aleksei. În octombrie 1715, Charlotte de Brunswick, soţia lui Aleksei, murea aducându-l pe lume pe viitorul Petru II, în timp ce Ecaterina aducea pe lume un băiat care a fost şi el botezat Petru. După câteva zile, Aleksei a primit o scrisoare de la tatăl său în care era acuzat de intrigi subversive. A urmat arestarea a mii de opozanţi. Fraţii şi verii Eudoxiei, amantul acesteia şi sute de boieri au fost executaţi. Fosta ţarină a fost exilată într-o mănăstire din regiunea lacului Lagoda. Mencikov a arestat-o pe amanta lui Aleksei şi a întemniţat-o în fortăreaţa Petropavlovsk, unde ţarul s-a dus să o

interogheze personal. Tânăra nu a fost torturată, dar i-a dezvăluit lui Petru planurile fiului său: după urcarea pe tron, Aleksei avea de gând să revină la Moscova, să dizolve în mare parte armata şi să distrugă flota. Visurile ţareviciului erau, aşadar, îndreptate în esenţă împotriva a tot ce simboliza Sankt-Petersburgul pe care Petru îl considera marea realizare a vieţii lui şi o necesitate vitală pentru Rusia.

Aleksei a fost declarat vinovat de a fi şeful unei reţele de conspiratori îndreptate împotriva „vieţii ţarului" şi „securităţii statului" şi a fost condamnat la moarte prin biciuire.

După moartea lui Aleksei, Petru a început să pregătească urcarea pe tron a celuilalt fiu al său, Petru, dar blestemul l-a atins din nou: într-o zi, pe când guvernantele plimbau copilul prin parcul palatului Peterhof, o furtună de o rară violenţă s-a stârnit cu atâta rapiditate, încât ele nu au mai avut timp să se refugieze cu ţareviciul în palat şi s-au adăpostit într-o mică grotă, în apropierea Cascadei Monştrilor, unde i-a lovit trăsnetul. Petru cel Mare nu s-a consolat după moartea fiului său şi s-a tânguit zile întregi în faţa pătuţului gol.

Gurile rele au spus că aceasta era pedeapsa divină pentru uciderea lui Aleksei. Nebun de mânie, ţarul a ordonat încetarea acestor speculaţii, iar câteva zeci de limbi au fost efectiv tăiate de către călăi. În ceea ce îl priveşte pe cel de-al doilea fiu al lui Petru şi al Ecaterinei, Pavel, el a murit de o boală misterioasă care l-a doborât în câteva secunde; s-a vorbit de otrăvire. O anchetă s-a încheiat cu moartea câtorva nefericiţi, însă nu a elucidat-o nicidecum pe cea a ţareviciului.

În căutare de moştenitori, Petru a vrut să îşi mărite fiicele şi nepoatele. Fiica cea mare, Ana Petrovna, s-a căsătorit cu ducele de Schleswig-Holstein în 1725, creând astfel ramura Holstein-Gottorp Romanov. Nepoatele sale, Ana Ivanovna şi Ecaterina Ivanovna, s-au căsătorit cu ducele de Curlanda şi, respectiv, cu ducele de Mecklemburg.

Însă Petru nu a reuşit să o mărite pe Elisabeta, deşi a trimis mai multe misiuni diplomatice cu portretul ei pe la toate curţile Europei. Versailles nu dorea o căsătorie cu o prinţesă rusă, la fel ca şi Viena, Madridul sau capitalele germane. Şi când în sfârşit s-a găsit un logodnic pentru Elisabeta printre prinţii din Imperiu, acesta a murit pe drumul spre Sankt-Petersburg.

Ţarul se întrista pe zi ce trece; colaboratorii săi erau nişte hrăpăreţi care sfâşiau moştenirea Sankt-Petersburgului, opera vieţii lui. Toţi erau corupţi până în măduva oaselor. Odată i-a mărturisit lui Mencikov: „Trebuie să tăiem rădăcinile răului şi nu ramurile, aşa cum faci tu. Nu e de ajuns să-i decapităm pe hoţii mărunţi; trebuie loviţi toţi, oricine ar fi ei, fără a ţine seama de ce sânge sunt. Toţi!" Apoi i-a spus procurorului: „Pregăteşte o nouă lege. Cel care va fura de la stat şi al cărui furt va fi estimat la o sumă egală sau superioară valorii unei

funii să fie spânzurat de acea funie.”

Ca să-şi mai aline amărăciunea, ţarul se refugia din ce în ce mai des în grădinile de la Peterhof, acest Versailles rusesc cu zidurile de un galben-aprins, unde te încântă o puzderie de canale şi fântâni. Multe dintre ele sunt de fapt capcane şi îi pot stropi pe vizitatori pe neaşteptate. Punctul culminant îl reprezintă Marea Cascadă ale cărei şaptezeci şi cinci de jocuri de apă se revarsă pe şaptesprezece terase pentru a reveni la canalul care leagă palatul de mare.

I se întâmpla lui Petru să stea singur ore întregi şi să contemple vârtejurile de apă din jurul celor două sute de statui, basoreliefuri, busturi şi vaze de marmură, de bronz şi de plumb aurit, înainte de a se reîntoarce la Monplaisir. Acest loc a fost iniţial ales pentru că de aici se putea supraveghea cu uşurinţă construirea fortăreţei Kronstadt, din apropiere, care trebuia să apere noua capitală. Palatul Peterhof trebuia să se înalţe pe o colină cu vedere spre mare. Dar chiar de la începutul construcţiei, Petru a trasat el însuşi planurile unui pavilion mai modest, numit Monplaisir, care a fost ridicat destul de repede pentru a-i permite să locuiască acolo în aşteptarea terminării palatului şi a grădinilor. Dar, de fapt, acest pavilion a devenit reşedinţa favorită a ţarului, de aceea, chiar şi după terminarea vastului său palat, el prefera să locuiască sau să primească oaspeţi la Monplaisir.

Obiceiul de a invita persoane alese într-un pavilion elegant în mijlocul naturii era în mare vogă în Europa secolului al XVIII-lea. Observând această noutate în cursul călătoriilor sale, Petru a dorit să facă şi el întocmai, depăşindu-şi chiar modelele prin invenţii care îi surprindeau şi îi încântau totodată pe invitaţi, precum acel sistem de scripeţi care făcea să dispară sau să apară centrul mesei din sala de oaspeţi, nemaifiind astfel deranjaţi de servitori.

Dacă palatele din împrejurimile oraşelor şi ale domeniilor le permiteau proprietarilor să se odihnească departe de tumultul vieţii urbane, acestea se dovedeau perfecte şi pentru recepţiile extravagante. Se organizau petreceri cu sute de invitaţi care se puteau bucura de toate plăcerile vieţii la ţară: plimbări pe jos sau cu barca în timpul verii, vânătoare toamna şi plimbări în troika iarna. Clădirile erau în general destul de spaţioase pentru a primi numeroşi oaspeţi zile în şir. Aceştia nu ar fi putut fi găzduiţi şi hrăniţi corespunzător fără un număr impresionant de servitori. Apoi moda s-a schimbat. Clasicismul sever al primelor grădini a lăsat locul cultului romantic al naturii care a antrenat modificări până şi în planul domeniului. Dacă grădina *à la française* continua să facă legătura între locuinţă şi parc, de acum înainte pădurea va permite o apropiere mai directă de natură. În ciuda acestor schimbări, s-a reuşit păstrarea unei armonii între casă şi împrejurimi. Astfel, în timp ce castelul sau palatul baroc de la începutul secolului al XVIII-lea se potriveau perfect cu grădinile *à la*

française, arhitectura strict clasică era în ton cu parcurile *à l'anglaise*. Vegetaţia era aranjată cât se poate de riguros, iar statuile cu subiect mitologic sau istoric străjuiau aleile.

Multe dintre aceste domenii au fost concepute de echipe de arhitecţi ruşi şi străini, iar dacă influenţa europeană este de netăgăduit în construcţia lor, şi-au făcut simţită prezenţa şi anumite influenţe ruse. Abundenţa poleielii cu aur a palatelor nu era doar o simplă etalare a bogăţiei, ci şi o subtilă încercare atavică de a capta razele soarelui a căror strălucire se schimba în funcţie de orele zilei şi de anotimpuri. Faţadele zugrăvite de regulă în nuanţe pastel păreau încă şi mai luminoase în opoziţie cu cerul gri al Rusiei de Nord.

Această împodobire a oraşului Sankt-Petersburg a încununat armonia cuplului imperial, dar un triumf ascunde uneori o tragedie. Ecaterina părea pe atunci că subestimează gelozia soţului ei. Într-o noapte, după un chef monstru la care au participat membrii colegiului său de beţivi şi de gurmanzi, Petru s-a întors acasă şi a observat o umbră care a ieşit din dormitorul Ecaterinei şi a dispărut repede în parc. L-a urmărit pe necunoscut, dar s-a împiedicat şi şi-a scrântit glezna. O anchetă a stabilit că umbra era şambelanul Mons.

Seara următoare, pe 8 noiembrie 1724, ţarul lua cina împreună cu soţia şi cu fiicele sale şi discuta banalităţi cu Mons. Arătându-se obosit, o întrebă pe Ecaterina cât este ceasul. Era ora nouă. „E timpul ca toată lumea să meargă la culcare”, spuse Petru. Bine dispus, Mons se retrase. Pe cer se profilau ramurile negre ale arborilor presărate cu stele scânteietoare. Nici nu se dezbrăcă bine, că şi dădu buzna în cameră generalul Uşakov, care îl arestă pentru corupţie. Ecaterina nu a reuşit să obţină niciun act de clemenţă pentru protejatul ei. Pe data de 16 noiembrie, William Mons a fost dus cu sania la locul de execuţie şi a fost decapitat. După execuţie, ţarul a obligat-o pe soţia sa să facă o plimbare cu sania în jurul eşafodului. Ecaterina, care tăgăduise tot timpul că ar fi fost amanta acestui bărbat, a rămas total impasibilă, ştiind că la cel mai mic semn de emoţie Petru ar fi fost în stare să o sugrume pe loc. Se spune că, nemaiştiind ce să inventeze ca să prelungească suferinţele mute ale Ecaterinei, Petru ar fi pus capul amantului într-un vas cu alcool în dormitorul soţiei sale. A doua zi după execuţia lui Mons, Petru i-a confiscat Ecaterinei toată averea şi a pus-o sub observaţie strictă.

Petru a fost cât pe ce să-şi piardă minţile din pricina acestei „afaceri Mons”. El, care toată viaţa adorase Europa occidentală, a refuzat brusc să mai creadă în superioritatea tehnică a Occidentului, devenind aproape duşmanul străinilor.

Atmosfera de la Sankt-Petersburg s-a schimbat. Ţarul nu mai vedea în faţa ochilor decât deşertăciune; el era singurul care „îndrepta Rusia spre culmi, în timp ce ceilalţi făceau totul pentru a o determina să se prăbuşească”. Petru şi Ecaterina îşi vorbeau tot mai puţin, nu mai luau masa împreună şi dormeau separat. Viaţa personală a ţarului a devenit mai agitată ca oricând. Apoi starea depresivă a suveranului s-a agravat. Se plimba ore întregi pe străzile oraşului, izolat, pierdut, cu privirea în gol, cu o expresie rătăcită, cu capul descoperit şi părul în vânt.

Domnia lui Petru se apropia de sfârşit. Iar colaboratorii lui îşi dădeau seama de acest lucru. Câţiva dintre apropiaţii lui s-au reunit acasă la Mencikov şi au discutat fără oprelişti. Prinţul serenisim îşi făcea planuri din cele mai mirifice. Gurile rele îi atribuiau deja următoarele cuvinte: „Ecaterina trebuie să îi succeadă lui Petru. Iar eu nu urmează decât să divorţez pentru a mă căsători cu Ecaterina şi a deveni ţarul tuturor provinciilor ruse!”

Ţarul continua să rătăcească prin capitală, absorbit în planurile de invadare şi cucerire a Indiilor. Într-o zi s-a oprit în faţa Amiralităţii, a intrat în biroul amiralului şi i-a spus: „M-am hotărât să trimit o expediţie militară şi diplomatică… în Madagascar. Această insulă ne va servi drept loc de popas pe drumul spre Indii. Pregăteşte fregatele.”

Câteva fregate au şi pornit la drum, dar şi-au pierdut velele în largul mării şi s-au întors la Sankt-Petersburg. Acest eşec l-a afectat profund pe ţar.

În toamna anului 1724, o creştere neobişnuită a nivelului Nevei ameninţa să inunde capitala şi o furtună năprasnică s-a abătut asupra oraşului. Petru s-a aruncat într-o barcă şi s-a dus să constate stricăciunile provocate de inundaţii. La întoarcere a zărit o barcă scufundându-se. După ce a chemat în ajutor o şalupă, a plonjat în apa îngheţată şi i-a dus pe naufragiaţi la ţărm. Petru nu avea decât cincizeci şi doi de ani, însă constituţia sa robustă fusese greu pusă la încercare de nenumărate excese şi în plus suferea şi de calculi renali.

Oare el nu ştia că, la vârsta lui, o asemenea experienţă i-ar putea fi fatală? Sau mai degrabă a ales, în acea zi de noiembrie, momentul potrivit pentru a-şi ispăşi toate păcatele şi a fi iertat? Se gândea el oare că îşi va salva oraşul pierind în acest mod eroic? Cert este că în seara aceea, întorcându-se la palat, a fost cuprins de o febră puternică. Câteva zile mai târziu făcea un ultim efort de a dicta secretarului său proiectul unei noi expediţii în Oceanul Îngheţat; era vorba despre explorarea unei noi rute care, trecând pe la cercul polar, ar fi ajuns în China şi în Indii. Petru a adresat ultima sa scrisoare căpitanului Bering, pe care îl invita să plece în februarie pentru a descoperi această rută ce separa Asia de America. Misiva se încheia astfel:

„Acum, după construirea oraşului Sankt-Petersburg, patria nu mai este în pericol. Acum, că este victorioasă la toate frontierele, a sosit clipa să ne gândim la noi cuceriri, dar de data aceasta în domeniul artelor şi ştiinţelor.” Acesta a fost ultimul lui mesaj. Câteva zile mai târziu, a reizbucnit febra. S-a auzit, la căderea nopţii, urletul unui animal rănit de moarte, iar apoi… câteva horcăieli… Numele lui Alioşenka, fiul ucis prin biciuire în fortăreaţa Schlüsselburg, a fost rostit de mai multe ori în timpul delirului…

S-au ivit zorile.

Petru a făcut un semn, cerând ceva de scris. I s-a aşezat o foaie de hârtie pe cuvertură şi, stând într-un cot, a început să scrie cu mâna arzând de febră:

„Daţi totul…”

Nu a putut încheia…

I-a căzut capul pe pernă.

Era ora cinci dimineaţa, în acel 28 ianuarie 1725. Sankt-Petersburg dormea sub fulgii de zăpadă, ţarul Petru cel Mare nu mai era.

Domnia lui a costat Rusia aproape trei milioane de oameni, dacă adunăm războaiele, perioadele de foamete, revoltele, epidemiile, construirea oraşelor Sankt-Petersburg, Kronstadt şi a altora, industrializarea forţată, lupta împotriva credincioşilor de rit vechi.

Decretul promulgat de Petru în 1722 pentru privilegierea soţiei sale dădea posibilitatea monarhilor ruşi să-şi aleagă moştenitorii după preferinţă, indiferent de sex. Acest document esenţial urma să permită femeilor să domnească în Rusia practic pe tot parcursul secolului al XVIII-lea. Timp de şaptezeci de ani se vor succeda pe tron Ecaterina I, două ţarine purtând numele de Ana, Elisabeta şi Ecaterina II. Astfel, Rusia a devenit o mare putere, iar Sankt-Petersburg şi-a păstrat renumele de creaţie miraculoasă. Această imagine era confirmată de vitalitatea oraşului, care trecuse cu succes proba morţii lui Petru. Agitaţia unei domnii interimare datorate absenţei unui succesor desemnat nu a încetinit practic deloc acest avânt.

Între moartea lui Petru cel Mare, în 1725, şi ascensiunea fiicei sale Elisabeta în 1741, s-au succedat patru suverani la Sankt-Petersburg. Ecaterina I (1684–1727) a urcat pe tron după dispariţia soţului său. Petru II, fiul lui Aleksei şi nepotul lui Petru I, i-a succedat la vârsta de unsprezece ani. A murit trei ani mai târziu după ce a mutat curtea imperială la Moscova. Ana, fiica ţarului Ivan V, a domnit între anii 1730–1740. Înainte de moartea sa neaşteptată în 1740, a avut timp să-şi desemneze succesorul, în persoana nepotului ei, Ivan VI, strănepotul lui Ivan V. Copilul abia se născuse. Profitând de lupta între pretendenţii la regenţă, Elisabeta, fiica lui Petru cel Mare şi a Ecaterinei, s-a impus la Sankt-Petersburg printr-o lovitură de stat.

Elisabeta a urcat pe tron cu ajutorul secret al ambasadorului Franţei la Sankt-Petersburg.

Iniţiativa apropierii de Rusia i-a revenit ambasadorului Franţei la curtea Anei Ivanovna, marchizul de La Chetardie. Pierzând orice speranţă de a schimba politica externă dusă de consilierii Anei, La Chetardie a început să se intereseze mai îndeaproape de marea ducesă Elisabeta. De altfel, ambasadorul nu a ezitat să o curteze pe viitoarea împărăteasă. Astfel s-a născut la Sankt-Petersburg un „partid francez” care, pe lângă ambasadorul lui Ludovic XV, îl mai cuprindea pe Lestocq, medicul preferat al Elisabetei.

Conspiraţia care a adus-o pe fiica lui Petru cel Mare pe tron a fost pregătită de ei. De data aceasta, prin Elisabeta o adevărată rusoaică urma să guverneze Rusia… Suferind influenţa franceză până şi în jocurile de alcov şi în vocabularul amoros, Elisabeta continua opera tatălui său. A iubit cu patimă, însă nu a amestecat niciodată exaltările inimii în treburile statului. Domnia ei la Sankt-Petersburg a fost, într-un cuvânt, fericită. Prima măsură luată de Elisabeta, care va domni douăzeci de ani, a fost abandonarea definitivă a Moscovei în favoarea noii capitale.

La treizeci şi opt de ani de la întemeierea sa de către Petru cel Mare, Sankt-Petersburgul încă nu oferea, la acest început de domnie, un spectacol prea încântător, dacă judecăm după spusele unui diplomat al epocii, Algarotti: „Atunci când intrăm în Sankt-Petersburg nu prea întâlnim oraşul acela frumos pe care ni-l închipuiam. Nici nu e de mirare, nu degeaba a întreprins Petru cel Mare prima sa călătorie de studii în Olanda. La Saardam a descoperit acest nou Prometeu focul pe care îl va duce naţiunii sale. De altfel, în amintirea Olandei, a pus să se planteze de-a lungul străzilor acele rânduri de arbori pe care le

vedem prin tot Petersburgul şi a ordonat construirea canalelor care, desigur, nu au aceeaşi utilitate ca la Amsterdam!

Fără îndoială că mai marii Imperiului Rus au fost obligaţi să se stabilească aici împotriva voinţei lor, căci Moscova şi Kremlinul vor rămâne veşnic pentru ruşi adevăratul centru al ţării. Doar moartea prematură a lui Petru II a împiedicat întoarcerea definitivă la Moscova… Poporul crede că Moscova nu va redeveni capitala Rusiei decât dacă un «veritabil guvern naţional» se va îngriji de interesele sale…

Revenind la Sankt-Petersburg, se observă cu uşurinţă că palatele mai-marilor Imperiului Rus care se află pe malurile Nevei au fost construite mai mult prin constrângere şi teamă decât din plăcere. Zidurile sunt deja crăpate; e de mirare cum de nu se prăbuşesc. Legat de aceasta, un diplomat rus mi-a spus de curând că dacă, oriunde în altă parte, ruinele se fac singure, aici, la Sankt-Petersburg, le construiesc oamenii!”

Ecaterina II va nota şi ea ulterior, în Memoriile sale, că aceste palate erau complet lipsite de confort şi de utilităţi şi adesea luau foc. Iarna, în dormitorul împărătesei era adusă o trupă de soldaţi şi li se dădea ordinul: „Suflaţi aer cald!” Şi în acest fel răsuflarea acelor oameni încălzea camera şi o împiedica pe împărătească să moară de frig.

Curtea imperială semăna, împrumutând termenii istoricului şi scriitorului rus Valentin Pikul, cu un bivuac sau mai precis cu „o tabără în continuă mişcare”. Anturajul împărătesei: nişte nomazi care semănau cu vechii sciţi! Veşmintele femeilor erau pe jumătate feminine şi pe jumătate masculine. Pantalonii înlocuiau adesea fustele. Doamnele palatului locuiau în corturi şi în cabane. Se încălzeau în jurul focurilor de lemne. Năşteau în mijlocul soldaţilor. Iar doamnele de companie cunoşteau regulile tot aşa de bine ca şi ofiţerii care erau însărcinaţi să le stabilească. Oare ce Dumnezeu îi mâna? Dă-i bice, birjar! Şi curtea Maiestăţii Sale se punea dintr-odată în mişcare. Îngrămădeau în căruţe serviciile de masă, comodele, toaletele, tablourile de Rubens şi paturile. Şi deasupra se aşezau calmâcii şi negrii. Apoi cortegiul pornea la drum.

„Totul trosnea, se bălăngănea, zăngănea. Dar ei mergeau înainte.

În cursul unei singure nopţi, cortegiul se oprea de trei ori, pentru ca de fiecare dată curtenii să se încălzească în jurul focului.

Mâncau în veselă de aur, dar mesele nu aveau picioare. În locul lor puneau buşteni.

Pretutindeni agăţau capodopere aduse din toată Europa. Dar nici vorbă să se oprească într-un loc. Iar în zidurile palatelor, fisuri mari cât un deget!

Între două drumuri, construiau, în douăzeci şi patru de ore,

locuinţele destinate Elisabetei şi suitei sale. Mujicii îşi puneau topoarele în funcţie. Şi loveau, şi loveau până când totul era gata. Uşile erau adesea prost montate. Câteodată nici nu se mai amenajau încăperile.

Cineva a coborât pe o scândură de la fereastră?

Era o doamnă de companie, frumoasa prinţesă Gagarin, care se ducea în tufişuri să-şi facă nevoile.

Pisici, gândaci, câini, ploşniţe, purici, muşte…

…Dar străinii primiţi la curte nu remarcau acest «nomadism». Lor li se arăta numai faţada Rusiei, exteriorul aurit. În zilele de recepţie, ambasadorii erau conduşi de-a lungul coloanelor somptuoase, pe pardoseli luxoase.”

Scrierile ambasadorilor străini, precum şi mărturiile contemporanilor se opreau cu o grijă deosebită asupra amestecului fantastic de lux şi grosolănie. Era, aşadar, evidentă ruptura dintre decor şi realitate, dintre faţadele şi interiorul edificiilor. În ciuda acestei critici acerbe din partea diplomaţilor, Sankt-Petersburg a devenit în curând acea fabuloasă „Palmyră a Nordului” despre care se vorbea cu admiraţie pe la toate curţile Europei.

Magnifice palate s-au înălţat de-a lungul Nevei şi deja, în 1750, oraşul număra aproape o sută de mii de locuitori. Limba şi literatura franceză au pătruns în profunzime în straturile superioare ale societăţii petersburgheze. Un număr însemnat de savanţi străini veneau în noua capitală de pe Neva pentru a urma cursurile unuia dintre cei mai renumiţi fizicieni ai secolului al XVIII-lea, M.V. Lomonosov.

Sub domnia Elisabetei, serbările au părăsit străzile Sankt-Petersburgului pentru a cuceri palatele care puteau de acum înainte să le adăpostească. Baluri mascate somptuoase erau organizate la Palatul de Iarnă unde, cu această ocazie, se deschideau toate camerele care conduceau spre marea sală. Douăsprezece ferestre imense erau de o parte a sălii, iar de cealaltă acelaşi număr de oglinzi, dintre cele mai mari; plafonul era decorat cu figuri emblematice. În această sală impresionantă prin amploarea şi măreţia ei dansau curtenii mascaţi, îmbrăcaţi în costumele cele mai elegante. Toate încăperile erau puternic iluminate. Într-o clipă se aprindeau nu mai puţin de o mie de lumânări. Palatul era deschis păturilor bogate ale societăţii, cu condiţia de a avea o ţinută potrivită şi de a nu purta barbă. Poporul, separat de înalta societate într-o măsură mai mare decât era într-o ţară ca Franţa, avea totuşi posibilitatea de a asista la focurile de artificii şi chiar şi la unele baluri mascate. Cu toate acestea, la Sankt-Petersburg sărbătorile religioase erau publice şi reprezentau o ocazie pentru membrii curţii imperiale de a se arăta poporului. Astfel, aproape

23.000 de persoane au asistat în 1751 la sărbătoarea Bobotezei. Această sărbătoare tradiţională făcea parte din calendarul curţii de la Sankt-Petersburg.

Şi aici împărătesele au fost cele care au dat tonul. Călătorul englez Jonas Hanway conchidea:

„Sankt-Petersburg poate fi considerat în prezent o metropolă modernă şi civilizată, capitala Imperiului, şi, deşi a fost atâta timp doar o mlaştină, este acum un oraş elegant şi magnific, foarte curat, în care se găsesc din belşug toate cele necesare traiului, precum şi multe dintre plăcerile vieţii…”

Sankt-Petersburg este într-un fel emblema domniei Elisabetei. Încă de-atunci oraşul era comparabil cu Moscova prin numărul locuitorilor. Luxul palatelor şi al monumentelor, frumuseţea podurilor, lărgimea bulevardelor lăsau cu mult în urmă vechea capitală. Aşezată pe piloni de stejar, Palmyra Nordului ocupa insulele Nevei şi depresiunile care o mărgineau. Suprafaţa oraşului era de aproximativ 40,2 km^2 de pământ solid, fără a lua în consideraţie suprafaţa cursurilor sale de apă – Neva mare, Neva mică (sau Nevka), râurile Fontanka, Moika, Ecaterininka şi Karpovka; numeroase canale brăzdau oraşul; o sută patruzeci şi unu de poduri, unele dintre ele rezervate pietonilor, îi întăreau asemănarea cu Veneţia. Această similitudine devine frapantă în zilele cele mai bune, precum şi în cele mai proaste, sub bruma de raze ale soarelui sau sub perdeaua fină a deselor ploi, sau în lumina stranie a nopţilor albe care amintesc de apropierea de Cercul polar. Oraşul devine atunci fantasmagoric şi neliniştitor, precum un vis al cărui înţeles nu-l pricepem.

Stilul arhitectural al Sankt-Petersburgului poartă denumirea de baroc elisabetan, legat în principal de numele lui Bartolomeo Rastrelli (1700–1771), supranumit de ruşi Bartolomeu Bartolomeievici. Să amintim faptul că Rastrelli a construit palate magnifice – între care Palatul de Iarnă, pentru care Elisabeta a cheltuit o avere, fără a se putea instala vreodată aici, construcţia fiind terminată abia la un an după moartea împărătesei –, biserici, case particulare (orice proprietar bogat se fălea cu clădirea sa, construită în stilul arhitectului împărătesei). Elev al arhitecţilor francezi, a fost totuşi influenţat şi de stilul german (München, Dresda şi mai ales Viena i-au servit drept modele). Palatele lui Rastrelli sunt perfect proporţionate, cu coloanele şi rezalitele lor care rup monotonia faţadelor. Interioarele sunt somptuoase şi puse în valoare printr-o abundenţă de motive decorative.

A fost creat un teatru francez, iar împărăteasa a adus aici o trupă franceză în 1742.

Făcând primii paşi atât în calitate de curteni, cât şi de ofiţeri, elevii corpului de cadeţi au jucat tragedii şi comedii începând cu anii 1747–

1748, mai întâi în franceză şi apoi în rusă. În curând au fost puse în scenă spectacole la Palatul de Iarnă, unde s-a construit un teatru, în fine, un edict emis în august 1756 fonda în mod oficial „teatrul rus pentru reprezentarea comediilor şi tragediilor”. Teatrul atrăgea un public restrâns, dar foarte avizat şi cunoscător al limbii franceze. Distincţia dintre teatrul de curte sau privat şi teatrul public nu avea nicio semnificaţie la Sankt-Petersburg. O corespondenţă diplomatică între marchizul de L'Hospital şi ministrul afacerilor externe Bernis demonstrează faptul că o prăpastie separa din acest punct de vedere capitala rusă de cea franceză. În 1758, dorind să-i invite pentru câteva luni la Sankt-Petersburg pe Lekain şi domnişoara Clairon, actori francezi de renume, Elisabeta l-a pus în încurcătură pe ambasador. Acesta a sfârşit prin a-i explica: „Lekain şi Clairon sunt în slujba Regelui, căruia i-ar face plăcere să îi împrumute împărătesei Rusiei. Dar ei sunt totodată şi în slujba publicului, jucând la Comedia Franceză, al cărei principal sprijin îi reprezintă.” În discursul de primire la Academia Franceză, Voltaire declara: „Operele Domniilor voastre au pătruns până în această capitală a Imperiului celui mai îndepărtat din Europa şi din Asia, şi a celui mai vast din univers, în acest oraş care nu era în urmă cu patruzeci de ani decât un pustiu locuit de animale sălbatice: aici vă sunt reprezentate operele dramatice şi, cu acelaşi gust înnăscut cu care este ascultată muzica italienilor în oraşul lui Petru cel Mare şi al demnei sale fiice, este iubită şi elocinţa Domniilor voastre.”

În 1745, René-Louis d'Argenson, devenit ministru al afacerilor externe cu un an în urmă, l-a însărcinat pe prietenul său Voltaire să îi scrie ţarinei. Voltaire a profitat de ocazie şi de curierul diplomatic pentru a-i face cunoscut domnului d'Alion, ambasadorul Franţei în Rusia, că, fiind deja membru al academiilor din Londra, Edinburgh, Berlin şi Bologna, ar fi onorat să fie primit şi în Academia de la Sankt-Petersburg. Şi a mai adăugat: „Am slăvit-o pe Elisabeta a Angliei; ce n-aş spune de cea care o întrece prin măreţie şi care o egalează prin celelalte virtuţi? Am scris acum câţiva ani *Istoria lui Carol XII* bazându-mă pe nişte memorii demne de încredere în esenţă, dar care conţineau câteva erori… În momentul de faţă deţin documente mai exacte… Intenţia mea ar fi să le includ într-o *Istorie a lui Petru cel Mare*. Modul meu de gândire mă îndreaptă mai mult înspre acest împărat decât înspre regele Suediei. Cel dintâi a fost un legiuitor, a întemeiat oraşe şi, îndrăznesc să spun, un imperiu. Carol XII aproape că şi-a distrus regatul. A fost un mare soldat, dar cred că Petru a fost un şi mai mare om.”

În urma acestei epistole Voltaire a fost ales la Academia de Ştiinţe din Sankt-Petersburg. O încântătoare poveste născută în epocă pe malurile Nevei a pus în valoare ataşamentul împărătesei faţă de

Franţa.

Nemaiavând nicio reprezentanţă diplomatică la Sankt-Petersburg (după rechemarea marchizului La Chetardie pentru nişte vorbe imprudente şi ofensatoare la adresa împărătesei[1]), Ludovic XV a folosit agenţi secreţi, iar printre ei pe celebrul cavaler d'Éon, despre care se spune că s-ar fi infiltrat în anturajul intim al Elisabetei, câştigându-i încrederea deghizat în femeie. Istoricii vor dovedi că episodul nu este decât o legendă. Fapt este că, sub acoperirea de secretar al reprezentantului secret al Curţii de la Versailles, scoţianul Mackenzie Douglas, d'Éon a avut acces la împărătească, favorizând apropierea franco-rusă. Ostilă Rusiei, Curtea de la Versailles privea Sankt-Petersburgul cu dispreţ. Franţa nu cunoştea absolut deloc situaţia „Imperiului Septentrionului". Dovada o constituie lista de întrebări trimise lui Douglas, în care i se cereau informaţii cu privire la starea armatei şi a flotei, la economie, dispoziţiile împărătesei etc.

La Sankt-Petersburg, în schimb, Franţa era foarte bine cunoscută, iar o parte a consilierilor Elisabetei încercau de mult timp să o convingă de faptul că o alianţă cu Ludovic XV ar fi fost de cea mai mare utilitate. Condus de vicecancelarul Voronţov, „partidul francez" a câştigat în putere prin aderarea familiei noului amant al împărătesei, Şuvalov. Francezii îl aveau drept adversar pe cancelarul Bestujev, duşman al Prusiei şi adept al unei alianţe cu Anglia.

În *Memoriile* sale, cavalerul d'Éon afirmă că a fost angajat ca „cititoare pe lângă împărătească, deghizat în femeie, pentru a întări partidul francez la Sankt-Petersburg".

„«Mai aproape, veniţi mai aproape, am putea vorbi mai încet», spuse Elisabeta… Am început să tremur, relatează cavalerul d'Éon. Eram prins între împărătească, pe de o parte, şi monseniorul Conti, pe de altă parte. Acesta mă însărcinase să-i mijlocesc o femeie, dar nu mă însărcinase să merg mai departe. Cum să procedez? mă întrebam: să trădez un prinţ este periculos; dar să rezist unei suverane, asta este încă şi mai periculos… Acesta era raţionamentul în ale cărui iţe mă simţeam strâns ca într-o menghină…

Pentru un diplomat începător aveam şi de ce să mă simt stânjenit. În nedumerirea mea, i-am aruncat împărătesei o privire imploratoare prin care îi ceream iertare şi o rugam să aibă milă. Ţarina avea buzele albăstrii, senzuale, pomeţii strălucitori, pleoapele arzând, ochii umezi. Chipul îi era transfigurat de focul pasiunii care atunci când arde în adâncul sufletului urcă la suprafaţă şi se răspândeşte precum uleiul. Scăldată în sudoare, pielea îi emana lascivitate prin toţi porii. Privindu-i braţele goale, gâtul indecent descoperit, decolteul adânc, părul desfăcut, lăsat să cadă în dezordine pe umerii goi, închipuindu-mi-o avidă de voluptate, lacomă de desfrâu, am crezut că văd o bacantă beată sau flămândă. Am lăsat privirea în jos tot atât de repede

precum am ridicat-o. Mi-a revenit în minte tot ce îmi povestise Voronţov despre suverană şi orgiile ei. M-am gândit că această femeie care se află în faţa mea strânsese în braţe nu ştiu câţi bărbaţi, culeşi la întâmplare de pe stradă, că gura, gâtul, sânii îi fuseseră maculaţi, ofiliţi de sărutările soldaţilor… Şi m-am tras înapoi din faţa acestei epave imperiale, întinată de atâtea pofte, şubrezită de atâta desfrâu… însă odată pornită, ţarina nu este femeia care să se oprească; când dădea frâu liber pasiunilor, acestea depăşeau dintr-odată orice limită. Mă simţeam încolţit şi nu vedeam nicio portiţă de scăpare!?...”

Şi d’Éon îşi încheie relatarea în hohotele de râs ale ţarinei. Mai întâi pentru că ea descoperise vicleşugul travestirii, iar apoi constatând că „un geniu rău domina şi paraliza”… virilitatea Liei de Beaumont!

Şi astfel, graţie înclinaţiilor particulare ale Elisabetei, a început apropierea franco-rusă.

Realitatea pare să fi fost cu totul alta, căci toate documentele Imperiului confirmă faptul că nu a existat nicio doamnă de companie cu numele de Lia de Beaumont. Totuşi, chiar şi potrivit *Memoriilor* „sale”, singura dovadă de afecţiune pe care i-ar fi arătat-o Lia a fost să îi „fricţioneze picioarele”! Într-adevăr, Elisabeta refuza să doarmă noaptea – avea o teamă viscerală de întuneric – şi obişnuia să-şi petreacă lungile ore de nesomn împreună cu cititoarele sale, care, pe tot parcursul conversaţiilor, îi frecau uşor tălpile picioarelor. Când se lumina de ziuă apărea un favorit al ţarinei, şi abia atunci tinerele femei se retrăgeau. Elisabeta dormea apoi până la prânz, sub protecţia intendentului său care veghea în spatele draperiilor, cu mâna pe spadă.

La sfârşitul anului 1755, Lia de Beaumont se întorcea la Versailles cu o depeşă a Elisabetei adresată „fratelui său Ludovic XV” şi ascunsă sub coperta unei cărţi de Montesquieu. Împărăteasa mai păstra încă simpatie faţă de regele Franţei cu care ar fi dorit să o mărite tatăl ei cu un sfert de secol în urmă. În schimb, nutrea o profundă duşmănie faţă de regele Frederic II, deoarece regele Prusiei, spunea ea, „nu are frică de Dumnezeu, nu crede în Dumnezeu, nu merge la biserică şi nu trăieşte, după lege, cu o soţie.”

Neputând avea copii, Elisabeta l-a adoptat pe fiul surorii sale defuncte şi al lui Carol de Holstein, obţinând astfel un moştenitor. Acest băiat orfan, în vârstă de paisprezece ani, a decepţionat pe loc întreg Sankt-Petersburgul la sosirea sa în 1742. Slab, prost proporţionat, neinstruit şi violent, adolescentul dizgraţios era orbit de admiraţie pentru Frederic II al Prusiei, îi dispreţuia pe ruşi şi nu a acceptat să le înveţe limba decât din constrângere. Elisabeta se consola spunându-şi că, odată depăşită vârsta critică şi cu ajutorul educaţiei, lucrurile se vor îndrepta încetul cu încetul. Au trecut doi ani, dar nici

caracterul şi nici fizicul nu păreau că se vor putea îmbunătăţi. Împărăteasa s-a gândit atunci că însurătoarea i-ar putea fi benefică. Fără îndoială că alegerea logodnicei a fost dictată de amintirea lui Carol August de Holstein, mort înainte de a se căsători cu Elisabeta. Astfel, această iubire lăsată în suspensie a hotărât destinul fabulos al Sofiei d'Anhalt-Zerbst, nepoata iubitului defunct.

Ecaterina cea Mare sau arta de a iubi

Ecaterina cea Mare (1729–1796) domină istoria Sankt-Petersburgului secolului al XVIII-lea. Ea a fost cea de-a doua ţarină care a purtat acest nume, după Ecaterina I, şi este fără îndoială personalitatea cea mai marcantă dintre cei şapte ţari şi ţarine ai acestui secol.

Aparţinând micii aristocraţii germane, prinţesa Sofia d'Anhalt-Zerbst a adoptat prenumele de Ecaterina abia după ce s-a convertit la ortodoxie pentru a se căsători cu Petru de Holstein. Dumnezeu ştie dacă această tânără prinţesă germană îşi imagina că va urca într-o zi pe tronul celui mai mare imperiu din Europa pe când se juca nu demult în marea piaţă Stettin cu copiii oraşului. Din punct de vedere politic, partida care i se oferise era de invidiat, însă din punct de vedere uman era un dezastru. Cu faţa ciupită de vărsat şi dizgraţioasă, Petru III era perfid şi josnic. Prinţesa Daşkova, celebră memorialistă, îl descria astfel pe moştenitorul Elisabetei: „Să se prezinte dimineaţa, la trecerea în revistă, îmbrăcat în uniformă de caporal-şef, să ia un mic dejun copios, să bea un vin bun de Bourgogne, să-şi petreacă serile în compania bufonilor săi şi a câtorva femei, să execute ordinele regelui Prusiei, iată ce-i făcea plăcere lui Petru III."

În 1774, peisajul Sankt-Petersburgului era profund marcat de apa care ocupa o zecime din suprafaţa sa, un veritabil labirint creat de arhitectul francez Leblond. Vântul glacial al Mării Baltice pătrundea pretutindeni. Iarna era năprasnică şi fără sfârşit. Ceaţa învăluia palatele şi cheiurile într-o lumină palidă, aproape fantomatică. Ceţurile argintii ale acestei Veneţii a Nordului deveniseră pentru Ecaterina simbolul cărărilor destinului său.

Sosită la curtea Rusiei pe când avea cincisprezece ani, Ecaterina a dat dovadă de o mai mare maturitate decât Petru, care era cu doi ani mai în vârstă. Devenit ţar la moartea Elisabetei, în 1762, Petru III se afla sub influenţa Germaniei, ţara lui natală, şi a lui Frederic II al Prusiei. A domnit şase luni, din decembrie 1761 până la 28 iunie 1762, data abdicării sale. În acest scurt interval, a încercat să „schimbe direcţia", dovedindu-se antirus, antiortodox, anticlerical, ajungând să-şi umple vistieria cu banii Bisericii… În plus, o ameninţa pe Ecaterina că o va repudia pentru a se căsători cu amanta sa. Depăşise orice măsură. Neputinciosul Senat – de care nu mai auzea nimeni – s-a ridicat împotriva lui, sprijinit bineînţeles de Biserica rusă şi ajutat de garda fidelă Ecaterinei. Astfel, în noaptea de 27 spre 28 iunie 1762, o mână de conjuraţi, conduşi de fraţii Orlov, Aleksei şi

Grigori, au urcat-o pe Ecaterina pe tron. Lovitura de stat a reuşit, iar Petru a fost constrâns să abdice şi a fost întemniţat. Înainte de sfârşitul anului 1762, deja băteau clopotele catedralei Petropavlovsk la înmormântarea lui. Potrivit actului oficial, decesul fusese cauzat de o colică la care s-a adăugat o comoţie cerebrală. Cronicile istorice, mai puţin îngăduitoare, afirmă că Ecaterina a ordonat pur şi simplu asasinarea lui. El a rămas totuşi în istorie prin două măsuri liberale: suprimarea cancelariei secrete şi abrogarea obligativităţii serviciului militar pentru nobilime.

Ecaterina a început construcţia unui imperiu care trebuia să depăşească prin dimensiune Imperiile Roman şi Bizantin la un loc. După o primă fază liberală, pusă sub auspiciile filosofiei Luminilor, domnia ei la Sankt-Petersburg a evoluat spre o politică mai curând conservatoare. Dacă domnia Ecaterinei a fost marcată de o profundă efervescenţă culturală, ea a reprezentat de asemenea şi epoca de aur a iobăgiei.

Ecaterina, care învăţase franceza în copilărie, a studiat cu fervoare filosofia Luminilor. A întreţinut o bogată corespondenţă cu Voltaire şi l-a invitat pe Diderot, care a petrecut mai multe luni la curtea imperială şi i-a dăruit o parte din imensa sa bibliotecă. Influenţa franceză, perceptibilă la curtea de la Sankt-Petersburg din momentul încheierii alianţei cu Franţa în timpul războiului de şapte ani, a fost atunci mai puternică decât oricând. Împărăteasa s-a inspirat din ideile lui Montesquieu şi în special din lucrarea acestuia *Despre spiritul legilor*.

Pasionată de arhitectură, ea a început să acorde mai multă atenţie faţadelor decât chipurilor. Motivul care a determinat apariţia barocului în Rusia a fost dorinţa urmaşilor lui Petru de a face din noua capitală un oraş plin de splendoare. Sub domnia Ecaterinei II câteva dintre cele mai frumoase clădiri din epoca lui Petru şi-au schimbat înfăţişarea – marele palat Peterhof, spre exemplu, care, construit de Leblond, sau în orice caz început pe baza proiectului său, a fost refăcut de Rastrelli –, dar erau numeroase şi cele care, încă de la origini, precum palatele Mencikov sau Oranienbaum, operele lui Schädel, fuseseră create cu gust şi cu o vădită înclinaţie artistică. Nu trebuie uitat nici faptul că Trezzini însuşi, în perioada construirii mănăstirii Aleksandr-Nevski, lucrase mai mult ca arhitect decât ca inginer.

Trecuseră deja doisprezece ani de când Ecaterina se afla pe tronul Rusiei. Dar nu era cu desăvârşire liberă. Contribuind la uciderea soţului ei, Grigori Orlov o ţinea pe împărătească în subordinea lui. Iată ce scrie Bérenger, însărcinatul cu afaceri externe al Franţei la Sankt-Petersburg:

„Cu cât îl observ mai îndeaproape pe domnul Orlov, cu atât am impresia că nu-i lipseşte decât numele de împărat. Este de o familiaritate faţă de împărătească care frapează pe toată lumea şi

despre care ruşii spun că nu s-a mai văzut în nicio ţară de la întemeierea monarhiei. Lipsit de orice fel de etichetă, îşi permite în public nişte libertăţi pe care, într-o lume civilizată, o suverană care se respectă nu i le-ar permite amantului său.”

Sătulă de aroganţa şi de violenţele lui Orlov, Ecaterina şi-a căutat refugiul în altă parte. Îşi conturase deja în minte profilul favoritului ideal: un fizic impresionant, o puternică forţă masculină, o îndrăzneală fără limite şi o capacitate de a visa şi în acelaşi timp de a o face să viseze.

Atunci s-a ivit un nume care urma să intre în analele gloriei militare a Rusiei, dar şi în istoria sentimentală a Sankt-Petersburgului: Grigori Potemkin, „favoritul favoriţilor” marii împărătese.

Nimic nu prevestea destinul extraordinar al viitorului prinţ. Născut în 1739 într-o familie de nobili de ţară, a părăsit oraşul Smolensk pentru a-şi face studiile la universitatea din Moscova, de unde a fost dat afară pentru că era leneş… După aceea s-a înrolat în garda călare.

Cu ocazia conspiraţiei din 1762, la care a participat regimentul acestui tânăr frumos de douăzeci şi trei de ani, a avut pentru prima dată ocazia să o vadă de aproape pe împărăteasă.

— Este prea frumos pentru a fi sergent, să fie făcut locotenent! spusese ea, întâlnindu-i privirea de o profunzime „supranaturală”.

Tânărul s-a văzut mai apoi numit şambelan drept recompensă pentru serviciile sale loiale, obţinând astfel intrarea la curtea imperială.

Potemkin era insolent şi făcea totul – fără îndoială chiar prea mult – pentru a atrage atenţia suveranei. Deşi fraţii Orlov îl apreciaseră dintotdeauna şi îl protejaseră pe viitorul prinţ, acest comportament le-a trezit gelozia. Au căutat atunci un mijloc de a înlătura un potenţial rival de la curtea Sankt-Petersburgului. Legenda spune că Aleksei Orlov a căutat motiv de ceartă în timpul unei partide de biliard şi i-a scos un ochi cu tacul pe care îl ţinea în mână. De atunci privirea îi va fi, cu siguranţă, mai greu de întâlnit! După acest accident, Potemkin, crezându-se desfigurat, a părăsit Sankt-Petersburgul.

Din 1762 până în 1774, anul intrării sale la curtea Ecaterinei, Potemkin a făcut o carieră strălucită, devenind general-maior, apoi general-locotenent. Frumosul fără un ochi nu era un simplu salariat galant; avea stofă în el.

În anii 1770, războiul cu Turcia se prelungea, ţăranii înfometaţi se răsculau pretutindeni, intrigile se înteţeau la curte, poporul se revoltase, iar cazacii se ridicaseră la luptă. O primă răscoală ţărănească izbucnise în 1771, punând Sankt-Petersburgul în pericol. Doi ani mai târziu, Pugaciov, un dezertor şi aventurier cazac care se dădea drept Petru III, s-a aflat în fruntea unei impresionante răscoale ţărăneşti. Pornită din nordul Mării Caspice, a acoperit un imens

teritoriu, cucerind o mulţime de oraşe importante.

Era timpul ca un general să vină la Sankt-Petersburg…

Adresându-i-se de pe o poziţie superioară, Ecaterina a făcut fără niciun fel de reţinere primul pas:

„Domnule general-locotenent, îmi închipui că sunteţi atât de ocupat cu problema Silistrei încât nu aveţi timp să citiţi scrisori. Încă nu am aflat dacă bombardamentele dumneavoastră au avut succes, dar sunt absolut convinsă că tot ce veţi întreprinde nu poate avea alt motiv decât zelul dumneavoastră arzător pentru persoana mea şi pentru patria scumpă pe care vă place să o slujiţi. Dar cum, pe de altă parte, doresc să-i păstrez pe oamenii curajoşi, inteligenţă, abili şi plini de zel, vă rog să nu vă expuneţi inutil pericolului. Citind această scrisoare, vă veţi întreba probabil de ce a fost scrisă? Vă voi răspunde la această întrebare pentru a vă confirma modul meu de a gândi despre dumneavoastră, căci vă doresc mereu numai binele.”

Adevăratele poveşti de iubire se întâmplă adesea după patruzeci de ani. Ecaterina avea patruzeci şi patru de ani, Grigori Potemkin treizeci şi cinci. Demult visa el în secret la această femeie inaccesibilă, mărturisind în jurnalul său intim, scris în stilul înflăcărat propriu epocii sale: „Oh, Doamne! Ce suferinţă să o iubesc pe cea căreia nu îndrăznesc să i-o spun! Pe cea care nu va putea fi niciodată a mea! Cerule crud, de ce ai făcut-o atât de frumoasă? De ce ai vrut să fie ea, şi nimeni alta, cea pe care să o iubesc?”

Printr-o fereastră se vedea în depărtare tabloul imens al Nevei scăldate în ninsoare, iar prin cealaltă, mai spre stânga, o aripă a Palatului de Iarnă. Domnia Ecaterinei II îşi pusese deja amprenta asupra capitalei prin construcţii în stil neo-grec din care dispăreau ornamentele bogate ale barocului. Italianul Rinaldi introdusese stilul Ludovic XVI, iar francezul de La Mothe clasicismul francez.

Drept în faţă, albe şi foarte apropiate, se înălţau zvelte două biserici ale căror cupole aurite reflectau petele albăstrii ale stăncuţelor care se roteau neîncetat.

Întâlnirea dintre Potemkin şi Ecaterina a fost înregistrată în amănunt în jurnalul de ceremonie al palatului, pe data de 4 februarie 1774. „La ora şase după-amiaza, a intrat generalul-locotenent Grigori Aleksandrovici Potemkin.”

Pe cerul albastru-închis, pensula unui uriaş părea să fi trasat dungi mari de aur cu nuanţe rozalii. Dar el nu privea cerut şi nici zborul unui stol de păsări care, la căderea întunericului, se îndreptau spre nord. Mai multe trăsuri ocupau deja curtea de onoare şi aşteptau liniştite la picioarele înaltelor coloane care decorau celebra faţadă de culoare albă şi verde-migdală.

Potemkin revenea în acest palat de unde era guvernată imensitatea Sfintei Rusii, de unde plecau chiar în acel moment ordinele pentru

războiul împotriva turcilor. Încă puţin intimidat de splendoarea încăperilor, se lăsă dezbrăcat de pelerină de către valeţii în livrea albastră cu fir de aur. Unul dintre ei îl conduse pe scara Jourdain. Urcă treptele acoperite cu un covor roşu-stăpânit de o emoţie pe care încerca să o disimuleze. La primul nivel, scara se despărţea în două. Valetul în livrea îl invită să o ia la dreapta. Fastul extrem al palatului conferea acestei primiri ceremonioase un caracter şi mai solemn. Atent să-l urmeze pe valet, Potemkin nu avea destui ochi pentru a admira în trecere ornamentele din aur şi din bronz, tapiseriile şi tablourile. Palatul devenise şi mai somptuos în timpul absenţei sale de la Sankt-Petersburg. Mergea cu impresia exaltantă că urcă spre nişte înălţimi extraordinare, unde urma să i se hotărască soarta. Ajuns la intrarea unei vaste galerii, valetul îi strigă numele cu putere. Aproape imediat un bărbat în puterea vârstei îi veni în întâmpinare. Potemkin îl recunoscu pe contele Grigori Orlov, cel mai puternic bărbat din Imperiu. Impresionat de faptul că era primit cu toate onorurile de către conte în persoană, Potemkin avu nevoie de mult curaj pentru a găsi ceva de spus:

— Conte, care sunt noutăţile la palat?

— Nimic nou, dragul meu. Eu cobor… Dumneata urci…

Acesta a fost răspunsul evaziv al importantului personaj care îl conduse de-a lungul unei alte galerii ale cărei ferestre dădeau spre Neva. Oferindu-i fostului ei amant onoarea de a i-l prezenta pe Potemkin, Ecaterina îşi regla conturile, căci Orlov nu ştia în mod sigur în ce fel îşi convocase ea viitorul favorit…

— Sunteţi aici, domnule, din ordinul Maiestăţii Sale, îi spuse el. Ea nu va întârzia să-şi facă intrarea.

Potemkin contempla sala a cărei splendoare îi tăia răsuflarea. Coloanele de malachit şi de lapislazuli cu coroane de bronz aurit îi dădeau nişte proporţii excepţionale. În spatele unei coloane, ofiţeri ai gărzii imperiale discutau cu voce joasă. Puţin mai departe, câţiva reprezentanţi ai unei provincii îndepărtate aşteptau răbdători să fie primiţi. Ambasadori străini în ţinută de gală se plimbau încoace şi încolo împreună cu consilierii lor. Toţi îl priveau fix pe contele Orlov, întrebându-se cui va adresa el cuvântul. Acesta părea că nu vede pe nimeni şi mergea drept înainte cu siguranţa pe care ţi-o dă puterea atunci când ea este imensă. Potemkin îl urma ca umbra lui şi reţinu lecţia. Îi făcu semn să aştepte şi, urmat de aghiotantul său, se îndreptă brusc spre un caucazian îmbrăcat într-o bluză de mătase albastră cu galoane de aur. Îl prinse cu familiaritate de braţ şi începu o conversaţie din care nimeni nu putu să audă nimic.

Se deschiseră în cele din urmă înaltele uşi sculptate ale sălii tronului. Împărăteasa apăru în toată maiestatea ei, precedată de marele şambelan. Purta o rochie de tafta roz cu panglici verzi. La

urechi avea cercei de smarald ca două picături. Ecaterina se aşeză pe un fotoliu de mătase galbenă pe care era brodată acvila imperială. Audienţa începu. Această întrevedere decisivă nu dură decât o oră, în timpul căreia cei doi au discutat despre situaţia Imperiului.

Între putere şi femeie noul aghiotant Potemkin a ales în acel moment, fără nicio îndoială, femeia. Totuşi, această dragoste la prima vedere urma să bulverseze nu doar luptele pentru putere de la Sankt-Petersburg, ci şi istoria geopolitică a Europei.

Potemkin era partizanul războiului până la capăt împotriva turcilor şi dorea să încheie noi alianţe cu Europa.

Ecaterina şi-a instalat iubitul aproape de ea, la Palatul de Iarnă. Cei care au vizitat Muzeul Ermitaj cunosc acest loc încărcat de istorie. Apartamentul noului favorit, în prezent transformat în săli de expoziţie, se afla pe atunci exact deasupra celui al împărătesei.

Ecaterina a Doua, cum o numeau ruşii, îşi atinsese, după spusele ei, scopul vieţii şi afirma mai mult decât oricând că dorinţa nu are sens decât dacă este condusă de dragoste. Ce renaştere se produsese brusc! Niciun rege nu-i semăna lui Potemkin, care era „frumos, inteligent, agreabil, amuzant”. Era o fiinţă inestimabilă, unică. Niciun bărbat nu-l putea egala.

„Oh, domnule Potemkin, ce minune necurată aţi înfăptuit de aţi sucit o minte pe care lumea o considera până acum cea mai strălucită din Europa!”

Chiar în acea perioadă, Denis Diderot, care petrecuse cinci luni la Sankt-Petersburg la invitaţia muzei lui imperiale pe care o numea „Semiramida Nordului”, se plângea că nu şi-a putut lua rămas-bun de la împărătească. Într-adevăr, ea era prea ocupată să fie fericită…

A venit vara. Împărăteasa l-a instalat pe iubitul ei Grişka la Ţarskoe Selo, reşedinţa de vară. De zece ori pe zi, pentru un da sau pentru un nu, acest îndrăgostit se grăbea să-şi reîntâlnească iubita în Pavilionul Marelui Palat. Urca pe scara de marmură fără ca măcar să arunce o singură privire la platourile şi vasele de porţelan de Japonia şi China. În ciuda acestei apropieri care le permitea să se vadă ori de câte ori doreau, Ecaterina îi trimitea numeroase bilete de amor. „Voi fi pentru tine o femeie focoasă, aşa cum spui tu…”

Cuprinsă de focul pasiunii, Ecaterina, care recunoştea că este o femeie cerebrală, se compara cu o „pisică în călduri”. Ca o şcolăriţă, îl pândea la fereastră, îl admira, îl adora, îl idolatriza: „Cum aş putea să mai iubesc pe altcineva după ce te-am cunoscut pe tine? Cred că niciun bărbat din lume nu te poate egala, mai cu seamă că inima mea e constantă din fire. […] Nu-mi place schimbarea. […] Ceea ce am visat toată viaţa mi s-a întâmplat”, mai scria ea.

Dornică să-i ofere totul celui care îi cucerise inima, Ecaterina l-a numit rând pe rând general, feld-mareşal, apoi i-a dat titlul de conte.

Era tratat ca un prinţ consort, acordându-i-se toate onorurilor în public. Când a primit titlul de prinţ în 1776, a fost recunoscut în toată ţara drept prinţ serenisim.

Pe lângă un amant nepereche, ea intuise în Potemkin omul de stat şi vedea în el un sprijin pentru conducerea Rusiei spre măreţe împliniri. La sugestiile lui, domnia Ecaterinei a cunoscut numeroase reforme în diverse domenii. Împărăteasa a ordonat construirea de noi oraşe, a reformat guvernul şi administraţia, a secularizat averile Bisericii, a încurajat dezvoltarea industriei şi a marinei. A creat douăzeci şi cinci de şcoli de-a lungul întregii Rusii, printre care celebrul institut Smolnîi, la Sankt-Petersburg, destinat în principal fetelor nobile. De asemenea, i-a propus lui Potemkin să se căsătorească. Desigur ca dovadă a iubirii pe care i-o purta, dar şi ca semn de clarviziune şi din raţiuni de stat. Căsătoria a avut loc la sfârşitul anului 1774 la biserica Sfântul Samson, într-o după-amiază în care norii alunecau pe cerul de argint al Sankt-Petersburgului. Prieteni sau mai degrabă confidenţi, precum şi câţiva nepoţi ai lui Potemkin se înghesuiau în faţa iconostasului impresionant, foarte încărcat, ca şi inima Ecaterinei. Când, după ploaie, a apărut soarele redând oraşului toate culorile sale, o corabie s-a desprins de pe cheiul Palatului de Iarnă, a traversat Neva şi a acostat chiar în faţa acestei catedrale care mai există încă în zilele noastre.

Printre nenumăratele nume de alint cu care îl copleşea în corespondenţă – porumbelul meu iubit, scumpul meu, inimioară nepreţuită, bomboană de profesie, pisoiaş, păun, ghiaur, cazac, cocoş de aur, tigru – se amestecau şi complimentele cele mai potrivite pentru a-l flata.

Cu toate acestea, Ecaterina şi principalul ei consilier, Potemkin, nu uitau niciodată treburile de stat. De altfel, Potemkin promova idei progresiste. Sub influenţa favoritului ei, împărăteasa şi-a afirmat intenţia de a reduce abuzurile iobăgiei – fără îndoială, problema cea mai arzătoare a societăţii ruse a vremii –, câştigându-şi o reputaţie de toleranţă şi bunătate. (În acelaşi timp şi în totală contradicţie, a încercat să facă din nobilime cel mai sigur garant al stabilităţii tronului. I-a menţinut privilegiile şi i-a acordat domenii cu tot cu iobagi.)

Potemkin era copleşit. Din acea clipă avea să împartă absolut totul cu suverana Rusiei, inima, patul conjugal, regatul, o complicitate perfectă, aproape „prea perfectă”, căci fisura era deja acolo, iar acest mariaj nu era decât începutul unui calvar. Ecaterina nu l-a intuit decât pe jumătate şi punea starea de angoasă a iubitului ei pe seama faptului că făcea băi reci.

Ce-şi dorea în acel moment Grigori? Dacă la început fusese atras de femeia inaccesibilă, Ecaterina răspunsese la acel apel arătându-se

familiară şi graţioasă, spirituală şi plină de viaţă, frivolă şi senzuală, dar nu în calitate de suverană. Însă, de acum înainte, trebuia să împartă cu ea moştenirea istorică a ţarilor Rusiei – mai grea decât dragostea –, povara puterii la Sankt-Petersburg.

Iubirea, absolutul au ele vreun loc în această lume aflată sub semnul raporturilor de forţă şi al calculelor?

Un an mai târziu se năştea din această uniune o fetiţă botezată Temkina. Ce se întâmplase cu vigurosul general, amantul generos şi fără pereche, „stăpânul neobosit”? „Sufletul meu, iubitul meu soţ, nu vrei să-mi dăruieşti mângâieri?” nu înceta ea să-i scrie. Grigori devenea din ce în ce mai distant şi se închidea în sine. Nu-l mai atrăgea decât suverana; fugea de femeia care i se dăruia total.

În acea perioadă, un alt eveniment a agitat Sankt-Petersburgul. În întreaga Europă se vorbea despre o curtezană care îşi spunea când domnişoara Chelles, când Ah Emecté sau Sultane Éléonore. Oricare va fi fost numele ei adevărat, avea prostul obicei de a-şi ruina admiratorii şi era urmărită dincolo de frontiere de către creditori tot mai numeroşi. Oare cărui sfat intrigant şi-a aplecat ea urechea drăguţă sau de ce demoni a fost posedată atunci când a hotărât să-i uzurpe numele Aurorei Tarakanova, fiica împărătesei Elisabeta şi a soţului ei morganatic, cazacul Razumovski? Nu auzise oare de soarta autenticei Aurora? Cum existenţa ei ameninţa tronul Ecaterinei II, aceasta a ordonat să fie prinsă şi închisă într-o mănăstire unde a trăit până la sfârşitul zilelor, acceptându-şi soarta cu o nobilă resemnare.

În vreme ce adevărata Aurora Tarakanova îşi ispăşea „vina” originii sale regale, la Paris a apărut o femeie care pretindea a fi această prinţesă şi ale cărei trăsături graţioase semănau foarte mult cu cele ale domnişoarei Chelles. Această pseudoprinţesă trebuie să fi fost extrem de convingătoare, căci a reuşit să adune în jurul ei câţiva adepţi decişi să-i susţină cauza şi revendicările. Încrezătoare în sprijinul lor, s-a îmbarcat spre Italia.

La Sankt-Petersburg, împărăteasa tuturor provinciilor ruse a fost imediat informată că o intrigantă se dădea drept cumnata ei şi a hotărât să o înlăture. Afacerea trebuie să i se fi părut suficient de delicată, deoarece nu l-a însărcinat pe Potemkin, ci pe contele Orlov să îndeplinească această misiune. Stratagema de care s-a folosit pentru a-şi atinge scopul a fost destul de crudă. Cum de şi-a închipuit aventuriera că l-a întâlnit din pură întâmplare pe contele Aleksei Orlov la Florenţa? În acea seară, toţi invitaţii de la petrecere l-au remarcat pe acest mare senior rus care se purta cu o graţie irezistibilă. „Prinţesa”, îmbrăcată într-o superbă rochie persană ţesută cu fir de aur şi cu o tunică de mătase, nu a rezistat prea mult şarmului contelui, care s-a dovedit atât de stăruitor, încât i-a propus imediat prea-frumoasei să se căsătorească în secret. Ea a acceptat, fără să bănuiască

o singură clipă că acea uniune era celebrată de preoţi falşi. De altminteri, nimeni nu a ştiut unde s-a jucat această teribilă comedie! Copleşită, „contesa Orlov” a început să-şi repună în mişcare întreaga energie pe care o folosise odinioară pentru a-i seduce pe bărbaţi cu scopul de a porni să-şi cucerească „imperiul”. Cuplul s-a instalat la Livorno, unde Aurora s-a străduit să semneze decrete şi a susţinut sus şi tare ilustra sa origine, sprijinită de Orlov, care şi-a permis până şi luxul de a-i găsi aliaţi. Într-o bună zi de primăvară a fost invitată de amiralul Grieg să viziteze escadra rusă care era acostată în radă. „Prinţesa Tarakanova”, în sfârşit recunoscută, îşi savura deja apoteoza. Împodobită cu cele mai frumoase veşminte şi încrezătoare în protecţia soţului ei, a urcat la bordul vasului amiral în calitate de suverană. A fost primită cu urale, toţi susţinătorii ei au aclamat-o, aruncându-i flori la picioare, iar marinarii în poziţie de drepţi erau îmbrăcaţi, în onoarea ei, în ţinută de ceremonie. Dar nici nu a apucat să se bucure de triumf, că vasul a şi plecat, iar braţe grosolane au pus stăpânire pe drăguţa ei persoană. Implorându-l din priviri pe Orlov, a descoperit cu durere că bărbatul a cărui soţie se credea nu era decât un temnicer rece şi fără milă.

Călătoria până la Sankt-Petersburg a fost lungă. Sosită în Rusia în mai 1775, nu ca regină, ci în calitate de criminală, falsa Auroră a fost aruncată într-o temniţă a fortăreţei Petropavlovsk, unde a murit de ftizie în cursul iernii. Dar până la ultima suflare, falsa prinţesă a refuzat să divulge secretul originii sale.

Potemkin a fost ofensat de onorurile acordate contelui Orlov. Acea iarnă a anului 1776 a fost o perioadă dificilă pentru împărătească, a fost iarna declinului pasiunii sale. Ecaterina, ca şi când ar fi fost o adevărată rusoaică, îl invita adesea pe Grigori Potemkin la plimbare pe lângă zidurile de cărămidă roşie ca sângele ale mănăstirilor. Ea ştia că este credincios şi pasionat de istoria Bisericii. Mână în mână, cei doi călcau pe zăpada proaspăt căzută, iar ritmul paşilor le era acompaniat de sunetul trist şi pătrunzător al clopotelor. În aparenţă, întâlnirile lor erau la fel de tandre ca şi înainte. Ecaterina îl aştepta întinsă pe o sofa brodată cu fir de aur, purtând doar un caftan scurt cu blăniţă de zibelină în stilul hanilor tătari şi inspirând cu desfătare mirosul umed al aerului hibernal al Nevei pe care i-l aducea de afară atunci când intra în cameră. Cu gesturile unui bărbat sigur pe sine, îşi dădea jos haina de blană plină de zăpadă. După ce îşi dezbrăca iubita, nu o îmbrăţişa imediat, ci o încălţa cu papucii de lebădă. Îi mai aducea şi pieptenele de baga cu care adora ea să-şi prindă părul lung, punând mâna la gură pentru a-şi înăbuşi un căscat. Îi plăcea să îngenuncheze lângă ea în penumbră şi apoi redevenea amantul viguros ale cărui mângâieri şi le dorea Ecaterina cu înfrigurare.

Şi totuşi, atât de volubil de obicei, acum rămânea tăcut. Din ce în

ce mai des, el era cel care punea capăt acestei exaltări, propunându-i să se plimbe prin Sankt-Petersburg. Le plăcea să se regăsească în comuniune în această ambianţă profund rusească a bisericilor capitalei. Pâlpâitul slab al lumânărilor, atât de clar în obscuritatea rece, lumina în chip misterios aurul vechi al icoanelor şi al dalelor funerare.

Dar, pe zi ce trecea, Potemkin devenea din ce în ce mai schimbător şi mai capricios. „Pentru tine, îi scria Ecaterina, liniştea este o stare de spirit absolut insuportabil.”

În timpul unei cine în *tête-à-tête* cu nepotul său, Engelhardt, pe când glumea bine dispus, s-a întristat dintr-odată şi a zis:

„Oare există vreun om mai fericit decât mine? Toate dorinţele mi-au fost îndeplinite ca printr-un fel de vrajă. Într-un cuvânt, sunt copleşit. Mi-am dorit să am titluri, le am, mi-am dorit decoraţii, le am, mi-am dorit să joc şi am pierdut sume fabuloase, mi-am dorit locuinţe frumoase şi am avut palate, îmi plăceau obiectele frumoase şi am avut colecţiile cele mai rare.” Şi spunând acestea, luă o farfurie şi o sparse înainte de a se închide în cameră.

Adesea Potemkin o chema în ajutor pe Ecaterina. „Iubitul meu soţ m-a chemat: Unde să merg, ce trebuie să fac?” îi răspundea ea, amintindu-i de legătura lor sacră, pentru a-i alina depresia.

„Iubitul meu soţ, veniţi să mă vedeţi imediat şi vă voi primi ca întotdeauna cu braţele deschise…” Frumosul general nu mai era aşa de îndrăgostit ca înainte; pleca şi venea, făcând totul pentru a provoca o ruptură, dar fără a-şi mărturisi vreodată intenţiile. În 1776, diplomaţii străini, mai precis un ataşat al ambasadei franceze la Sankt-Petersburg, Marie-Daniel de Corberon, raporta guvernului său că „o furtună” este pe cale să izbucnească pe coridoarele aurite ale palatelor imperiale ruse. Când Ecaterina mărturisea: „Marea mea iubire pentru tine mă sperie, dar voi găsi mijlocul de a-i rezista”, ea lansa deja o ameninţare plină de subînţelesuri: „Mă voi strădui să-mi ascund flăcările…”

Timp de câteva luni, ea va mai încerca să-şi păstreze iubitul, evitând ca forţele obscure ale raţiunii de stat să se amestece în această dramă. „Să nu amestecăm afacerile statului în afacerile inimii”, scria ea.

Dacă între 1774 şi 1775 Grigori nu o părăsise pe Ecaterina nici măcar o singură zi, el dispăru din Sankt-Petersburg din 21 mai până la 2 iunie şi din 20 iunie până la 24 iulie 1776. Pe când Ecaterina îl însoţea într-o seară pe Grigori la palatul său, o tânără delicată şi zveltă, purtând încă pe cap o pălărie mare de catifea roşie şi îmbrăcată într-o haină de blană de Siberia, îi întâmpină în vestibul. S-a înclinat în faţa suveranei, iar apoi, jucându-se cu panglica de la pălărie, l-a fixat pe Potemkin cu o privire de o fermecătoare intensitate şi s-a

grăbit să-l îmbrăţişeze. Ecaterina i s-a adresat atunci lui Potemkin:

— Eu nu mai rămân. Am făcut prea multe lucruri astăzi, dragul meu, spuse ea pe un ton aproape indiferent, luându-l de braţ.

Fără să se împotrivească dorinţei împărătesei, Potemkin a însoţit-o la trăsură. Ea s-a urcat, lăsând să-i scape un suspin uşor.

— Cine e tânăra care te-a întâmpinat cu atâta căldură?

— Acest fluturaş este nepoata mea, Barbe Engelhardt; Ecaterina, ar trebui să-ţi fie ruşine să-ţi închipui cine ştie ce, a adăugat el închizând portiera.

Palatul strălucea în întunericul adânc al nopţii hibernale. Aruncând o scurtă privire spre catedralele de pe Nevski Prospekt, care era pustiu, Ecaterina a cerut să oprească trăsura în faţa porţilor deschise ale unei bisericuţe luminate, de unde se auzea cântând, sfâşietor de trist, un cor de tinere fete. Stăpânită de un sentiment de disperare, a simţit o irezistibilă dorinţă de a intra, dar, tulburată de amintirea privirii pătrunzătoare a nepoatei lui Potemkin, nu a reuşit să se roage. Şi-a ascuns faţa în mantou, iar apoi a ieşit din biserică, făcându-şi cruce de trei ori. I se perindau prin minte amintirile iubirii sale cu Grigori, căldura misterioasă a primelor sărutări. Liniştea nu era întreruptă decât de bătăile uşoare ale orologiului.

Înainte de a adormi, Ecaterina rememoră plimbările lor pe străzile Sankt-Petersburgului; sublime clipe de fericire în care căldura radioasă a soarelui contrasta cu frigul venit din profunzimile acestei Rusii pe care se hotărâse să o iubească.

În acea noapte, s-a stârnit o furtună asupra ţării, de parcă s-ar fi trezit toţi demonii Rusiei.

Potemkin i-a arătat palatul tinerei Barbe, care urma să locuiască aici un timp împreună cu fratele ei. I-a explicat provenienţa tablourilor şi a icoanelor pe care le colecţiona. Încă din copilărie, Grigori era un credincios fervent. Însă, în faţa icoanelor de argint, amândoi preferau să-şi îndrepte privirea spre ferestrele unde, în spatele geamurilor, dansau ramuri albe în bătaia vântului.

— Este timpul să mergeţi să vă odihniţi, unchiule, spuse tânăra fată.

Auzind un zgomot uşor, frumoasa Barbe alergă în salonul vecin de unde venea un miros de lumânare stinsă. S-a urcat pe un taburet şi a reaprins candela care căzuse, apoi a plecat în grabă.

Potemkin rămase tăcut. Frumuseţea Ecaterinei începuse să pălească, îşi spunea el, amintindu-şi de faţa ei cu porii dilataţi ascunşi sub un strat gros de pudră. Se duse în camera lui şi se întinse pe pat fără să poată adormi. Gândindu-se la trupul acela atât de tânăr, la pieptul acela mic şi ferm, îşi pierdu capul. Deodată, o forţă irezistibilă îl împinse aproape împotriva voinţei lui înspre camera tinerei Barbe. Intră fără ca măcar să bată. Fascinat, o contemplă nemişcat pe tânăra

fată. Era încă şi mai frumoasă decât se gândise el, chipul angelic contrastând cu şoldurile care erau deja cele ale unei femei, rotunde şi voluptoase. Fixă acest trup cu o privire beată şi impudică.

Îl aştepta ea oare? La vederea chipului ei senin, înţelese că într-adevăr dormea. Când a îmbrăţişat-o, ea nu s-a zbătut şi nu s-a plâns, ci s-a dăruit de bunăvoie mângâierilor agresorului ei.

A doua zi, Potemkin a luat singur micul dejun. Amintirea buzelor roşii ca cireaşa ale tinerei fete era atât de puternică, încât rămase ca paralizat, simţindu-se prost atât faţă de împărătească, cât şi faţă de nepoată. Privi Neva prin fereastră. După furtuna care ţinuse toată noaptea, dimineaţa era liniştită şi însorită.

Ecaterina nu era însă femeia care să se lase înşelată. Prin însăşi intensitatea ei, pasiunea fizică nu avea cum să dureze. Cu toate acestea, cine îşi închipuia că îşi va repudia soţul secret înseamnă că nu o cunoştea deloc pe împărătească. Ea era gata să piardă un amant fără pereche, dar niciodată complicele, prietenul preferat, soţul iubit împreună cu care guverna la Sankt-Petersburg şi care îi mai scria încă: „Sufletul meu nepreţuit, ştii prea bine că îţi aparţin în întregime şi că tu eşti singura. Îţi sunt credincios până la moarte. Din acest motiv îţi apăr interesele, dar şi pentru că îmi place să o fac. Lucrul care mă încântă cel mai mult este să te slujesc şi să-ţi fiu util. Nu vei regreta niciodată faptul că ai făcut totul pentru mine.”

În politică, precum şi în dragoste, e nevoie de la fel de mult talent pentru a păstra cuceririle ca şi pentru a le obţine. Ecaterina era fără îndoială o femeie pasională şi nu putea să-şi petreacă nici măcar o singură oră fără Potemkin. Dar era în egală măsură o femeie cerebrală. Nu-l anunţase ea oare deja în decembrie 1775: „Sunt atât de copleşită de mângâierile tale şi bineînţeles că mă simt fericită, dar totul o să treacă, până şi senzualitatea mea fără margini, şi ce va mai rămâne…

Numai iubirea pură!”

Înainte de a-i plăti cu aceeaşi monedă, Ecaterina şi-a folosit toată intuiţia şi inteligenţa pentru ca situaţia să nu devină ireversibilă. Şi-a stăpânit instinctul de dominaţie, deopotrivă feminin şi imperial. Împărăteasa a consimţit chiar să-i acorde rangul de doamnă de companie nepoatei lui Potemkin. Ecaterina ştia foarte bine că dacă îşi înfrunta amantul sub influenţa mâniei risca să îi împingă pe amândoi să comită ireparabilul. De aceea, a preferat să aibă o explicaţie – nu pentru a rupe definitiv legătura, ci pentru a reînnoi dialogul.

A hotărât să-şi pună în scenă sentimentele, să le teatralizeze, în decorul sublim al Sankt-Petersburgului.

Prinţul s-a lăsat rugat de două ori înainte de a se duce la Palatul de Iarnă, la invitaţia împărătesei. În cele din urmă, sania lui alunecă pe zăpada care acoperea peluzele palatului.

În câteva luni de absenţă, pierduse obişnuinţa sălilor puternic

luminate. Unicul său ochi se acomoda cu greutate iradierilor difuze ale oglinzilor, ale sculpturilor din aur şi din piatră în spatele reflexelor sutelor de lumânări. Sosirea lui provocă un murmur. Un elegant costum militar îi punea perfect în evidenţă talia înaltă şi zveltă. O vestă cu marginea din blană de vulpe de Siberia îi acoperea picioarele puternice. Trăsăturile lui, cum va spune mai târziu Ecaterina, „păreau modelate pentru aurul sau bronzul unei medalii”.

Şi Potemkin îşi pregătise cu atenţie revenirea la curte. Avusese grijă să apară însoţit de şase negri magnifici cu turbane albe, cu pantaloni largi de culoare roz, strânşi în talie cu o centură din piese de aur, şi cu tunici din mătase verde.

Împărăteasa, uimită, şi-a disimulat perfect tulburarea şi, pentru a trezi gelozia amantului său, a invitat un tânăr prinţ circasian cu talie fină şi cu pieptul lat să ia loc alături de ea în timpul cinei.

Ceremonia atinsese apogeul.

Un tablou viu, creat în onoarea ţarinei, amintea momentele cele mai glorioase ale istoriei Rusiei. Astfel, invitaţii treceau pe lângă un călugăr cu barba deasă care vorbea cu înflăcărare unui urs dresat ce părea că îl ascultă cu atenţie. Era Serghei Radoneg, părinte spiritual şi sfânt patron al Rusiei care, în secolul al XIV-lea, trăind ca sihastru în pădure, a reînsufleţit viaţa religioasă a ţării. În continuare, putea fi admirat un grup de cazaci zaporojeni redactând, în hohote de râs, celebra scrisoare prin care îi anunţau pe turci că nu se vor supune niciodată puterii Sublimei Porţi, ci vor rămâne fideli coroanei imperiale. Iar o acvilă de aur arunca un fulger năprasnic asupra unei hoarde de lupi încremeniţi într-un somn veşnic.

În spatele tronului imperial, pe marmura albă, o imensă jerbă de orhidee se desfăşura ca un gigantic foc de artificii vegetal.

Făcând o derogare de la protocol, Ecaterina a cerut după cină să-i fie pregătită sania cu cinci locuri şi l-a invitat pe Potemkin să o urmeze. Cu picioarele înfăşurate într-o blană de urs, înfofolită în haina de catifea dublată cu blană de samur, împărăteasa îşi ţinea manşonul strâns la piept. De-a lungul Nevei, i-a prezentat lui Grigori schimbările care se petrecuseră între timp cu ea.

Dacă renunţase la posesiunea exclusivă, Ecaterina nu se putea totuşi lipsi nici de el şi nici de complicitatea lor; de aceea era timpul să depună armele şi să construiască noi relaţii.

Puţin mai târziu, Potemkin primea următorul bilet: „Astăzi, dacă febra nu te împiedică şi dacă vei veni să mă vezi, vei remarca unele schimbări în apartamentele mele.”

De la începutul anului 1776, împărăteasa, sătulă de angoasele şi de răceala soţului său, s-a apropiat de tânărul ei secretar, contele Zavadovski, pe care i-l recomandase Potemkin însuşi. Antoine Leroy-Beaulieu preciza: „Ţarina rămânea europeană până şi în viciile sale.”

Ecaterina dorea să îmbine pasiunea cu echilibrul; stranie dialectică în care coexistă romantismul şi înţelepciunea, permanenţa şi efemerul.

De atunci înainte, Ecaterina şi Potemkin au făcut un pact inedit, lăsând fiecăruia libertatea senzuală, rămânând în acelaşi timp uniţi prin complicitate şi împărţirea puterii. Însă acest acord tacit a mers chiar mai departe, căci el implica şi împărtăşirea dorinţelor şi a fantasmelor. Potemkin îşi va da girul în ceea ce priveşte alegerea tuturor amanţilor Ecaterinei, cu excepţia ultimului, Platon Zubov.

Ştiind să împartă, suverana şi prinţul îl recompensau din plin pe cel de-al treilea membru al triunghiului conjugal. Toţi favoriţii erau astfel integraţi în cercul puterii de la Sankt-Petersburg şi o ajutau pe Ecaterina să-şi consolideze stabilitatea tronului. În dragoste, ca şi în politică, ea a ştiut să se folosească de bărbaţi experimentaţi precum tinerii plini de energie şi de ambiţie; astfel se confesa ea mai târziu într-o scrisoare adresată lui Grimm: „Pentru mine, nicio ţară nu duce lipsă de bărbaţi, problema nu este să ştii să-i găseşti, ci să-i foloseşti pe cei pe care îi ai la îndemână…”

Adevăratul strateg al acestei alianţe instaurate la Sankt-Petersburg va fi de fapt Potemkin. Imensa putere pe care o deţinea trezea gelozie şi ură. Într-adevăr, în treburile de stat el era cel care lua adesea deciziile. A fost descris ca ambiţios. Totuşi nimic nu-l satisfăcea în totalitate; nici banii, nici puterea şi nici măcar iubirea.

A fost el oare un veşnic neliniştit, un romantic înainte de vreme? În orice caz, acest om de stat avizat a fost incontestabil adevăratul făuritor al Imperiului Rusiei, devenit în timpul domniei Ecaterinei unul dintre cele mai puternice din Europa. Sub conducerea lui Potemkin, Rusia şi-a lărgit considerabil frontierele. El a format o alianţă cu Frederic II al Prusiei împotriva polonezilor, acuzaţi că îi persecutau pe luterani şi pe ortodocşi. Turcia a trebuit să cedeze Rusiei Crimeea şi tot litoralul nordic al Mării Negre. Potemkin a obţinut de la Ecaterina puteri depline pentru a întreprinde lucrări fără precedent în regiunile deşertice.

Pactul nescris încheiat între Ecaterina şi Potemkin implica, aşadar, că fiecare favorit se angaja să apere interesele prinţului. De acum înainte, împărăteasa „va instituţionaliza”, ca să spunem aşa, existenţa favoriţilor săi care urmau să fie trataţi ca înalţi funcţionari ai curţii de la Sankt-Petersburg, călătorind alături de ea în trăsură şi fiind permanent la dispoziţia ei.

Ecaterina dorea tot timpul să dovedească faptul că iubirea nu are vârstă. Numindu-şi tinerii amanţi „copiii ei”, accepta să fie privită ca mamă, dar îi alunga neîntârziat dacă aceştia începeau s-o considere ca o soră… Ea le repeta tinerilor favoriţi: „Sunt pe deplin convinsă că tot ceea ce vei face din proprie iniţiativă nu va avea alt motiv decât dorinţa ta arzătoare de a-ţi servi patria… Iar eu îi păstrez pe bărbaţii

plini de zel.” Din aceste cuvinte reiese interesul absolut raţional al marii împărătese, el fiind şi mai evident dacă analizăm bine personalităţile favoriţilor ei, care erau întotdeauna tineri fără avere, fără familie, fără părinţi influenţi.

Niciunul dintre aceşti favoriţi, nici măcar Zubov – ultimul –, care a fost învestit cu o mare putere la Sankt-Petersburg după moartea lui Potemkin, n-a jucat un rol autonom.

Natura acestor raporturi a fost cu totul deosebită în cazul lui Aleksandr Lanskoi, care nu a avut timp să se mândrească deloc cu poziţia pe care o ocupa. Era un tânăr de douăzeci şi doi de ani, şi el fără avere. A ajuns aghiotantul prinţului, dar de data aceasta ataşamentul femeii de cincizeci de ani faţă de acest foarte tânăr bărbat părea mult mai puternic.

Timp de patru ani fidelitatea lui faţă de prinţ a fost totală. În scrisorile pe care i le adresa, Lanskoi nu-l numea niciodată altfel decât „unchiule”, îşi exprima neîncetat regretul pentru absenţa lui de la curte şi îl informa cu promptitudine în legătură cu starea de spirit a împărătesei, precum şi cu starea ei de sănătate. Moartea lui subită la 26 iunie 1784, la vârsta de douăzeci şi şase de ani, i-a provocat o mare durere Ecaterinei. Gurile rele au pus dispariţia lui pe seama abuzului de afrodisiace, însă rapoartele medicale au lăsat să se înţeleagă că a fost vorba de o difterie care l-a răpus în şase zile.

Dispunem astăzi de mărturia Ecaterinei care i se adresa astfel baronului Grimm: „Fericirea mea s-a dus. Am crezut că nu voi putea supravieţui acestei pierderi iremediabile. Speram că el va fi sprijinul meu la bătrâneţe. Şi-a desăvârşit educaţia cu atâta sârg, obţinea deja succese importante. Nu pot nici să dorm, nici să mănânc, totul în mine este angoasă şi disperare, nu mai am nici măcar putere să scriu. Nu ştiu ce se va întâmpla cu mine.”

Marea împărătească s-a baricadat într-un pavilion la Ţarskoe Selo, nemaivoind să primească pe nimeni.

Pentru a evita o criză la vârful statului, consilierii ei l-au convocat atunci pe… Potemkin. Acesta a consolat-o „urlând” împreună cu ea, potrivit afirmaţiilor ambasadorului Austriei, Cobenzl. Potemkin îşi relua rolul de soţ afectuos. Ca o confirmare a faptului că nimic în viaţă nu este definitiv, ea s-a îndreptat spre cel căruia i se putea confesa fără a se teme de vreun reproş: „Vino să mă consolezi, să mă alinţi.” Iar el era singurul care o putea face, care o putea înţelege. Prinţul avea metoda lui de a o consola pe marea împărătească. O asculta fără să o întrerupă. Ştia că ei îi place să dăruiască dragoste atunci când triumfa, dar şi cât de mult avea ea nevoie să fie iubită atunci când suferea.

Rămânându-i în continuare complicele sentimental, el a ajutat-o, în această jumătate a secolului al XVIII-lea, să ţină cârma corabiei Imperiului pe mările agitate ale Europei. După ce fusese amantul

viguros, acţiona acum în calitate de mare comandant de armate. Activitatea lui în sudul Rusiei era primordială pentru Ecaterina, căci ea o considera o etapă importantă în realizarea proiectului de pătrundere a Imperiului Rus spre Marea Mediterană, în detrimentul Imperiului Otoman.

În acei ani 1790, Sankt-Petersburgul era preocupat de transformările din Europa ca urmare a Revoluţiei Franceze. Propagarea ideilor revoluţionare devenise pentru ţarină o adevărată obsesie. Considera chiar că Potemkin subestima acest pericol.

Pe atunci în vârstă de peste şaizeci de ani, Ecaterina a ezitat pentru prima dată să-şi înştiinţeze soţul de apariţia în viaţa ei a unui locotenent al gărzii călare. Încălcase în felul acesta pactul lor secret: Potemkin trebuia să aibă dreptul de a-şi spune părerea în legătură cu alegerile soţiei sale.

Spionii prinţului la Sankt-Petersburg s-au grăbit să-l informeze cu privire la prezenţa noului favorit, Platon Zubov.

Dacă împărăteasa pândea reacţiile soţului ei, Potemkin avea alte preocupări. Este adevărat că sosirea tânărului putea să schimbe echilibrul forţelor politice în defavoarea lui; cu toate acestea, prinţul ştia că, în momentele fatidice, doar forţa şi voinţa contau. Nu mai era vorba ca el să îndeplinească sarcini tandre, ci să câştige marile bătălii pe care i le oferea împărătesei, pentru gloria Imperiului.

Victoriile armatei şi ale flotei ruse împotriva Sublimei Porţi urmau să-i priveze pe adversarii săi până şi de cea mai mică posibilitate de a-i slăbi autoritatea. În acele momente Potemkin s-a dovedit un fin diplomat. Ca urmare a Revoluţiei Franceze, relaţiile franco-ruse se înrăutăţeau. Simţindu-se slăbirea Rusiei, în cercurile conducătoare de la Berlin a început să se vorbească despre detronarea împărătesei în favoarea fiului ei Pavel. Dacă Ecaterina şi-a exprimat intenţia de a utiliza forţa pentru a riposta acestor intrigi urzite de către regele Prusiei, Potemkin, mai intuitiv, a ales diplomaţia; ceea ce a condus la dispute violente în sânul cuplului.

Un straniu joc de oglinzi s-a produs atunci între conducătorul armatei, care insista asupra unei soluţii de compromis, şi femeia ofensată care dorea să meargă până la capătul demersului ei de suverană. Aceste scene semănau foarte bine cu certurile domestice. Împărăteasa plângea, refuzând să accepte ultimatumurile Berlinului; Potemkin rămânea imperturbabil. A sfârşit prin a o învinge aliindu-se cu… noul favorit Zubov, care într-o zi şi-a exprimat surprinderea că nu există niciun monument în onoarea lui Potemkin. Acesta din urmă a răspuns râzând:

— E mai bine ca oamenii să se întrebe de ce nu există niciun monument în onoarea lui Potemkin decât să se întrebe din ce cauză sunt atâtea monumente închinate acestui prinţ!

Este de asemenea adevărat că viitorul Pavel I îl detesta pe Potemkin şi că la moartea mamei sale el va merge până acolo încât va transforma în grajduri palatul Taurida de la Sankt-Petersburg.

Cu puţin timp înainte de dispariţia lui Potemkin, Ecaterina îi scria: „Mi se pare că nu te-am văzut de un an, ar fi timpul să te întorci. Chiar aşa, dragul meu prieten, urşii din pădurile dumneavoastră nu vă apreciază atât cât vă apreciem noi (în aceeaşi scrisoare, când îl tutuieşte, când îi vorbeşte la persoana a II-a plural). E bine oare să-ţi părăseşti prietenii şi să te retragi în pădurile virgine? Alaltăieri, zărind nişte nori grei, mă bucuram sperând că vă vor alunga din păduri. Adio, dragul meu prieten, să aveţi grijă. Adio, frumosul meu Fazan, vă iubesc… Adio. Tristeţe… iubire.”

După moartea lui Potemkin în 1791, domnia Ecaterinei va mai dura până în 1796.

Dar acest capitol de prim rang din istoria sentimentală a Sankt-Petersburgului se va termina tot într-un mod neaşteptat, printr-un fel de halucinaţie colectivă, dacă e să dăm crezare mărturiilor doamnelor de companie care se aflau în anticamera Ecaterinei din Palatul de Iarnă.

În acea toamnă, ele erau mai atente ca de obicei la cel mai mic apel al suveranei, căci aceasta era grav bolnavă. Prin urmare, au fost extrem de mirate să-i vadă impunătoarea siluetă strecurându-se pe furiş afară din cameră, în cămaşă de noapte, cu un sfeşnic din bronz în mână şi îndreptându-se spre sala tronului, fără a privi pe nimeni.

Niciuna dintre doamnele de companie nu a îndrăznit să o urmeze, dar toate au fost repede cuprinse de nelinişte, căci nu au mai văzut-o întorcându-se. Începuseră să-şi reproşeze că nu au însoţit-o, când s-a auzit deodată din camera goală a ţarinei clinchetul subţire al clopoţelului ei de argint. S-au privit uluite în tăcere.

Cum era posibil una ca asta, de vreme ce tocmai o văzuseră ieşind? După un moment de ezitare, s-au năpustit în cameră şi, spre marea lor surpriză, au constatat că Ecaterina cea Mare era în pat!

Pe un ton arţăgos, le-a întrebat de ce fac atâta tărăboi, iar doamnele i-au povestit atunci ceea ce văzuseră. Contrar tuturor aşteptărilor, Ecaterina le-a luat în serios şi, după ce s-a îmbrăcat cu un capot, le-a poruncit să o însoţească până în sala tronului pentru a lămuri lucrurile. A traversat grădina de iarnă, unde creştea din abundenţă o gamă variată de floră exotică, apoi a străbătut culoarele largi cu statui din marmură albă de-o parte şi de alta. S-a oprit o clipă în faţa unei ferestre înalte, pentru a contempla gânditoare piaţa Amiralităţii unde se înălţau atâtea monumente construite sub domnia ei.

Atunci când Ecaterina şi doamnele sale de companie au intrat în sfârşit în imensa sală tăcută şi sumbră, unde lumina lumânărilor

arunca reflexe de aur şi de cristal, au descoperit, potrivit spuselor lor, „scăldată într-un soi de lumină fosforescentă, fantoma împărătesei aşezată pe tron”!

Această halucinaţie colectivă a înlemnit-o pe Ecaterina. Nu a mai avut timp decât să murmure „Ai milă, Doamne” şi a leşinat. Medicii au făcut tot ce le-a stat în putere pentru a o scoate din comă. În zadar.

S-a stins două zile mai târziu, fără să-şi fi recăpătat cunoştinţa.

Marea împărătească a lăsat puterea de la Sankt-Petersburg în mâna fiului său Pavel I, ţinut departe de treburile statului în timpul domniei. Noul ţar, care o bănuia pe mama lui de asasinarea tatălui său, nu s-a dovedit deloc înclinat să continue opera Ecaterinei, deşi a planat dintotdeauna o anumită îndoială asupra adevăratei identităţi a tatălui său (ceea ce îi face pe anumiţi istorici să afirme că dinastia Romanovilor s-a stins la moartea lui Petru III). El însuşi a fost asasinat, în 1801, în cursul unei lovituri de palat.

Domnia lui Pavel I a fost, aşadar, scurtă şi extravagantă. Timp de cinci ani, din 1796 până în 1801, Sankt-Petersburgul a cunoscut aproape aceleaşi furtuni care se abătuseră asupra Kremlinului sub domnia lui Ivan cel Groaznic. Într-adevăr, Pavel I a fost considerat drept un ţar pe jumătate nebun, vândut Prusiei şi Ordinului de Malta, al cărui mare maestru fusese. O conjuraţie chiar în sânul familiei imperiale şi al gărzii a hotărât să-l înlăture de la putere. Vreo douăzeci de tineri ofiţeri au pătruns într-o seară în apartamentele ţarului. I-au luat cu asalt camera şi l-au ucis. Câţiva conjuraţi au afirmat la vremea respectivă că moştenitorul tronului, Alexandru, ascuns în spatele unei tapiserii, a asistat la asasinat, iar unul dintre istoricii familiei imperiale, marele duce Nicolae, nu a ezitat să scrie: „Moştenitorul tronului cunoştea foarte bine toate detaliile complotului, dar nu a făcut nimic ca să-l împiedice.”

E neîndoielnic faptul că acest complot care i-a oferit coroana imperială a apăsat greu asupra conştiinţei noului ţar Alexandru I. Nepot al Ecaterinei cea Mare, el a fost crescut de aceasta într-o atmosferă de cultură franceză, fiind înconjurat de emigranţi care fugiseră de Revoluţie. Preceptorul său, filosoful La Harpe, de origine elveţiană, l-a educat în spiritul Luminilor şi probabil că acestuia îi datorează agnosticismul său afişat.

Alexandru I i-a succedat, aşadar, lui Pavel I în 1801. Noul ţar era foarte ataşat valorilor umaniste şi progresiste insuflate de bunica sa. La începutul domniei a înfăptuit o serie de reforme liberale şi a avut chiar în intenţie abolirea iobăgiei. Aceste ambiţii nu au avut totuşi decât un impact foarte limitat. În plus, politica expansionistă a lui Napoleon I îi va distrage atenţia de la afacerile interne.

Acest ţar monden era adulat de femei, avea o talie frumoasă, fiind blând şi impozant în acelaşi timp. Eleganţa ca şi politeţea îi erau unanim recunoscute la Sankt-Petersburg. Îmbrăcat adesea în alb din cap până în picioare, avea obiceiul să-şi umezească lenjeria de corp pentru a accentua efectul sculptural al siluetei sale. Mariajul cu o prinţesă germană de o mare frumuseţe, Elisabeta de Baden, nu l-a împiedicat să acumuleze cuceriri feminine. Printre ele, o frumoasă poloneză, Maria Narişkina, a fost fără îndoială marea lui iubire. Aceasta i-a dăruit o fiică, dar din păcate ea a murit de timpuriu, de altfel ca şi cea pe care a avut-o de la soţia sa legitimă.

Aceste dispariţii premature au jucat oare un rol determinant în căutările mistice care l-au obsedat pe ţar după victoria asupra lui Napoleon în 1812? Fără nicio îndoială, la fel ca şi remuşcările de care a fost cuprins în legătură cu complotul destinat detronării tatălui său.

Alexandru I avea două defecte: îşi trăgea capul mult înainte şi era tare de ureche. Fiind foarte superstiţios, avea întotdeauna grijă să-şi încalţe mai întâi piciorul stâng, apoi, chiar şi în zilele cele mai friguroase, deschidea fereastra şi respira aer curat timp de un sfert de oră. Iubea precizia. Nu se arăta niciodată în ţinută de casă, la fel ca şi soţia lui de altfel, nici măcar în cercurile intime. Obsedat de ordine, totul era perfect aranjat pe biroul său, iar documentele pe care le semna trebuiau să aibă întotdeauna acelaşi format. Pasiunea lui pentru simetrie friza ridicolul; mobilele palatelor imperiale de la Sankt-Petersburg trebuiau să fie perfect aliniate, iar frumuseţea simetrică a paradelor îl încânta nespus…

Din 1805 până în 1807 ţarul a făcut parte din coaliţia împotriva Franţei alături de Austria, Marea Britanie şi Prusia. Dar victoriile obţinute de francezi la Austerlitz, Jena, Eylau şi Friediand l-au determinat să negocieze o pace separată cu Napoleon. Cei doi s-au întâlnit în iunie 1807 la Tilsit şi au semnat un tratat confirmat un an mai târziu la Erfurt. Cei doi suverani au hotărât recrearea statului polonez cu teritoriile luate Prusiei. Temându-se de o schimbare a atitudinii ţarului în favoarea Angliei, Napoleon a pornit, fără nicio declaraţie de război prealabilă, o campanie împotriva Rusiei în iunie 1812. Pentru a complica aprovizionarea Marii Armate, care număra 600.000 de oameni, strălucitul general Kutuzov a decis să o lase să pătrundă adânc în interiorul ţării. „Războiul pentru patrie” a culminat cu bătălia de la Borodino, când peste 100.000 de oameni au pierit într-o singură zi. Această victorie i-a permis lui Napoleon să intre în Moscova la 14 septembrie. Părăsit de locuitori, oraşul a fost distrus de un incendiu, făcând imposibilă aprovizionarea şi obligându-i pe francezi să plece în octombrie. Retragerea din Rusia s-a transformat într-un dezastru. Atacurile repetate ale cavaleriei ruse, precum şi iarna timpurie şi deosebit de aspră au învins Marea Armată. Când a ajuns la

Vilna, la şase luni de la începutul campaniei, nu mai număra decât 40.000 de oameni. Luptele eroice din anul 1812 au marcat profund identitatea rusă.

Armatele lui Alexandru s-au lansat apoi în urmărirea lui Napoleon şi au pătruns în Paris la 31 martie 1814. Îmbătat de glorie, ţarul s-a proclamat marele învingător în războaiele napoleoniene. Congresul de la Viena din anul următor va confirma anexarea marelui ducat al Varşoviei. În cadrul Sfintei Alianţe încheiate cu regele Prusiei şi cu împăratul Austriei, ţarul a încercat să stabilească un pact destinat menţinerii păcii în Europa, în conformitate cu principiile creştinismului.

Contradicţiile caracterului său s-au evidenţiat în momentele de glorie după înfrângerea lui Napoleon. Primit cu urale la Paris în 1815, păstrându-şi totuşi spiritul francofil în ciuda războiului, ţarul s-a simţit învestit cu o misiune de pace faţă de poporul francez. În acel an, Paştele era sărbătorit în aceeaşi zi atât de Biserica ortodoxă, cât şi de Biserica romano-catolică, ceea ce se întâmplă extrem de rar. Alexandru a profitat de această ocazie istorică pentru a celebra slujba „reconcilierii” de Paşti după ritul grec, în Place de la Concorde.

Întorcându-se la Sankt-Petersburg, ţarul a renunţat la obiceiurile mondene, reluându-şi viaţa sănătoasă şi echilibrată. Se scula la şase dimineaţa, se îmbrăca şi îşi lua ceaiul înainte de a coborî în parc unde îl aştepta grădinarul său fidel. Când îl zăreau de departe pe împărat, lebedele, gâştele şi raţele alergau înspre el scoţând strigăte ascuţite, căci obişnuia să le împartă mâncarea preferată. După ce-i dădea ordine grădinarului care avea grijă să-i aducă fructele culese dis-de-dimineaţă din serele de portocali, împăratul urca în apartamentele sale pentru a-i primi pe miniştri şi pe şeful de stat-major al armatelor imperiale. La ora trei se ducea să-şi viziteze mama la Pavlovsk, lua masa la ora patru şi, după ce-şi bea ceaiul la ora nouă, lucra în biroul său. La ora unsprezece mânca brânză de vaci proaspătă sau prune şi apoi se culca. Acest program riguros era adesea perturbat de sărbătorile şi balurile la care Alexandru trebuia să participe. La 6 ianuarie, spre exemplu, împăratul avea obiceiul să coboare pe scara Jourdain a Palatului de Iarnă pentru ceremonia botezului Nevei. Cu această ocazie, oraşul era în plină efervescenţă, organizându-se parade pe mare şi pe uscat. O corabie cu o sută douăzeci de tunuri la bord era lansată pe Neva în faţa curţii şi a întregului oraş, se bea, se râdea şi erau admiraţi husarii gărzii imperiale cu vesta lor scurtă în mod savant aruncată pe umărul stâng. Festivităţile durau întreaga noapte în toate cartierele Sankt-Petersburgului, iar la Palatul de Iarnă un mare bal încheia această zi sfântă…

În timp ce ţarul se întorcea în cameră, încă îi mai răsunau în urechi zgomotele acestei zile istovitoare. Îi revenea oare atunci în memorie

clipa cea mai neagră a existenţei sale? Auzea el oare atunci pasul hotărât al husarilor care străbăteau culoarele palatului pentru a-i ucide tatăl, ţarul Pavel? Oricum, cert este că Alexandru nu făcuse nimic pentru a împiedica asasinarea lui şi această amintire îi chinuia din ce în ce mai des în timpul nopţii.

Acest ţar zbuciumat, învingătorul lui Napoleon, ar fi putut să-şi pună amprenta asupra Sankt-Petersburgului aşa cum şu făcut-o iluştrii săi predecesori Petru I şi Ecaterina II. Dar nu s-a întâmplat aşa, căci cel mai mare dintre poeţii ruşi i-a furat gloria eternă.

Astăzi, ca şi ieri, pe malurile Nevei, pretutindeni îi este şoptit numele: Aleksandr Puşkin.

Puşkin nu este numai un simbol al Sankt-Petersburgului, el este pur şi simplu unul dintre cei mai mari ruşi. Puşkin este cu adevărat creatorul unei estetici moderne a prozei, el ilustrând cu succes toate genurile literare. Opera sa marchează încununarea unui secol de maturizare a limbii literare ruse.

Om al Luminilor, Puşkin întruchipează unirea spiritului a două secole, al XVIII-lea, care l-a inspirat, şi al XIX-lea, care l-a modelat. Acestei fuziuni i se adaugă o altă dimensiune: cel mai mare dintre scriitorii ruşi a fost şi cel mai ataşat limbii franceze. Scriitorul care a exprimat în cel mai înalt grad perfecţiunea limbii naţionale, turnând-o într-o proză şi o poezie admirabile, a fost de asemenea cel pe care colegii de breaslă l-au supranumit „francezul”.

Totuşi, mai presus de orice, Sankt-Petersburgul l-a inspirat pe poet.

Totul a început cu studiile la liceul fondat de Alexandru I la Ţarskoe Selo în 1811. Pe domeniul dăruit odinioară lui Petru cel Mare de către Ecaterina I, se înalţă nu departe marele palat, o minune a barocului.

Admiterea la liceul de la Ţarskoe Selo era o favoare acordată originii nobile şi meritelor. Vicontele Eugène Melchior de Vogüé, unul dintre cei mai fini cunoscători ai civilizaţiei ruse, descrie astfel acest liceu imperial: „Cele mai multe dintre personalităţile din prima promoţie a liceului, aceea din 1817, au marcat secolul, în frunte cu două dintre cele mai ilustre: Puşkin şi Gorceakov. Ţarskoe Selo nu a strălucit prin nivelul înalt al studiilor. Profesorii fuseseră aleşi pe fugă, fără o selecţie serioasă. L-am găsit printre ei pe profesorul de literatură, domnul de Baudry, iar sub acest nume se ascundea nimeni altul decât fratele lui Marat. Acesta le povestea elevilor cum «Prietenul Poporului» fusese ucis mişeleşte de Charlotte Corday, «un al doilea Ravaillac». Am descoperit că unul dintre profesori era un ocnaş evadat, care avea pe conştiinţă patru sau cinci crime… Liceenii se amestecau printre regimentele care erau cantonate ca şi ei în reşedinţa imperială. Mâncau împreună cu husarii şi luau parte la şotiile acestora, punând deja în aplicare cu subretele de la curte lecţiile lui Faublas, clasicul lor de căpătâi. Această educaţie nu a făcut din ei savanţi, dar a început să sufle, pe sub laricii din parcul Ecaterinei, un vânt care a unit şi a aţâţat toate aceste flăcări ale tinereţii înspre poezie şi patriotism.”

Războiul împotriva lui Napoleon a întărit conştiinţa tinerilor liceeni de la Ţarskoe Selo, care îşi întrerupeau orele ca să citească

ştirile de la Borodino, Moscova şi Berezina. Astfel, ca urmare a anului 1812, aceşti băieţi deveniseră bărbaţi, căci văzuseră această superbă ridicare la luptă care cuprinsese patria invadată. Acest „an teribil” a contribuit la naşterea morală a celui mai ales dintre poeţii, gânditorii şi oamenii politici ai ţării.

În acea dimineaţă ferestrele înalte ale liceului imperial ofereau privirii spectacolul eroismului: Moscova era ameninţată, iar un grup de regimente traversa Ţarskoe Selo pentru a merge să apere turnul lui Ivan cel Groaznic care domină piaţa Catedralelor. Se auzea sunetul potcoavelor cailor pe caldarâm, razele soarelui luceau pe platoşe, muzica suflătorilor răsuna puternic în urechi. Văzându-i defilând pe husari, lăncieri, cazaci înarmaţi până în dinţi, sufletele elevilor erau profund impresionate. Printre ei, cel mai înzestrat, cel care se interesa mai mult de perfecţiunea rimei decât de premiile şcolare, va exprima în numele tuturor acea irezistibilă dorinţă care îi cuprinsese pe toţi de a merge să moară pentru patrie.

Aleksandr Puşkin era numele lui. Un strămoş din partea mamei fusese negru abisinian, Abraham Hannibal, sclav furat din seraiul de la Constantinopol, adus în Rusia de un corsar şi adoptat de către Petru cel Mare, care l-a făcut general înainte de a-l însura cu o doamnă de la curte. Avea un chip remarcabil, buzele groase, dinţii albi şi părul creţ. „Picătura de sânge căzută din Africa pe zăpada Rusiei”, după cum scria Melchior de Vogüé, explicând originea acestei înfăţişări pe care istoria o confirmă. Astfel se justifică poate anumite contraste şi mai ales înflăcărarea şi melancolia împletite în această natură fără pereche. Avea darul de a scrie, de a plăcea şi de a uimi.

Încă din anii de studiu, Puşkin îşi uimea colegii prin extraordinarul său talent creator. Era comparat cu Lamartine, dar el se declara adeptul lui Byron. În materie de poezie, era asemenea jucătorului surâzător care nu se arată câtuşi de puţin surprins de binefacerile sorţii. La ruleta rusească a vieţii nu a avut la început prea mult noroc. Un tată avar şi o mamă despotică, un cuplu absent care se va debarasa repede de el. Toată viaţa va disimula aceste prime răni sub o insolenţă fără margini. Cât priveşte graţia, ea era probabil străină unui fizic pe care mulţi îl considerau ingrat.

Şi totuşi, acest geniu al poeziei a fost şi un geniu al iubirii. Ţarul poeţilor a modelat „arta de a iubi la Sankt-Petersburg”.

De unde venea forţa lui Puşkin? Nu doar din energia sa vitală, din talentul său generos, ci şi dintr-un spirit cu adevărat sănătos, o excepţie în literatura rusă şi o raritate printre poeţi. Totuşi, el era capabil să reunească toate contradicţiile. Fratele său, Lev, spunea: „Era urât, foarte mic, dar bine făcut, admirabil proporţionat şi delicat. Când era captivat de o femeie, maniera lui de a conversa devenea irezistibilă.” „Rar mi-a fost dat să cunosc”, afirmă el în continuare, „un

bărbat care să fie atât de absent atunci când nu-l interesa subiectul conversaţiei, dar care să aprindă un foc de artificii de vorbe scânteietoare imediat ce îşi făcea apariţia o femeie.”

Dar să nu ne amăgim: dacă Puşkin seducea, nu o făcea prin versurile sale, ci pentru că se dăruia cu întreaga sa fiinţă seducţiei. Era iubit pentru autenticitatea sa, pentru focul său interior. Poezia rămânea grădina sa secretă. Nu se cobora până într-acolo încât să folosească această armă preţioasă pentru a cuceri inimile. În schimb, s-a servit în jocurile iubirii de o profundă cunoaştere a caracterului feminin, a subterfugiilor, a neliniştilor, a ambiţiilor şi a hotărârii ascunse sub aparenţele fragilităţii.

De o sensibilitate exacerbată, Puşkin era preocupat exclusiv de universul feminin. În vreme ce conversaţiile cu bărbaţii îl plictiseau, trecerea unei tinere femei necunoscute pe Nevski Prospekt îl făcea să-şi piardă capul.

La Sankt-Petersburg poetul trăia într-o permanentă stare de euforie senzuală. Îşi amintea de prima emoţie sentimentală pe la vârsta de şase sau nouă ani. „Iubita” lui nu avea decât opt ani! Într-o scrisoare adresată unui confrate îi povestea cât de mult îl inspira ea, cum se îmbrăţişau, şi ne surprinde îndrăzneala gesturilor celor doi copii. Să fie oare această uimitoare precocitate doar o plăsmuire ulterioară a poetului, inspirat într-un chip aparte de eternul feminin? Libertinii francezi, în special Pamy şi Choderlos de Laclos, sunt cei care l-au format pe Puşkin într-o mai mare măsură decât profesorii. Poetul se arunca în genunchi la picioarele femeilor cu atâta fervoare întrucât îl obseda o imagine a perfecţiunii, şi anume cea a „picioruşului”.

De câte ori în viaţă, precum şi în poeme, nu a fost el fascinat de perfecţiunea unui pantof de dans, de piciorul arcuit al unei balerine, de tocul arogant al unei aristocrate din Sankt-Petersburg sau de picioarele goale ale unei tinere ţărănci!

La Ţarskoe Selo, asemenea tuturor liceenilor, Aleksandr Puşkin s-a îndrăgostit mai întâi de sora unuia dintre colegii săi, Aleksei Bakunin. Se numea Ecaterina şi era domnişoară de onoare a împărătesei. Deşi era cu cinci ani mai mare decât el, inima tânărului poet s-a înflăcărat numaidecât: „Nu am mai văzut-o de optsprezece ore, ce cumplit! Ce suferinţă, dar am fost totuşi fericit preţ de cinci minute.”

Iubire platonică, fără îndoială, dar câtă înflăcărare! Puşkin nu putea să uite întâlnirea lor de pe peronul liceului imperial, privirea în pământ, faţa palidă, rochia neagră. El nu avea decât şaptesprezece ani.

Liceul de la Ţarskoe Selo era propice întâlnirilor. În jurul profesorilor se înfiripase o bogată viaţă socială şi culturală. Seara, Engelhardt, directorul liceului, îi invita pe elevii cei mai străluciţi, la el acasă unde organiza serate rafinate. Conversaţia era elevată, se cânta la pian şi nu se despărţeau niciodată înainte de a fi făcut o

plimbare sub clar de lună pe lângă lacurile proprietăţii imperiale, în compania lebedelor albe şi negre. La început, Puşkin evita aceste serate pompoase, dar aflând de sosirea unei văduve frumoase, evident de origine franceză, imediat şi-a găsit locul pe lângă director. Numele ei de domnişoară era Marie Charon-Laroze, îşi pierduse soţul şi lăsa să se întrevadă o melancolie pasionantă. Puşkin nu mai contenea să converseze cu ea în franceză, o întreba despre Paris şi despre moda literară din Franţa. La început mândră şi indiferentă, l-a privit apoi mai cu atenţie pe acest tânăr a cărui stranie ardoare o fermeca. Şi astfel nu a trecut mult până să o invite să-l însoţească într-un pavilion al Palatului Ecaterinei de la Ţarskoe Selo. Nu se întuneca pe deplin decât spre miezul nopţii, iar penumbra asfinţitului se prelungea în liniştea parcului imobil. În nopţile cu lună plină, ea se contopea în mod misterios cu lumina astrului, şi el imobil şi vrăjit. Pacea care domnea pretutindeni, limpezimea cerului şi a aerului dădeau impresia că nu va mai ploua. De data aceasta s-au sărutat sub copacii înalţi. Puşkin era convins că trăieşte aievea pagini întregi din Chompré, Crébillon sau Chaulieu. Tânăra văduvă era totuşi puţin cam neîncrezătoare, temătoare chiar, fiind convinsă că, din spatele norilor, soţul ei vedea tot ce se petrece pe malul lacului în bătaia lunii. Poate că Puşkin rememora în acele clipe versurile din *Livre de la Colombe:* „Soarele-i focul de pe chipul lui Dumnezeu, stelele îi cad din mantia-i… Noaptea-i întunecată de gândurile Domnului, aurora dimineţii i se revarsă din privire.”

Astfel, Franţa îi oferea tânărului nostru nu numai plăcerile literaturii, ci şi primele lecţii de iubire la Sankt-Petersburg, graţie unei femei care, deşi se simţea vinovată, nu putea să nu-i dezvăluie ceea ce are viaţa mai frumos. Însă destinul îi va despărţi în curând, căci la terminarea studiilor Puşkin va intra la Ministerul Afacerilor Externe.

În 1817, proaspăt ieşit din liceul în care se simţea prizonier, va duce la Sankt-Petersburg o viaţă dezordonată, frecventând cercurile de tineri burghezi înstăriţi şi rebeli, teatrele şi culisele acestora, ofiţerii gărzii, seratele literare, lumea largă cu lupanarele ei.

Încerca în zadar să-şi publice un volum de poezii, căci încă nu existau editori profesionişti în Rusia, mai cu seamă pentru poezie rusă! Erau doar câţiva librari care publicau câteodată opere savante subvenţionate sau lucrări pe cheltuiala autorilor. Clienţii, cel mai adesea aristocraţi, citeau în franceză, uneori în germană, mai rar în engleză, dar în general dispreţuiau limba rusă; bibliotecile lor cuprindeau numai cărţi franţuzeşti. Voltaire, doamna de Genlis, Auguste La Fontaine erau autorii cei mai citiţi la Sankt-Petersburg.

Pentru doamnele de lume din capitala Imperiului ţarilor, rusa era încă un fel de dialect nedemn de saloanele şi budoarele lor. Mergeau la teatrul francez sau la cel italian, teatrul rus era bun doar pentru

doici.

Maturizat după primele experienţe amoroase, Puşkin nu vedea niciun obstacol în calea unei vieţi pasionale şi costisitoare. Nu avea încă optsprezece ani, dar era gata de orice aventură. Aşa cum scrie Custine în *Rusia în 1839:* „Sankt-Petersburgul, cu splendoarea şi imensitatea sa, este un trofeu închinat de ruşi puterii lor viitoare. Speranţa care dă asemenea roade mi se pare un sentiment sublim.” Iar Puşkin împărtăşea acest sentiment.

În centrul unei pieţe cu pavaj gri se înalţă o coloană înaltă din granit roz având în vârf un înger de aur cu o cruce în mână. De o parte şi de alta se află două palate, unul baroc, iar celălalt clasic. Primul este de culoare verde-pal cu cupole de aur, cel de-al doilea galben, cu un car tras de cai în vârf. Piaţa este vastă şi împresurată de grădini. Spre acest loc se îndrepta tânărul dandy rus pentru o nouă întâlnire amoroasă în apropierea unei fleşe aurite şi a unei cupole care pare că străpunge cerul gri-perlă al capitalei.

Puşkin, supranumit de camarazi „lăcusta din Sankt-Petersburg”, era prezent pretutindeni, în cafenelele literare, în saloane, în culisele operei, punându-şi adesea în pericol reputaţia. A fost chiar văzut implorând la uşa unei curtezane celebre. Karamzin, marele istoric al epocii, scria de altfel: „Din cauza iubirii minte pe toată lumea, din cauza iubirii se ceartă cu toată lumea, din cauza iubirii a încetat să mai scrie.”

Puşkin devenise un european la Sankt-Petersburg. Afişa o ţinută incredibilă. Cu un joben cu boruri largi, capă închisă la culoare pe umeri, ceas Breguet în jiletcă, cizmele lustruite, pantaloni crem-citron şi o blană în jurul gâtului, intra ca un erou în plină iarnă:

„La căderea nopţii el s-aruncă-n sanie.
«La gară!» strigă cu putere…
Fulgi de nea îi adastă pe guleru-i de castor.”

Frenezia franceză era pe-atunci în toi în capitala Imperiului. Restaurantele cele mai în vogă erau desigur franţuzeşti, şi ce nu făceau petersburghezii ca să cineze la Andrieu, unde meniul era renumit! Iar când Puşkin rostea un toast ridicând cupa de şampanie, aceasta conţinea băutura făcută celebră printre ofiţerii ţarului de către văduva Clicquot. Aceasta botezase producţia din 1811 „vinul cometei”. De la întemeierea sa, Sankt-Petersburgul, această verigă ce a legat Rusia de Europa, a reprezentat un melanj de limbi şi de obiceiuri vestimentare, deşi spiritul rusesc nu a încetat nicio clipă să fie omniprezent. În arhitectura locuinţelor, în stilul mobilierului, cei bogaţi şi de familie bună încercau să imite gusturile particulare ale foburgului Saint-Germain, dar asta pe o scară mult mai largă, pe măsura Rusiei. Se beau vinuri străine, dar *kvas*-ul şi *nastoika* (cidru rusesc şi lichior de

fructe) nu lipseau niciodată de la masă; meniurile franţuzeşti erau impuse la dineurile oficiale, însă mâncărurile ruseşti rămâneau cele preferate. Tot unui francez, arhitectul Montferrand, datorează Sankt-Petersburgul cele două capodopere ale sale, coloana Alexandru şi, mai târziu, opera vieţii lui, catedrala Isaakiev.

Înalta societate a capitalei se încăpăţâna să rămână profund franceză. Cu toate acestea, influenţa franceză nu mai avea înfăţişarea din secolul al XVIII-lea. Generaţia precedentă fusese crescută în ideile filosofice. Părinţii erau atei, raţionalişti şi libertini; ideile secolului iluminist francez fuseseră abstracte, implantate la Sankt-Petersburg în mod superficial, ele nu îndemnaseră la acţiune generaţia anterioară. Copiii secolului romantic erau atraşi de sentimente şi ardeau de dorinţa de a acţiona; primii discutau şi nu făceau nimic, ceilalţi discutau şi ei la fel de mult, dar încercau să se angajeze în acţiune. Istoricul rus al vremii, Kliucevski, explică motivul acestei transformări psihologice descriind două tipuri de francezi complet diferite chemate să propună înaltei societăţi o imagine a Franţei. La începutul secolului al XVIII-lea, preceptorii francezi din Rusia erau, dacă putem spune aşa, ocazionali; slab instruiţi, singurul lor merit era că vorbeau franceza. Mai erau apoi şi coaforii care, în timp ce pudrau peruca vreunui mare personaj, îi evocau acestuia, prin povestirile lor, imaginea unei anumite Franţe, frivolă şi vulgară, sau călătorii mai educaţi care răspândeau idei libertine prin saloanele capitalei.

Către sfârşitul secolului al XVIII-lea un nou val de francezi a luat calea Rusiei. Erau aceia pe care Revoluţia îi alungase din ţară, aristocraţi şi „mici abaţi” aparţinând nobilimii. Mulţi dintre ei propovăduiau nu cu mult timp în urmă ideile enciclopediştilor şi se proclamau libertini. Dar furtuna revoluţionară i-a obligat curând să-şi revizuiască opiniile. Raţionalismul îşi pierduse miza, iar idealurile egalitariste erau puternic compromise în ochii lor. Jocurile de salon se soldaseră cu condamnaţi la moarte. Aceşti emigranţi, foarte bine primiţi în Rusia, au constatat cu îngrijorare că aceleaşi idei care îi conduseseră pe ei spre exil erau larg răspândite în societatea rusă. Pe malurile Nevei nu se mai stabileau Figaro glumeţi sau discipoli ai filosofilor, ci abaţi cuminţiţi, conservatori şi catolici, hotărâţi să-i înveţe pe ruşi cu totul altceva decât predecesorii lor. Bineînţeles că erau şi francezi care îşi atribuiau titluri dintre cele mai fanteziste – pe care nimeni de altfel nu se gândea să le conteste –, dar destinul lor în Rusia a fost cu totul diferit. Nu vorbim de cei care, la marginea vreunei provincii ruse, au rămas până la sfârşitul zilelor preceptori în familiile de moşieri, sau pur şi simplu pensionari pe viaţă pe lângă bogătaşi. La Sankt-Petersburg mulţi francezi au devenit un ornament indispensabil în saloanele mondene; ei erau primiţi cu căldură în regimentele cele mai răsărite, acordându-li-se uneori grade înalte,

chiar înainte de a face dovada competenţei lor; unii dintre ei s-au căsătorit cu moştenitoarele unor mari familii, iar societatea petersburgheză fiind francofonă, s-au simţit imediat ca la ei acasă. Ruşii îi considerau în general „frivoli, dar încântători”. Memorialistul Viguel scria: „Tinerii emigranţi care serveau în Garda noastră şi pe care i-am întâlnit pot fi consideraţi floarea Franţei. Aceşti oameni, care au cunoscut atâta nefericire, erau cuviincioşi, modeşti, bine crescuţi şi buni elevi. Judecăţile lor, cu excepţia celor asupra revoluţiei, erau sănătoase şi pline de spirit. Foştii «păcătoşi», cu fireturile lor şi crucea Sfântul Ludovic, erau «veseli», adesea amuzanţi, tineri plini de respect.” Integrarea francezilor în societatea Sankt-Petersburgului era de altfel destul de rapidă. Frumoasa Alexandra Rossetti, de origine franceză şi neavând nicio picătură de sânge rusesc în vene, a devenit într-un anumit fel prototipul marii doamne educate a Rusiei de la începutul secolului al XIX-lea. După mişcările revoluţionare, arhitectura franceză şi-a reluat drepturile şi influenţele. Clasicismul şi stilul Empire rus susţineau în egală măsură hegemonia marii puteri care devenise Rusia. Încă din 1789, viitorul Pavel I cumpărase 273 de schiţe de arhitectură ale lui Ledoux. Acelaşi Ledoux va dedica lucrarea *Architecture* lui Alexandru I în 1804, însă Alexandru îi va cere unui alt francez, Fontaine, tabloul statistic al „operelor de artă cu care împăratul francezilor înfrumuseţează capitala imperiului său”. Ţarul va primi treisprezece fascicule între 1809 şi 1815. *Recueils des grands prix d’architecture* pe care Academia de la Paris le decerna în fiecare an reprezintă o operă de referinţă pentru arhitecţii care au lucrat la Sankt-Petersburg, fie ei ruşi sau străini, precum francezul Thomas de Thomon. Temple, porticuri, coloane, arcuri triumfale marchează peisajul capitalei. Urbanismul general al oraşului şi integrarea unor evenimente punctuale într-un ansamblu se datorează italianului Carlo Rossi: marile decoruri urbane din piaţa Palatului, clădirile Senatului şi Sinodului, strada Teatrului.

La Sankt-Petersburg petrecerile se ţineau lanţ. Pe Neva, care seara părea un şuvoi de metal, vapoarele lăsau în urmă dâre negre. Râsete cristaline răsunau de pe vasele de plăcere, precum şi de pe ambarcaţiunile uşoare. Pieţele şi străzile erau animate până târziu în noapte, şi la ore destul de avansate lumea ieşea de la grădinile publice care adăposteau teatre în aer liber sau estrade unde cântau orchestrele odată cu sosirea anotimpului cald. Cea mai frumoasă grădină a oraşului, Arcadia, dispunea de două teatre, unul dintre ele fiind o veritabilă operă unde putea fi aplaudată frumoasa doamnă Vaillant-Couturier. Acolo, ca şi în alte teatre din Sankt-Petersburg, piesele franţuzeşti făceau de mult timp furori şi toată lumea păstra în memorie trecerea prin capitală, cu câţiva ani în urmă, a celei mai mari actriţe a Teatrului Francez, celebra domnişoară George. Ea a stat patru

ani în Rusia, impresionându-şi contemporanii prin talentul şi fizicul ei impozant. În *Fedra* îşi putea dezvălui opulenţa formelor care îi justificau succesul. Deşi gurile rele pretindeau că este la fel de magnifică pe cât e de voinică, ea a exercitat asupra ruşilor o atracţie extraordinar de puternică. Sosirea ei fusese precedată de un zvon măgulitor, şi anume legătura ei cu Napoleon. Frumoasa robustă care la cincisprezece ani îl cucerise pe împăratul francezilor şi-a făcut o intrare mai mult decât triumfală la Sankt-Petersburg, în toată splendoarea celor douăzeci de ani ai săi.

Primăvara anului 1808 a constituit pentru ea preludiul unei cariere amoroase strălucite în Rusia. A început printr-o aventură rocambolescă, pe când se afla încă la Paris. Spectatorii veniţi să asiste la reprezentaţie începuseră să se impacienteze. Ce se întâmpla, unde era actriţa pe care o aştepta toată lumea? Domnişoara George pur şi simplu se îndrăgostise de un ofiţer rus care o răpise. Acest tânăr ofiţer nu era altul decât Aleksandr Benkendorf, viitorul şef al poliţiei lui Nicolae I şi eminenţa lui cenuşie.

La scurt timp după aceea, Benkendorf s-a instalat pe cheiul râului Moika în compania iubitei sale franţuzoaice, devenită vedeta întregului Sankt-Petersburg. Pasiunea lui pentru ea l-a transformat evident într-un abonat la teatru. Aici l-a întâlnit în timpul unui antract pe Joseph de Maistre, care s-a declarat impresionat atât de frumuseţea răpitoare a actriţei, cât şi de talentul ei artistic.

În cursul uneia dintre celebrele nopţi albe de la Sankt-Petersburg împăratul Alexandru I în persoană a fost condus la teatru pentru a asista la o reprezentaţie cu *Fedra*. Ţarul venise incognito, dar, zărindu-l în loja unde stătea însoţit de doar doi dintre apropiaţii săi, lui Benkendorf nu i-au trebuit mai mult de două secunde ca să priceapă semnificaţia acelei priviri un pic cam insistente. Benkendorf ştia, mai bine decât oricine, să citească în ochii albaştri ai ţarului de sub sprâncenele blonde şi s-a înclinat imediat cu atât mai mult zel cu cât interesul manifestat de împărat pentru metresa lui îi oferea ocazia să se răzbune pe cel care pretindea că îl urmează în patul domnişoarei George, nobilul Narişkin. Mare crai, Alexandru, aruncându-şi privirea asupra actriţei, nu ascundea faptul că dorinţei sale auguste i se adăuga o curiozitate de ordin istoric. După întâlnirea de la Tilsit, îi făcea plăcere să se măsoare cu celălalt împărat, cel care o primise pe tânăra actriţă în biblioteca de la Compiègne. A mers până într-acolo încât a lăsat să-i scape afirmaţia: „Aş vrea să gust apă chiar din fântâna de la care şi-a potolit deja setea rivalul meu.”

Acestea erau moravurile Sankt-Petersburgului epocii, cu clevetelile sale, cu vorbele de duh şi libertăţile permise celor puternici. Dar marea literatură rusă s-a născut aici, pe malurile Nevei, în această atmosferă de sărbătoare. Poeţii, oamenii de litere, pamfletarii,

jurnaliştii, membrii societăţilor secrete, toţi îşi puneau în joc versurile usturătoare sau strofele înveninate. Dar nimeni nu îndrăznea să-l atace pe ţar. Nu şi Puşkin. Fără să fie provocat, ci împins de aceeaşi patimă de a trăi care îl făcea să-şi dorească să impună respect şi să se bată în duel cu cei mai buni prieteni aproape în fiecare săptămână, sub cele mai puerile pretexte. Tovarăşii săi de petreceri şi apropiaţii palatului, foşti colegi de liceu în mare parte, precum şi profesorii săi l-au avertizat de pericol. Şi asta fără să ia în calcul şi văpaia sau verva batjocoritoare a poetului. Ţarul s-a înfuriat la culme. Amicii lui au încercat să intervină. Dar în zadar. Se pronunţase deja căderea lui Puşkin în dizgraţie: trebuia să părăsească Sankt-Petersburgul şi să-şi exercite talentele într-o administraţie de provincie, în Basarabia. Nu avea decât douăzeci şi unu de ani.

La începutul lunii mai a anului 1820, Puşkin pleca, aşadar, să-şi ia în primire postul administrativ care îi fusese atribuit de către ţar pe durata exilului. „La ferestre”, spunea el, „era o bogăţie de micsandre şi trandafiri, iar în grădini înfloreau solaneele înveselite de maci”.

Femeile care se gătiseră cu mare grijă pentru întâlnirea cu petersburghezul prin excelenţă, cu dezmăţatul dandy, şi care sperau să afle câte ceva din bârfele capitalei sau despre noile magazine la modă, au rămas puţin cam surprinse. Nu e altul mai bun decât un orăşean pentru a-i convinge pe provinciali de meritele vieţii la ţară, în comparaţie cu infernul de la oraş.

Pe parcursul acestor câtorva ani petrecuţi departe de Sankt-Petersburg, Puşkin va cunoaşte tihna, iubirea şi creaţia, exilul conjugându-se cu o călătorie în mijlocul unor peisaje mirifice, cu descoperirea Mării Negre şi cu aventuri radioase în Crimeea. Iar acest tânăr cu fire vulcanică va câştiga o anume seninătate sub cerul sudului.

Era astfel dat uitării nebunul care într-o zi, din gelozie, în plin teatru, a muşcat-o de umăr până la sânge pe „dulcea sa amică”, soţia unui guvernator general! Suflet bucolic, inspirat de măreţia munţilor şi de blândeţea mării, poetul îşi va regăsi puritatea din care se va naşte un stil nou. Iubirea părea atunci secretul supravieţuirii. De aceea fără iubire Puşkin nu era el însuşi.

În legătură cu acest aspect să dăm încă o dată cuvântul lui Eugène Melchior de Vogüé, francezul care a surprins esenţialul: „Acest slav are asupra tuturor lucrurilor concepţiile clare ale unui atenian. Melancolia nu-i vine din deznădejdea rusească, din spaima sumbră sub un cer livid, din tristeţea de a vedea atâta sărăcie. Ea îi vine din acel «mal du siècle», şi al tuturor secolelor, din faptul că viaţa, care era bună, păcătuieşte prin aceea că trece prea repede lăsând lucrurile neterminate. El are toate acele calităţi literare pe care nu le vom mai întâlni la scriitorii ţării sale. El este pe atât de concis pe cât sunt

aceştia de împrăştiaţi, pe atât de clar pe cât sunt ei de confuzi, are un stil şlefuit, vioi, elegant şi pur ca un bronz grec. Într-un cuvânt, el are gust, un termen care va mai fi destul de rar folosit în literatura rusă."

Şi cu toate acestea, nostalgia Sankt-Petersburgului a fost cea care i-a dat viaţă eroului lucrării pe care o concepea atunci: *Evgheni Oneghin*, operă unică în multe privinţe în istoria literaturii universale, şi astăzi citită, studiată, comentată, considerată intraductibilă şi totuşi tradusă în peste o sută de limbi, stârnind încă polemici pasionante, capodoperă a poemului romantic după unii, primul roman realist după alţii. Această „mică enciclopedie a vieţii" nu este doar a capitalei Imperiului, ci a întregii Rusii.

În 1825, Alexandru I a murit subit fără a avea descendenţi. Renunţarea la tron a celui mai mare dintre fraţii lui a provocat un vid de putere. Un grup de tineri ofiţeri, aproape toţi prieteni de-ai lui Puşkin şi adepţi ai concepţiilor liberale ale Europei occidentale, au încercat o lovitură de stat pentru a-l înlătura pe celălalt frate, Nicolae. Cine ştie, poate că exilarea lui Puşkin în sudul Rusiei a fost un mare noroc, căci dacă ar fi rămas în capitală e posibil, dat fiind temperamentul lui impetuos, să se fi implicat profund în aventura lor… Revolta a eşuat, iar instigatorii mişcării, tineri ofiţeri rămaşi în memoria posterităţii sub numele de decembrişti, au fost executaţi sau exilaţi în Siberia. Aceste evenimente dramatice l-au marcat profund pe noul ţar. Decis să apere autocraţia, el a combătut orice tentativă de schimbare. Militar prin structură, Nicolae I a impus o disciplină de fier şi a creat o poliţie politică ce supraveghea cu stricteţe populaţia.

Începând cu anii 1830, convingerile lui bazate pe datorie, ortodoxie şi venerarea Rusiei au orientat gusturile artistice de la Sankt-Petersburg spre o renaştere a vechilor forme. Exaltarea valorilor naţionale devenea sursa principală de inspiraţie. Ţarul a dorit să-l asocieze pe Puşkin „efortului său de renaştere naţională".

După câteva anchete şi o întrevedere cu Puşkin, noul ţar l-a eliberat din exil, l-a reconciliat pe poet cu puterea şi a devenit cenzorul lui personal – ţinându-l bineînţeles sub supravegherea poliţiei secrete.

În iunie 1827, după şapte ani de absenţă, Puşkin se întorcea în sfârşit la Sankt-Petersburg şi îşi regăsea prietenii pe care îi lăsase aici.

Era autorul de acum ilustru, între altele, al lucrării *Evgheni Oneghin*, neterminată, şi al dramei *Boris Godunov*, încă sub formă de manuscris, pe care nu putea nici să o publice, nici să o pună în scenă. Dar el visa la o carte despre Sankt-Petersburg, la un erou aristocrat a cărui genealogie să-şi piardă orice importanţă, pur şi simplu un mic funcţionar poet şi îndrăgostit absolut anonim. Puşkin pare că invidiază în secret fericirea modestă a lui Evgheni din *Călăreţul de aramă*, al cărui destin nu este decât o jucărie vrednică de milă a capriciilor sorţii

şi puternicilor lumii. Aceasta este tema, eternă şi universală în ciuda culorii locale oferite de Sankt-Petersburgul inundat în 1824 şi de statuia lui Petru cel Mare, a acestui poem major, unul dintre cele mai frumoase ale autorului.

Celibatar veşnic îndrăgostit, el va asocia în versurile sale atmosfera capitalei regăsite cu silueta unei femei iubite, fiica unui mecena bibliotecar, Olelin.

Frecventând saloanele de la Sankt-Petersburg, el se supunea modei şi scria în albumele doamnelor versuri pe care le dedica fostelor pasiuni, precum acest sonet: „Numele meu, pentru tine, ce evocă?” scris în albumul Carolinei Sobanska, pe care a iubit-o cu disperare la Chişinău. Ca detaliu picant, această tânără era chiar sora doamnei Hanska, viitoarea doamnă Honoré de Balzac. Balzac şi Puşkin cumnaţi! Cu greu ne putem închipui ce-ar fi putut ieşi dintr-o asemenea reuniune de familie!

În vârstă de treizeci de ani şi un etern seducător, Aleksandr a început să nutrească dorinţa de a-şi întemeia o familie: „Idealul meu este o soţie, cea mai mare dorinţă a mea: odihna”, scria el în *Călătoria lui Evgheni Oneghin* în 1829.

Nu se punea problema să-şi caute o logodnică în afara ţării, căci ţarul îi interzicea orice călătorie în străinătate. Ideea căsătoriei devenise o adevărată obsesie când a fost invitat la un bal la începutul anului 1829.

Se lăsase un ger năprasnic, care alunga norii ce acoperiseră cerul toată ziua, iar zăpada scârţâia sub paşii trecătorilor. Puşkin a urcat ca o săgeată scara de marmură, aranjându-şi părul. Sala era plină, muzica răsuna. Zgomotul, căldura, zăngănitul pintenilor cavalerilor, ofiţerii gărzii, piruetele femeilor pe care Puşkin le urmărea cu privirea în timp ce acordurile viorilor acopereau zumzetul clevetelilor invidioase ale doamnelor, toate acestea se încadrau perfect în atmosfera obişnuită a balurilor epocii. Poetul nu acorda nici cea mai mică atenţie splendidelor uniforme brodate cu fir de aur şi pline de decoraţii, nici costumelor de gală ale domnilor. Atenţia lui se concentra asupra femeilor care păşeau uşor, coborându-şi pudic privirea în pământ. Îi plăcea să le privească, la intrarea în salon, dezbrăcându-şi mantourile şi dezvelindu-şi umerii. Stătea posac într-un colţ, lângă o fereastră, ascunzându-şi scepticismul sub un surâs sau printr-o licărire semeaţă în ochi, având aerul că nu ia parte la distracţia generală. Mic de statură, slab, făcea mişcări rapide şi gesturi bruşte şi nervoase.

Deodată un murmur de admiraţie a străbătut mulţimea. Puşkin a crezut că vreun membru al familiei imperiale s-a hotărât să onoreze balul cu prezenţa sa. Dar era o foarte tânără femeie, uimitor de frumoasă, care tocmai intra în sală.

— Cine e splendoarea asta? îl întrebă Puşkin pe cel de lângă el.

— Natalia Nikolaievna Goncearova, dragul meu, îşi face intrarea în lume, îi răspunse domnul, aranjându-şi fracul cu un aer complice.

Bulversat de această frumuseţe romantică, poetul i s-a prezentat imediat.

Mai înaltă decât el, tânăra Natalia, pe atunci în vârstă de şaisprezece ani, era suplă şi cu adevărat sculpturală. Avea o talie extraordinar de fină, iar capul mic „asemenea unei flori de crin”. Un uşor strabism dădea ochilor ei verzi cu nuanţe căprui şi gri o strălucire enigmatică.

Tânăra a fost mai curând intrigată decât cucerită de acel bărbat

scund cu tenul măsliniu şi cu buze roşii foarte groase. Şi totuşi nu a rămas absolut insensibilă la farmecul misterios al acelor ochi gri-azur care înveseleau un chip întunecat de favoriţi groşi şi de un păr negru şi creţ.

Din acel moment, imaginea Nataliei îl va urmări pe poet zi şi noapte.

La mai puţin de un an de la această întâlnire, Puşkin îi cerea mâna.

În martie 1830 Natalia şi Aleksandr erau logodiţi oficial.

În timp ce la 18 februarie 1831 se celebra cununia, Natalia a scăpat din mână verigheta lui Puşkin, iar lumânarea pe care o ţinea el s-a stins: „Semn rău!” a şoptit el celor prezenţi.

Şi, într-adevăr, încă din ziua următoare au apărut primele fricţiuni între cei doi.

Poetul, neavând de gând să-şi schimbe obiceiurile de celibatar, şi-a lăsat soţia singură pentru a se întâlni cu amicii şi s-a întors abia seara târziu la cină. Tânăra proaspăt căsătorită s-a simţit evident jignită. La cei nici nouăsprezece ani ai ei, spera că va găsi un soţ atent, cel puţin la început.

La Sankt-Petersburg începuse deja să se vorbească despre grijile ei: „Puşkin dă dovadă de înflăcărare a pasiunilor, iar soţia sa de abnegaţie şi dăruire de sine.”

Eugène Melchior de Vogüé remarca: „Poetul s-a căsătorit cu o femeie tot atât de renumită pentru frumuseţea ei pe cât era el de celebru pentru geniul său; fiind o femeie obişnuită, nu înţelegea geniul şi pasiunea zeului care o fermecase. Această iubire africană i-a inspirat doamnei Puşkin o spaimă care nu a dispărut niciodată.”

Natura acestui cuplu a fost complexă, caracterizată prin sentimente ambivalenţe: complicitate şi gelozie, respect şi ranchiună, afecţiune şi durere.

Scrisorile adresate de poet soţiei sale şi de Natalia fratelui ei descoperite de curând în arhivele ruseşti atestă acest lucru. Una dintre ele, datând din iulie 1836, ne-o dezvăluie pe adevărata Natalie, tandră şi înţelegătoare faţă de Puşkin: „Nu vreau în niciun caz să-l deranjez pe soţul meu cu problemele cotidiene, căci văd cât este de trist şi de frământat. Nu mai reuşeşte să doarmă noaptea şi drept urmare nu mai poate lucra pentru a ne asigura existenţa. Pentru a crea ar trebui să aibă spiritul liber…”

Nu era uşor să trăieşti alături de Puşkin. Gustul permanent pentru improvizaţie şi neastâmpărul creator îi descumpăneau adesea pe cei din jurul lui. Natalia a constatat repede că acest suflet zbuciumat putea trece într-o secundă de la o veselie aproape copilărească la o profundă melancolie. Ea nu reuşea niciodată să prevadă care va fi starea lui de spirit, atât de schimbător era, când timid sau visător, când insolent sau îmbufnat.

Această dualitate nu se aplica numai relaţiilor lui cu Natalia. Era o fiinţă enigmatică, cu două feţe. Îi plăcea compania aristocraţilor şi voia să fie popular; frecventa saloanele, dar se comporta de o manieră lipsită de eleganţă; căuta să intre în graţiile persoanelor influente şi din înalta societate, dar nu manifesta niciun pic de graţie în comportament şi afişa o atitudine destul de arogantă. Era tot atât de conservator pe cât era de revoluţionar.

Puşkin nu era un soţ model. Rămânea un mare admirator al sexului frumos şi un soţ nestatornic. Mâhnită, Natalia avea pe bună dreptate îndoieli în privinţa fidelităţii soţului căci, aşa cum spunea una dintre prietenele ei, „frumuseţea mediocră a altor femei nu înceta să tulbure spiritul poetic al lui Aleksandr”.

Natalia îşi exterioriza adesea iritarea. Odată ea a hotărât să plece de la un bal înaintea soţului său, atât de indignată era de faptul că Puşkin îi făcuse o curte asiduă frumoasei contese de Krüdener. Când Aleksandr a întrebat-o ce o apucase, ea i-a tras o palmă memorabilă.

După căsătorie, Aleksandr şi Natalia s-au instalat mai întâi la Ţarskoe Selo, unde cuplul imperial a fost plăcut surprins de graţia Nataliei şi de tandreţea insolită a poetului faţă de tânăra sa soţie. Acolo i-a arătat el Nataliei pavilionul lui preferat, care a fost martorul involuntar al atâtor poveşti de iubire.

Le plăcea să se plimbe de-a lungul faţadei puse în valoare de celebrele turle aurite ale capelei. Intrarea maiestuoasă era semnalată vizitatorilor printr-un arc sau câteva coloane. Grădinile fuseseră aranjate cu multă grijă, iar de-o parte şi de alta a aleilor se înălţau statui cu subiect mitologic sau istoric, evocând lecţiile trecutului sau oferind alegorii prezentului. Dar Natalia nu se gândea decât la viitorul ei în capitala imperială.

A venit în sfârşit şi Sankt-Petersburgul.

Împăratul şi corpul diplomatic trebuiau să asiste la balul la care fusese invitată şi familia Puşkin. În faţa portalului iluminat, erau înşiraţi jandarmii sub comanda şefului poliţiei în persoană şi a câtorva zeci de ofiţeri de poliţie. Trăsuri cu lachei în livrea soseau şi plecau neîncetat, aducând domni în uniforme împodobite cu fireturi şi decoraţii; doamne îmbrăcate în blănuri şi rochii de satin coborau cu atenţie treptele trăsurilor şi păşeau uşor şi în tăcere pe covorul roşu care conducea spre intrarea în palat.

Aproape de fiecare dată când apărea o trăsură se auzea un murmur din mulţime şi se ridicau pălăriile. În timp ce o bună parte din invitaţi sosiseră deja, Puşkin şi soţia încă mai făceau ultimele retuşuri vestimentare. Sculată mai devreme ca de obicei, Natalia îşi petrecuse toată ziua într-o agitaţie continuă.

Brusc, mulţimea aflată într-o stare de aşteptare febrilă a avansat, apoi s-a retras şi, în sunetul fanfarei, apăru ţarul urmat de gazde. El

înainta salutând în stânga şi în dreapta, dând impresia că vrea să scape cât mai repede de această corvoadă. Dintr-odată, toată lumea s-a dat la o parte şi Nicolae I s-a oprit surâzând să o salute pe Natalia. Această atenţie deosebită a ţarului era de bun augur şi hotărâtoare în multe privinţe. Purtând o rochie de bal albă şi pantofi aurii, Natalia dansa aplecată uşor pe spate, cu privirea în jos. Braţele în mănuşi albe până la cot descriau în zona umerilor o curbă atât de graţioasă, încât părea un gât de lebădă.

Doamna Puşkin a făcut, aşadar, mare senzaţie în lumea bună. Întregul Sankt-Petersburg vorbea de „rochia ei nedecoltată din satin”, de „mantoul ei din catifea albastră căptuşit cu blană”, de „rochia albă, de pălăria rotundă şi de şalul roşu care îi învelea umerii”, de „veşmintele de preoteasă a soarelui” sau de eleganta rochie albă, de pelerina din catifea cu panglici negre. Şi astfel ea a fost primită în cercul restrâns al elitei care frecventa palatul Anicikov de pe Nevski Prospekt, unde împărăteasa putea să-şi manifeste în voie pasiunea pentru dans. Ţarina pretindea chiar ca Natalia să fie prezentă la toate balurile. În scurt timp soţia poetului a fost supranumită Psyche şi a dobândit reputaţia de cea mai frumoasă femeie din Sankt-Petersburg. Era admirată pretutindeni, la concerte, la spectacole de teatru sau la reuniuni între prieteni. Puşkin îşi însoţea soţia şi cumnatele, toate trei impresionând prin eleganţă, frumuseţe şi fineţe.

Dar după câteva luni atitudinea înaltei societăţi faţă de poet s-a schimbat. Altădată adulat şi recunoscut de toată lumea, devenise acum un fel de prinţ consort. Excepţionala frumuseţe a soţiei sale îi răpise popularitatea. Ţarul o aşeza pe Natalia la dreapta sa în cadrul dineurilor, în timp ce Puşkin se afla întotdeauna în capătul mesei.

Viaţa cuplului a fost presărată cu numeroase legende, una dintre ele legată de relaţiile particulare pe care le-ar fi întreţinut Natalia cu ţarul Nicolae. Fiica pe care o va avea ea din a doua căsătorie a lăsat să se înţeleagă faptul că tânăra ar fi fost amanta suveranului. Totuşi istoricii serioşi îşi exprimă scepticismul asupra acestei ipoteze. Aceste zvonuri spuneau multe despre atmosfera epocii. Diplomatul francez Gallet de Calture, care a trăit mult timp în Rusia, descria astfel această ambianţă: „Nu cunosc niciun exemplu de soţ dezonorat care să nu tragă foloase de pe urma dezonorării sale.”

Acelaşi diplomat a întrebat-o pe o doamnă din înalta societate:

— Şi dacă ţarul ar pune ochii pe dumneavoastră, cum ar reacţiona soţul?

— Soţul meu, răspunse doamna, nu m-ar ierta niciodată dacă l-aş refuza pe ţar.

Puşkin, care cunoştea foarte bine obiceiurile de la curtea imperială, o punea în gardă pe Natalia: „Să nu flirtezi cu ţarul…”

Viaţa cotidiană a scriitorului va avea de suferit de pe urma acestei

atmosfere înveninate din capitala Imperiului ţarilor.

Femeile o considerau pe Natalia „puţin cam ciudată” pentru că, între două dansuri, adopta o atitudine taciturnă şi rezervată. Bărbaţii o adulau şi îi făceau declaraţii de dragoste. De altfel, tânăra femeie nu îi ascundea soţului său aceste dovezi de admiraţie. Poate că era un mod de a-l incita să-i acorde mai multă atenţie.

Câteva luni mai târziu, Natalia nu mai era câtuşi de puţin tânăra tăcută şi timidă pe care o cunoscuse Puşkin la balul debutanţilor de la Moscova. Era comparată atunci cu o sculptură sau cu un tablou viu. Toaletele ei deveniseră legendare.

Puşkin era în acelaşi timp mândru şi gelos de succesele soţiei sale. Deşi se simţea măgulit, rămânea totuşi circumspect şi îşi sfătuia soţia să nu se joace cu focul: „Îţi mulţumesc”, îi scria el, „că nu te joci de-a seducătoarea; chiar dacă ţi-am permis, ar fi mai bine să nu profiţi de această libertate. Nu îţi fac niciun reproş. E firesc să fie aşa: fii tânără pentru că eşti tânără şi fii regină pentru că eşti minunată…”

Poetul, asumându-şi rolul de Pigmalion, încerca să o educe pe Natalia, să o modeleze asemenea unei opere de artă. El cerea imposibilul: ca ea să-şi facă o intrare senzaţională în saloane, să fie privită cu admiraţie, dar să rămână rece şi inaccesibilă.

Încetul cu încetul, rolurile s-au inversat. Nu mai era Natalia cea geloasă. Frumuseţea ei rară asociată cu numele magic al soţului său cucerea multe inimi. „Sper că faţă de mine eşti sinceră şi că ne vom revedea aşa cum ne-am despărţit”, îi scria Puşkin la vremea respectivă.

Ritmul alert al vieţii mondene a cuplului va mai fi totuşi puţin domolit de naşterea a patru copii. Puşkin, căruia nu-i plăcea să vadă schimbat fizicul soţiei sale, în special în timpul ultimelor luni de sarcină, nu mai contenea cu sfaturile: „Nu urca pe cal şi găseşte un alt mijloc de a fi seducătoare; nu uita că ai deja doi copii, că ai pierdut cea de-a treia sarcină, ai grijă de tine, fii prudentă, dansează cu moderaţie, distrează-te un pic mai puţin.”

Natalia nu era doar o regină a dansului, ci şi o mamă iubitoare. Se ocupa de treburile casei, se străduia să ţină piept greutăţilor financiare şi chiar discuta aprins cu editorii şi librarii. Făcea tot ce-i stătea în putere pentru a-şi ajuta soţul.

În cele din urmă, nu o găsise oare Puşkin pe cea de care avea nevoie? O soţie care era stâlpul familiei şi care se transforma în zeiţă incontestabilă pe malurile Nevei.

Ce destin greu de împlinit va fi fost acela de a fi soţia unui poet între poeţi precum Puşkin…

În toamna anului 1833, cele două surori ale Nataliei, Aleksandrina şi Ecaterina Goncearova, au venit să locuiască împreună cu familia Puşkin la Sankt-Petersburg. Cuplul se mulţumea cu un apartament închiriat într-o clădire cu trei etaje, aparţinând prinţesei Wolkonski, situată într-un cartier luxos de pe malul râului Moika, unde locuiau numeroşi oameni celebri. Graţie restaurării în 1925 a acestei modeste clădiri, putem astăzi intra în apartamentul unui gentilom rus, celebru, desigur, dar care se lupta cu mari dificultăţi financiare. Se intră printr-o uşă cu două canaturi într-un vestibul unde se găsesc o masă ovală, fotolii şi o oglindă. Apartamentul este compus din opt camere – oficiul, sufrageria, salonul şi dormitorul care dau spre chei; vestibulul, cabinetul de lucru şi camera copiilor care dau spre curtea unde se găsesc vechile grajduri ale ducelui de Biron, favoritul împărătesei Ana, în secolul al XVIII-lea. Mai sunt încă trei camere unde locuiau cele două cumnate ale poetului. Neavând destui bani pentru a-şi mobila apartamentul după ultima modă, familia Puşkin adunase piese de mobilier disparate. Piese moştenite sau primite stăteau alături de cele vechi şi se amestecau cu cele noi. În cabinetul de lucru al poetului putem reconstitui atmosfera în care trăia. O masă foarte simplă îmbrăcată în piele, chiar masa la care scria Puşkin şi pe care regăsim obiectele lui personale: un cuţit dublu de tăiat hârtia [cu mâner] din fildeş, un portofel brodat cu mici perle, un clopoţel, o veioză din fier, un sfeşnic cu toartă, tot din fier, şi un sigiliu pentru scrisori din fontă, cu inscripţia – A. S. Puşkin. Călimara din bronz pe care se sprijină un negru cu bustul gol este din epoca respectivă, cu picioare în stil Empire şi cu un mic suport pentru pana de scris. Şi pentru a demonstra cât de răspândită era franceza, cartea de vizită a poetului este scrisă în această limbă. Printre obiectele mai vechi, găsim în vestibul un sipet din lemn întărit cu fier forjat, moştenit de la străbunicul său, negrul lui Petru cel Mare, Ibrahim Hannibal (Puşkin îşi ţinea aici actele personale), un baston, o sabie, amintire din călătorie. Dar Puşkin nu avea timp să se bucure de apartamentul său, căci era mai tot timpul plecat. Cumnatele lui erau la vârsta măritişului şi el trebuia să-şi însoţească pretutindeni soţia şi cele două surori ale ei. Aceste nopţi prelungite îl obligau să se trezească la ora două după-amiaza ca să ia cina pe la ora opt şi să iasă din nou pentru încă o noapte întreagă. Odinioară monden, Puşkin se plictisea acum la balurile de la Sankt-Petersburg şi nu se înviora decât în prezenţa admiratoarelor sale iubitoare de poezie. De altfel, el le mărturisea prietenilor: „Mă învârt în lumea bună, soţia mea e foarte la modă, asta cere din ce în ce mai mulţi bani, dar banii înseamnă creaţie, iar creaţia pretinde solitudine.”

În vara anului 1834 Puşkin le-a dus pe Natalia şi surorile ei pe insula Kamenni. De mai bine de zece ani labirintul insuliţelor prin care

Sankt-Petersburgul se prelungea până în Golful Finlandei devenise locul de vilegiatură al aristocraţiei petersburgheze. Pe aceste insule acoperite cu pajişti, păduri şi grădini, brăzdate de pâraie, presărate cu lacuri, iazuri şi canale, s-au înălţat somptuoase case de vacanţă şi chiar şi un teatru. Nu trecea o zi fără să fie organizate vreo reprezentaţie, vreun bal, un picnic sau o plimbare cu barca. Odată cu venirea primelor zile frumoase, lungi caravane de căruţe transportau canapele, mese, până şi piane de la Sankt-Petersburg. Ruşii, care sunt experţi în construcţiile din lemn şi modelează lemnul de brad cu abilitate, făcuseră din casele de pe insulă nişte mici bijuterii în stil helvetico-moscovit, adevărate vile elveţiene în dantelă de lemn.

Foarte la modă era o plimbare pe insula Krestovski unde, în acordurile muzicii interpretate de două sau trei fanfare militare, doamnele şi domnii în ţinută elegantă se plimbau de-a lungul unei alei foarte largi, acoperită cu nisip roşu şi cu băncuţe vopsite în verde de o parte şi de alta. Această alee se afla pe malul stâng al micii Neva (Nevka).

Lui Puşkin îi plăcea să citească în tihnă pe imensul balcon al casei de vacanţă. După luni întregi de brumă, era o adevărată plăcere să te destinzi în mijlocul florilor, să râzi din toată inima, să bei ceai şi să iei masa. Cele trei surori coborau adesea în grădină unde brodau, aşezate sub mesteceni. Câteodată Aleksandrina, una dintre cumnate, îl obliga pe Puşkin să-şi citească poeziile cu voce tare în timp ce ea făcea dulceaţă la umbra stejarilor de pe mica pajişte de lângă casă. Natalia nu prea aprecia aceste momente şi declara fără ocolişuri: „Doamne Dumnezeule, ce mă plictisiţi cu poezia voastră! Dar continuaţi, vă rog, în acest timp eu o să-mi arunc o privire prin garderobă.”

Aleksandrina îl privea atunci melancolic pe Puşkin, cu nişte ochi stranii şi scânteietori pe sub genele negre…

Pe fundalul acestei vieţi sentimentale agitate, Puşkin relata la 26 ianuarie 1834 în jurnalul său: „Baronul d’Anthès şi marchizul de Pina vor fi admişi ofiţeri. Garda imperială protestează.”

Născut în 1812, Georges d’Anthès, originar din Alsacia, venise la Sankt-Petersburg la sfârşitul anului 1833, sperând să facă avere. Avea o scrisoare de recomandare din partea prinţului moştenitor al Prusiei, viitorul împărat Wilhelm I.

În timpul călătoriei, tânărul a răcit şi a făcut guturai; la început nu s-a îngrijit, contând pe constituţia sa robustă, dar boala s-a agravat cu repeziciune şi o inflamaţie cronică l-a obligat să rămână într-un orăşel prăpădit din Germania. Zilele se scurgeau lent şi umbra morţii devenea din ce în ce mai ameninţătoare la căpătâiul călătorului singuratic. Abandonat pe pământ străin, îşi vedea cu anxietate secate şi ultimele resurse…

Deodată, modestul han a fost cuprins de o animaţie neobişnuită.

Patronul se agita, slujnicele alergau de acolo-colo. Era convoiul ambasadorului Olandei, baronul Heeckeren, care îşi relua postul la curtea din Sankt-Petersburg. Avarierea unei berline l-a obligat să facă un popas prelungit. Fermecat de tânărul d'Anthès, baronul Heeckeren a aşteptat ca acesta să se vindece înainte de a se întoarce în capitală.

Această întâlnire seamănă foarte mult cu cea a celebrului aventurier din secolul Luminilor, Casanova, care, la vârsta de douăzeci şi unu de ani, l-a întâlnit în cercurile rău famate ale Veneţiei pe puternicul senator Matteo Bragadin. „Voi fi femeia dumneavoastră", i-a promis el lui Matteo înainte de a juca alternativ rolul de soţie şi fiu adoptiv al acestuia.

Contemporanii lui Puşkin îl descriau pe Heeckeren ca pe un bătrân îndrăgostit de un efeb cu bucle blonde care a cedat, de dragul carierei, avansurilor diplomatului. Un camarad de regiment al lui d'Anthès, prinţul Aleksandr Trubeţkoi, a fost încă şi mai precis: „N-aş şti să spun dacă el era amantul lui Heeckeren sau dacă Heeckeren era amantul lui… Pe-atunci aceste raporturi erau foarte răspândite în înalta societate. Judecând după faptul că d'Anthès curta în mod constant femeile, se presupune că în relaţiile sale cu Heeckeren el avea un rol cu desăvârşire pasiv."

Heeckeren l-a adoptat pe d'Anthès şi s-a ocupat de cariera tânărului, prefigurând astfel raporturile dintre Vautrin şi Rastignac, puse în scenă de Balzac.

În felul acesta d'Anthès a transgresat normele sexuale şi a sedus atât bărbaţi cât şi femei, căutând o serie de femei influente şi pline de cochetărie la Sankt-Petersburg pentru a-şi asigura ascensiunea socială.

Puşkin avea să se întâlnească nu peste multă vreme cu acest ofiţer afabil. Poetului îi plăcea să meargă la un restaurant franţuzesc din capitala rusă, Dumé, unde aprecia în mod deosebit vinurile alese de Bordeaux şi şampania Veuve Clicquot. În plus, Dumé propunea un savant şi rafinat amestec de bucătărie franceză şi bucătărie rusă. Puşkin s-a aşezat la masa celui al cărui nume era deja pe buzele tuturor femeilor: Georges d'Anthès.

D'Anthès i-a plăcut imediat lui Puşkin. Comportamentul lui avea mereu ceva teatral, el transforma în spectacol orice eveniment cotidian, iubea vorbele de duh şi încânta prin gesturi neaşteptate. Sub acest aspect îi semăna lui Puşkin, căci amândoi erau entuziaşti şi spontani. Puşkin era amuzat de spiritul de frondă al tânărului d'Anthès, care în trei ani primise patruzeci şi trei de mustrări din partea superiorilor săi. Iar cuceririle amoroase ale lui d'Anthès nu se poate spune că îl amuzau mai puţin pe Aleksandr, el însuşi mare cunoscător în materie. Într-adevăr, acest băiat frumos cu bucle blonde şi cu talia zveltă a devenit repede copilul iubit al doamnelor din societatea petersburgheză, care manifestau o atracţie deosebită faţă de

francezi şi faţă de tineri. Impetuos, îi plăcea să se laude cu succesele sale. Când un camarad de regiment l-a tachinat în legătură cu aceste cuceriri, d'Anthès i-a răspuns cu insolenţă:

— Însuraţi-vă şi vă voi dovedi pe loc ce ştiu să fac!

Tânărul căuta, aşadar, în mod deliberat gloria seducătorului. Această strălucită reputaţie îi asigura o carieră militară, împingându-l în faţa scenei.

Georges d'Anthès le-a întâlnit prima dată pe surorile Goncearova în parcul palatului Pavlovsk. Cavalerul din garda imperială nu a stat prea mult pe gânduri până să se apropie de cele trei amazoane; acestea făceau furori prin abilitatea şi eleganţa cu care încălecau caii pursânge din celebrele grajduri care aparţineau familiei lor. Frumosul ofiţer a devenit atunci din ce în ce mai galant şi mai jovial.

La 31 iulie 1834, cele trei surori, însoţite de trei doamne, s-au dus la Krasnoe Selo, unde regimentul cavaleriei gărzii sărbătorea încheierea manevrelor. Se pregăteau să admire focul de artificii în sunetul fanfarelor, când deodată o aversă puternică le-a obligat să se refugieze în locuinţa căpitanului. În acea seară Georges d'Anthès şi Natalia s-au aflat faţă în faţă, dar nu au schimbat decât banalităţi, fără a-şi exprima sentimentele şi gândurile secrete.

De atunci, la toate spectacolele şi balurile, tânărul ofiţer făcea în aşa fel încât să fie aproape de Natalia. Îi trimitea numeroase bileţele prin intermediul Lisei, camerista doamnei Puşkin.

La început lumea din Sankt-Petersburg a reacţionat cu indulgenţă: în fond, nu era nimic nou. Un admirator în plus al unei tinere şi frumoase doamne nu surprindea deloc înalta societate. Moralitatea moştenită din secolul al XVIII-lea încă se mai măsura pe atunci cu foarte multă largheţe: iubirile femeilor măritate nu scandalizau pe nimeni. Bileţelele de dragoste, strângerile de mâini, săruturile, îmbrăţişările dintre o doamnă şi cavalerul ei iubit făceau parte dintr-o rutină admisă. Cu condiţia, se înţelege, ca în public să nu se depăşească limitele bunei-cuviinţe.

Cu toate acestea, câte unii au început să bârfească: „Sunt îndrăgostiţi nebuneşte unul de celălalt." Sau: „Baronul dansa cu doamna Puşkin mazurca. Păreau atât de fericiţi în acel moment!" Nu ştiau cum se va termina toată această poveste şi nici măcar nu doreau să-şi imagineze sau să se gândească; la fel de inutil era să şi vorbească. Şi totuşi, fiecare oră petrecută alături de Natalia îl umplea pe tânărul francez de o nespusă fericire.

Sofia Karamzina, prietena familiei Puşkin, a fost un alt martor al acestor demonstraţii: „Cu privirea rătăcită, distrată şi sălbatică, d'Anthès lansa ocheade Nataliei cu care a reuşit totuşi să danseze mazurca, şi ţi-era mai mare mila să vezi figura lui Puşkin care stătea vizavi, în cadrul uşii, tăcut, palid şi ameninţător."

Pe ambasadorul Heeckeren părea că îl amuză această situaţie. Iubita fiului său adoptiv, o femeie superbă, îi excita propriile simţuri.

Pentru a se apropia mai bine de casa Puşkin şi a deturna bănuielile soţului gelos, Georges d'Anthès a inventat o întreagă stratagemă şi i-a făcut curte în paralel Ecaterinei, sora Nataliei.

Nu e deloc surprinzător, în acest context, faptul că Puşkin era mai deprimat ca niciodată. Gelozia, cenzura ţarului şi grijile financiare, absenţa soarelui şi asprimea iernii pe care o detesta, toate acestea se amestecau. Pradă acceselor de mânie, poetul a provocat trei dueluri pentru nişte motive absolut neîntemeiate. Moartea părea să fi pus deja stăpânire pe sufletul lui. În aşa măsură încât în martie 1836, când s-a stins din viaţă doamna Puşkin mama – care fusese tot atât de mondenă ca şi nora –, şi-a ales locul de veci lângă defunctă, într-un cavou al mănăstirii situate în apropierea proprietăţii familiale.

Constatând cu amărăciune că mulţimea îşi schimbă adesea idolii, nu înceta să-i spună soţiei: „Nu mai sunt popular." Ţarul, interzicând tipărirea unei piese intim legate de luptele literare de la Sankt-Petersburg, l-a însărcinat în mod oficial pe poet, care făcuse deja cercetări de arhivă privind genealogia propriei familii, să scrie istoria lui Petru cel Mare. Însă judecând după ciornele sale, Puşkin se gândise demult să scrie o mare operă, poem sau roman, care să aibă ca scenă Sankt-Petersburgul, moravurile capitalei oferind intriga, iar locuitorii oraşului – actorii. În centru, un erou aparţinând acestei aristocraţii care asistă la descompunerea clasei sale cu o luciditate neputincioasă, mândră, amară, ironică şi, pare-se, disperată. Puşkin cunoştea mai bine decât oricine nefericirea de a avea spirit într-o lume care nu are câtuşi de puţin. Dar aşteptând trebuia să trăiască sau mai degrabă să supravieţuiască.

Revista lui literară, *Contemporanul*, nu avea succes, iar noua generaţie de scriitori declara că el aparţine trecutului.

„Unde este Puşkin? Ce face Puşkin?" se întrebau atunci prietenii şi admiratorii lui.

Dacă Aleksandr îi mărturisea soţiei dorinţa de a părăsi ambianţa nesănătoasă a Sankt-Petersburgului care îi distrugea nervii şi îi ştirbea legenda, Natalia nici nu voia să audă să trăiască la ţară (de altfel, sora poetului şi soţul ei insistau să pună în vânzare proprietatea paternă de la Mihailovskoie, unde dorea el să se retragă).

În această epocă s-a transformat în tragedie romanul adevărat al vieţii poetului. Situaţia financiară a cuplului a devenit catastrofală. Pentru a asigura traiul zilnic al familiei, Puşkin făcea din ce în ce mai multe datorii, trecea drept gaj nu numai lucrurile lui personale, ci şi pe cele ale soţiei sau ale Aleksandrinei. Ţarul i-a acordat cu siguranţă un împrumut important, dar pentru rambursarea acestuia îi era reţinut aproape tot salariul de *Kammerjunker*.

În această conjunctură s-a insinuat d'Anthès în viaţa conjugală a lui Puşkin sau, mai precis, în viaţa celor două surori Goncearova, Natalia şi Ecaterina. Pasiunea lui pentru Natalia să fi fost oare reciprocă? D'Anthès lasă să se înţeleagă acest lucru într-o scrisoare din 14 februarie 1836, adresată lui Heeckeren:

„Am avut o discuţie, ultima dată când am văzut-o, care a fost teribilă, dar care mi-a făcut bine; căci era vorba despre nici mai mult nici mai puţin decât faptul de a se refuza unui bărbat pe care îl iubeşte… iar eu nu am găsit niciun cuvânt să-i răspund; dacă ai şti cum mă consola, căci vedea bine că mă stăpânesc şi că situaţia mea e îngrozitoare, iar când mi-a spus: «Vă iubesc cum n-am mai iubit niciodată, dar nu-mi cereţi altceva decât inima, căci restul nu-mi aparţine, iar eu nu pot fi fericită decât respectându-mi toate îndatoririle», te asigur că din ziua aceea iubirea mea pentru ea a sporit în intensitate… Ea şi cu mine suntem un tot…"

Această declaraţie seamănă cu răspunsul dat de Tatiana lui Oneghin: „Vă iubesc, dar nu vă voi aparţine niciodată…" Să nu uităm că amândoi nu aveau decât douăzeci şi trei de ani şi că mariajul cu Puşkin fusese aranjat. Chiar dacă îi rămânea fidelă, Natalia nu era desigur insensibilă faţă de iubirea înflăcărată a lui d'Anthès, oglindă a propriei tinereţi. Ea nu-şi închipuia că această aventură se va transforma într-o dramă.

La 4 noiembrie 1836, mai mulţi prieteni ai lui Puşkin au primit o misivă ciudată, un plic pe numele lor în care se găsea o scrisoare sigilată adresată poetului.

Scrisă cu majuscule şi în limba franceză, textul cuprindea următoarele:

„Comandorii şi cavalerii Ordinului Serenisim al încornoraţilor reuniţi în sesiune extraordinară sub preşedinţia venerabilului mare maestru al Ordinului, Excelenţa Sa Narişkin, l-au numit în unanimitate pe:

Dl Aleksandr Puşkin în funcţia de adjutant al marelui maestru al Ordinului încornoraţilor şi de istoriograf al Ordinului.

Secretar permanent: contele J. Borch."

Cine erau Narişkin şi Borch? Narişkin era soţul amantei oficiale a ţarului Alexandru I, iar contele Borch, un homosexual renumit din Sankt-Petersburg, căsătorit din 1830 cu o femeie care, potrivit lui Puşkin, „îşi vizita vizitiul".

Bineînţeles că era vorba de o scrisoare anonimă.

Până atunci Puşkin nu se implicase în toată această poveste. Dar în acel moment a fost cuprins de o furie nestăpânită şi s-a năpustit asupra soţiei pentru a lămuri situaţia. A urmat o discuţie furtunoasă. Natalia a recunoscut că avusese o atitudine îngăduitoare faţă de iubirea lui d'Anthès, dar i-a declarat soţului ei că-l respinsese pe tânăr. Cu toate

acestea, a mărturisit Natalia, el continua să o curteze.

Puşkin nu şi-a insultat soţia. Totuşi, a reacţionat ca un bărbat al timpului său: chiar în ziua respectivă, d'Anthès primea din partea lui o scrisoare de provocare la duel.

Înspăimântate, Natalia şi cele două surori ale ei l-au însărcinat pe fratele lor mai mic să intervină pe lângă preceptorul moştenitorului tronului, foarte influentul om de litere Jukovski, pentru ca acesta să încerce să-l convingă pe Puşkin să renunţe la duel.

În aceeaşi dimineaţă a zilei de 6 noiembrie 1836, poetul a primit un scurt mesaj din partea ambasadorului Olandei explicând că, întrucât fiul său adoptiv era angrenat în executarea unor manevre militare, a citit el însuşi scrisoarea de provocare la duel şi dorea să-l întâlnească pe Puşkin în legătură cu acest subiect.

După nenumărate intervenţii, Puşkin i-a acordat lui d'Anthès un răgaz de cincisprezece zile. Cu nervii la pământ, poetul nu reuşea să stea o clipă locului. Tresărea tot timpul, îl deranja râsul copiilor, îşi deschidea corespondenţa cu nervozitate şi nu reuşea să-şi găsească somnul. Măsura camera în lung şi-n lat cu mâinile în buzunare. Câteodată i se urca sângele la cap cu atâta violenţă, încât alerga să se răcorească cu apă rece. Convins că duelul făcea parte din obligaţiile lui de persoană publică şi că numai acest duel putea să-i salveze onoarea, era nerăbdător să treacă la acţiune pentru a recâştiga demnitatea familiei.

Următoarele două săptămâni au fost marcate de un veritabil balet diplomatic destinat să-l facă pe Puşkin să se răzgândească. În cele din urmă, diplomat cu experienţă, bătrânul baron a găsit o soluţie de compromis, convingându-l pe d'Anthès să se însoare cu Ecaterina, sora Nataliei. Ambasadorul Olandei înţelegea foarte bine că un asemenea duel ar fi afectat nu numai viitorul fiului său adoptiv, ci şi propria lui carieră.

S-au auzit voci care spuneau că lui d'Anthès îi era pur şi simplu teamă de acest duel şi că voia să scape, sau că ţarul în persoană i-ar fi sugerat să se însoare cu Ecaterina pentru a se încheia această poveste.

Fiecare dintre cele trei surori a perceput apropiata căsătorie în felul ei. Aleksandrina făcea tot posibilul să-şi calmeze cumnatul, Ecaterina nu vedea decât un singur lucru: nu va rămâne fată bătrână şi va deveni soţia frumosului ofiţer francez. Natalia părea agasată de aceste pregătiri. Iată ce scria Sofia Karamzina: „D'Anthès are un aer foarte mulţumit, pare chiar stăpânit de o mare exuberanţă… Natalia e nervoasă, îngândurată şi vorbeşte cu un tremur în voce de căsătoria surorii ei; Ecaterina e în al nouălea cer de fericire… Publicul se miră, dar, dat fiind că s-a păstrat secretul în privinţa scrisorilor (scrisorile anonime şi provocarea la duel), acest mariaj este explicat foarte simplu. Puşkin, prin comportamentul său agitat, prin interjecţiile lui

misterioase remarcate de toată lumea şi prin maniera lui de a-l brusca şi a-l evita în public pe d'Anthès, va sfârşi prin a trezi bănuieli."

În ceea ce îl priveşte pe d'Anthès, pentru a mai calma spiritele, evita cuplul Puşkin şi îi scria viitoarei sale soţii: „Vă iubesc, scumpa mea Ecaterina, şi vreau să vă repet această declaraţie cu toată sinceritatea care vine din adâncul fiinţei mele… Vă aparţin, puteţi fi sigură de acest lucru, iar faptele mele o vor dovedi, dacă vă îndoiţi de vorbele mele."

Doamnele din saloanele petersburgheze nu mai conteneau să vorbească despre logodna „de neconceput" şi „de neînţeles" a frumosului francez. „Să-şi distrugă viitorul pentru dragostea unei femei… cât altruism, câtă abnegaţie!" şuşoteau ele foarte impresionate.

Iar d'Anthès devenea un erou romantic, în timp ce Puşkin îşi atrăgea oprobriul înaltei societăţi care îl acuza că face dovada unei încăpăţânări oarbe. Până şi amicii lui Puşkin se întrebau: „Dar ce vrea la urma urmelor? E nebun! Face pe viteazul."

În ochii lor, el trebuia să se considere satisfăcut de vreme ce îl constrânsese pe mult prea năvalnicul îndrăgostit de soţia lui să se însoare cu „urâta sa cumnată".

Oricum, căsătoria a avut loc la 10 ianuarie 1837; duelul părea dat uitării. Puşkin nu a asistat la ceremonie, iar Natalia a părăsit adunarea înainte de masa festivă.

Dar atitudinea tânărului francez nu s-a schimbat câtuşi de puţin. El o curta pe Natalia cu mai multă asiduitate decât oricând. Proaspăt căsătorit, a reuşit o adevărată performanţă obţinând o întâlnire cu ea prin intermediul frumoasei Idalia Poletika, una dintre prietenele intime ale Nataliei, care îl detesta pe Puşkin.

Această întâlnire rămâne un argument decisiv împotriva tinerei femei.

Mai târziu, Natalia însăşi îi va povesti prinţesei Wiazemski că d'Anthès a scos cu acea ocazie pistolul, ameninţând că se sinucide dacă ea va refuza să i se dăruiască.

În public, Natalia încerca fireşte să îl evite pe d'Anthès, dar el era întotdeauna în apropierea ei. Abia reuşea să se îndepărteze de tânăr că se şi ivea tatăl adoptiv al acestuia care îi şoptea la ureche câteva vorbe despre iubirea nebună a fiului său, în stare să-şi pună capăt zilelor. Şi, indignat de răceala şi cruzimea tinerei femei, i-a dezvăluit până şi un plan detaliat de a fugi împreună cu d'Anthès. Ce urmărea el? Să-i dezbine pe poet şi pe soţia acestuia? Se juca el oare cu sentimentele ei cu scopul de a aţâţa mai bine propriile lui sentimente pentru d'Anthès?

Înalta societate petersburgheză punea pariuri: era Puşkin înşelat sau nu? Nimic nu le amuza mai mult pe doamnele din lumea bună

decât să îi invite rând pe rând la dineu pe protagoniştii dramei.

Intuitiv, Puşkin se lăsa cu atât mai puţin păcălit cu cât bravadele rivalului său depăşeau orice limită. Astfel, adresându-se Nataliei în timpul unui dineu, d'Anthès a întrebat-o dacă este mulţumită de pedichiuristul pe care i-l recomandase Ecaterina: „El pretinde că bătătura dumneavoastră este mult mai frumoasă decât a soţiei mele!" Asistenţa a sesizat cu uşurinţă acest calambur [2] …

În candoarea ei, Natalia continua să-i relateze totul (sau aproape totul) soţului său, menţionându-i astfel şi acest joc de cuvinte. Nebun de mânie, Puşkin i-a scris pe loc tatălui adoptiv al lui d'Anthès.

„25 ianuarie 1837

Domnule baron, înainte de toate, permiteţi-mi să rezum ceea ce s-a petrecut. Atitudinea fiului dumneavoastră mi-era pe deplin cunoscută de mult timp şi nu putea să-mi fie indiferentă; dar, păstrându-se în limitele bunului-simţ, iar eu ştiind foarte bine că soţia mea merită toată încrederea şi tot respectul, mă mulţumeam cu rolul de observator, cu riscul de a interveni atunci când aş fi considerat necesar… Nu-mi mai este suficient un simplu duel, şi, oricare ar fi rezultatul, nu mă voi considera răzbunat îndeajuns nici prin moartea fiului dumneavoastră şi nici prin recenta lui căsătorie…"

După această a doua provocare duelul devenea inevitabil.

Puşkin nu i-a ascuns soţiei că se va bate. Când a întrebat-o pe Natalia pentru cine plânge, ea a răspuns: „Pentru cel care va fi ucis…"

În ziua de 27 ianuarie 1837, Puşkin s-a sculat bine dispus la ora 8 dimineaţa. După ceai, el a scris şi a luat masa ca de obicei la ora 11, stând între Natalia şi Aleksandrina. A cerut să i se aducă mantoul. Aflat deja în pragul uşii, s-a răzgândit, s-a întors din drum şi a ordonat să i se ducă haina în birou. Apoi a făcut un pas înainte şi a trecut din nou pragul casei. Pentru ruşi acesta este un semn rău. Poetul, el însuşi foarte superstiţios, ştia că în simbolistica ţării sale pragul uşii reprezintă o graniţă imaginară între viaţă şi moarte.

În acel început de după-amiază, razele soarelui scăldau camerele casei. Se părea că primăvara timpurie de la Sankt-Petersburg nu era departe. Mergând de-a lungul râului Moika, poetul a început să tremure de frig: ar fi mai bine ca la ora duelului să nu iasă fără mantou, căci un frison în momentul în care va trage i-ar putea fi fatal. S-a dus la ambasada Franţei pentru a se întâlni cu diplomatul francez d'Archiac, martorul lui d'Anthès.

Puşkin i-a declarat sec: „Există două tipuri de soţi înşelaţi, cei care sunt de fapt şi de drept ştiu la ce să se aştepte; ceilalţi sunt mulţumită publicului, iar situaţia lor este cea mai umilitoare, şi acesta este cazul meu."

Au discutat apoi despre modalităţile duelului, ale cărui condiţii au fost stabilite în scris. „1. Cei doi adversari se vor aşeza la douăzeci de

paşi distanţă, la cinci paşi de cele două bariere care se vor afla la zece paşi între ele…”

Condiţiile impuse de Puşkin erau de o severitate exemplară: duelul era organizat pentru a ucide.

Poetul s-a întors apoi acasă. Natalia îşi însoţise copiii la nişte prieteni. În apartament era o linişte deplină. Către ora 15.30, îmbrăcat de această dată cu haina de blană, Puşkin s-a întâlnit cu martorul său, Danzas, într-o patiserie învecinată.

Soarele îndemnase lumea bună a Sankt-Petersburgului să iasă pe dealurile înzăpezite ale insulelor. Numeroase persoane au fost surprinse să vadă sania poetului îndreptându-se spre satul de vacanţă la ora aceea târzie. Era aproape de amurg când sania a ajuns la vila comandantului fortăreţei, locul de întâlnire (şi astăzi admiratorii poetului mai vin în pelerinaj aici). Zăpada era atât de mare, încât le ajungea până la genunchi. Aşezat pe o moviliţă, Puşkin privea pregătirile pentru duel cu o expresie de totală indiferenţă. S-a ridicat brusc şi a spus:

— Ei bine, aţi terminat în sfârşit?

După ce au măsurat numărul paşilor, martorii şi-au aruncat hainele pe zăpadă pentru a stabili barierele, au încărcat pistoalele şi le-au înmânat celor doi adversari. Martorul şi-a agitat pălăria. Cei doi bărbaţi au avansat. Puşkin se oprise deja în faţa barierei sale, întors puţin într-o parte, pregătindu-se să ochească.

D’Anthès nu mai avea decât un pas de făcut până la haina martorului său, când un foc de armă a răsunat în liniştea de gheaţă.

Puşkin a fost cel care s-a prăbuşit. A murit a doua zi.

De atunci, el este considerat nu numai un simbol al Sankt-Petersburgului, ci şi una dintre cele mai mari figuri istorice ale acestei ţări.

În clipele de deznădejde şi chiar în faţa marilor tragedii ale secolului al XX-lea, ruşii aveau obiceiul să spună: „Când nu mai rămâne nimic, mai este totuşi Puşkin…”

Personalitatea poetului a marcat pentru totdeauna atmosfera capitalei Imperiului ţarilor. De acum înainte se va vorbi de istoria Sankt-Petersburgului înainte şi după Puşkin.

Dar enigma acestui oraş insolit nu poate fi descifrată fără a cunoaşte un text esenţial care îi aparţine lui Gogol.

„Nimic nu-i mai frumos, cel puţin la Petersburg, decât Nevski Prospekt; pentru capitală, el înseamnă totul. Prin ce nu străluceşte această stradă, cea mai frumoasă dintre frumoasele metropolei noastre! Un locuitor al cartierelor Petersburgului sau Vîborg, care nu şi-a vizitat de câţiva ani prietenul din Peski, sau de la Bariera Moscovei, poate fi sigur că-l va întâlni aici. Niciun anuar de adrese, niciun birou de informaţii nu-ţi va oferi informaţii atât de sigure ca Nevski Prospekt. Atotputernicul Nevski Prospekt! Singura distracţie a Petersburgului sărac în petreceri! Ce bine îi sunt măturate trotuarele şi – Doamne! – câte picioare şi-au lăsat urmele pe ele! Şi cizma greoaie, murdară, a unui soldat lăsat la vatră, sub apăsarea căreia parcă plesneşte şi granitul, şi pantofiorul miniatural, ca fumul, al unei doamne tinere, care îşi întoarce căpşorul spre vitrinele strălucitoare ale unui magazin, precum floarea-soarelui către astrul ceresc, şi sabia zăngănitoare a unui sublocotenent plin de speranţe, care lasă pe el o zgârietură adâncă, totul îşi revarsă aici vigoarea forţei sau vigoarea slăbiciunii. Ce fantasmagorie rapidă se săvârşeşte pe el în decursul unei singure zile! Câte transformări suferă într-o zi şi o noapte! Să începem cu primele ore ale dimineţii, când întregul Petersburg miroase a pâini fierbinţi, de-abia scoase din cuptor, şi se umple de femei bătrâne, îmbrăcate în rochii rupte şi paltoane ponosite, care iau cu asalt bisericile şi aţin calea trecătorilor miloşi. Atunci Nevski Prospekt este pustiu: trupeşii proprietari ai magazinelor şi tejghetarii încă mai dorm în cămăşile lor de olandă sau îşi spală obrazul simandicos şi beau cafea; cerşetorii se adună la uşile cofetăriilor, unde câte un Ganimede[3] somnoros, care ieri zburase ca musca servind ciocolată, iese cu mătura în mână, fără cravată, şi le aruncă plăcinte uscate şi resturi. Pe stradă umblă mulţimea truditoare: uneori o traversează mujicii ruşi, grăbindu-se la muncă, având în picioare nişte cizme atât de murdare de var, încât nici apa canalului Ekaterinski, renumită prin curăţenia sa, nu le-ar putea spăla. La ora aceasta, în mod obişnuit, doamnele ar trebui să se jeneze să iasă din casă, pentru că poporului rus îi place să vorbească cu nişte expresii atât de tari, cum dumnealor, cu siguranţă, n-au auzit nici la teatru. Din când în

când, vezi câte un funcţionar somnoros cu servieta subsuoară, dacă drumul spre departamentul lui trece prin Nevski Prospekt. S-ar putea spune cu toată certitudinea că, în acest timp, adică până la ora douăsprezece, Nevski Prospekt nu constituie pentru nimeni un scop, ci serveşte numai ca mijloc: treptat, se umple de oameni care au ocupaţiile lor, grijile lor, supărările lor, dar care îl ignoră cu desăvârşire. Mujicul rus vorbeşte despre o grivnă[4] sau despre şapte pitaci de aramă, bătrânii şi bătrânele dau din mâini sau vorbesc singuri, uneori cu gesturi destul de ciudate, dar nimeni nu-i ascultă şi nu râde de ei, poate doar cu excepţia băieţandrilor cu halate pestriţe, care trec ca fulgerul pe Nevski Prospekt, ducând clondire goale sau cizme de comandă. În acest timp, oricum te-ai îmbrăca, chiar dacă în loc de pălărie ai purta o şapcă pe cap, chiar dacă gulerul ţi s-ar ridica mult deasupra cravatei, nimeni nu te ia în seamă.

La ora douăsprezece, pe Nevski Prospekt preceptorii de toate naţiile fac incursiuni cu învăţăceii lor ce poartă guleraşe de batist. Câte un John englez sau un Cocq francez merg la braţ cu discipolii încredinţaţi grijii lor părinteşti şi le explică, cu manierată gravitate, că magazinele au firme numai ca să putem afla ce mărfuri se află înăuntru. Guvernantele, palide *miss* şi rumene slave, păşesc maiestuos în urma copilelor subţiri şi zglobii, poruncindu-le să-şi ridice un pic umărul sau să-şi îndrepte spatele; cu alte cuvinte, în acest timp avem un Nevski Prospekt pedagogic. Dar, cu cât ne apropiem de ora două, cu atât se micşorează numărul preceptorilor, al pedagogilor şi al copiilor; în cele din urmă, ei cedează locul părinţilor, care merg la braţ cu prietenele lor nevricoase, îmbrăcate în straie pestriţe, multicolore. Încetul cu încetul, li se alătură toţi cei ce şi-au încheiat treburile domestice destul de importante… Acestora li se adaugă şi cei cărora o soartă de invidiat le-a hărăzit binecuvântatul titlu de funcţionar cu însărcinări speciale. Urmează cei care au slujbe la ministerul de externe şi se disting prin nobleţea ocupaţiilor şi a manierelor… Tot ce întâlneşti pe Nevski Prospekt e plin de bună-cuviinţă. În acest binecuvântat răstimp de la două la trei după-amiază, care ar putea fi numit capitală în mişcare a bulevardului Nevski Prospekt, se desfăşoară principala expoziţie a celor mai frumoase creaţii umane. Unul îşi etalează redingota elegantă, cu cea mai bună blană de castor, altul – minunatul său nas grecesc, al treilea poartă favoriţi superbi, al patrulea, o doamnă, are o pereche de ochi frumoşi şi o pălărie nemaipomenită, al cincilea – un inel de filfizon, cu talisman, pe degetul mic, al şaselea, tot o doamnă, are picioruşul încălţat cu o ghetuţă fermecătoare, al şaptelea îşi etalează cravata uluitoare, al optulea – mustăţile ce te lasă cu gura căscată. Dar bate ora trei, iar expoziţia ia sfârşit, mulţimea se răreşte… La ora trei are loc o nouă schimbare. Pe Nevski Prospekt se face deodată primăvară: bulevardul

se umple de funcţionari îmbrăcaţi în uniforme verzi.

De la ora patru, Nevski Prospekt este pustiu şi-i foarte puţin probabil să întâlneşti măcar un funcţionar. Mai poţi vedea doar câte o croitoreasă care iese din magazin şi trece bulevardul în fugă, cu o cutie în mână; câte o biată victimă a unui grefier filantrop, care i-a făcut vânt în lume numai într-o manta de dimie; câte un tip excentric în trecere prin oraş, pentru care toate ceasurile sunt la fel; câte o englezoaică lungă şi deşirată cu o poşetă şi o carte în mână, câte un breslaş, un rusnac cu surtuc de demicoton, cu talia pe spinare, cu barbă ascuţită, ducându-şi zilele de azi pe mâine, la care totul se mişcă: spinarea, şi mâinile, şi capul, şi picioarele, când calcă cuviincios pe trotuar…

Dar de îndată ce amurgul cade peste case şi străzi, iar gardianul de noapte, punându-şi rogojina în cap, urcă pe scară ca să aprindă felinarul, când în vitrinele joase ale magazinelor se-arată stampele ce nu îndrăznesc să iasă la iveală în timpul zilei, atunci Nevski Prospekt prinde iarăşi viaţă şi începe să se mişte. Atunci vine un timp misterios, când lămpile învăluie totul într-o lumină ademenitoare, plină de farmec. Întâlneşti acum mulţi tineri, mai ales burlaci, îmbrăcaţi în redingote şi mantale groase. În acest timp se simte un ţel sau, mai bine zis, ceva ce seamănă a ţel, ceva instinctiv; paşii tuturor se iuţesc şi devin, în general, foarte neregulaţi. Lungi umbre alunecă pe ziduri şi pe caldarâm şi mai că nu ating cu capetele podul Poliţeiski. Îi întâlneşti aici pe bătrâneii venerabili care, şi la ora două, s-au plimbat cu prestanţă şi extraordinară distincţie pe Nevski Prospekt. Îi vezi fugind pe tinerii registratori de colegiu, încercând să arunce o privire sub pălăria unei doamne văzute de departe, ale cărei buze groase şi obraji tencuiţi cu fard plac teribil multora dintre plimbăreţi, dar mai cu seamă vânzătorilor, breslaşilor, negustorilor, care se preumblă în surtuce nemţeşti, în grupuri mari, mergând de obicei la braţ. Părăsind bulevardul Nevski şi mulţimea lui, descoperă capitala. Casele au început să fie numerotate din secolul al XVIII-lea, dar numerotarea se făcea pe-atunci haotic. De-abia în 1834 s-a luat decizia să fie marcate aşa cum sunt astăzi, stradă cu stradă, numerele pare de o parte, iar cele impare de cealaltă parte. Cu mari cheltuieli au fost înlocuite podurile de lemn cu poduri de piatră, iar cursurile de apă au fost canalizate, deşi malurile mai îndepărtate de centru au rămas mult timp neamenajate şi au servit drept loc de depozitare şi vămuire a mărfurilor transportate în capitală…”

Acesta este oraşul pe care îl va descoperi marchizul de Custine în 1839.

La începutul anilor 1840, au fost publicate în Franţa două lucrări având ca subiect cele două mari puteri: *Despre democraţie în America*, de Tocqueville, şi *Rusia în 1839*, de Custine.

Dacă analiza lui Tocqueville avea un caracter eminamente politic, cea aparţinând lui Custine era mărturia unui călător sensibil şi a unui fin observator al tuturor aspectelor vieţii din Sankt-Petersburg.

În urma acestei călătorii care a durat cinci luni şi pe parcursul căreia a vizitat „aproape o mie de locuri”, el a conceput un veritabil jurnal alcătuit din treizeci şi şase de scrisori şi dintr-un rezumat al impresiilor sale despre Rusia în general şi despre Sankt-Petersburg în particular.

Această carte, publicată în 1843 la Libraire d’Amyot, rămâne un surprinzător exemplu de intuiţie şi justeţe a mărturiilor. Departe de a propune un portret nuanţat, Custine creionează o frescă terifiantă a despotismului care domnea la Sankt-Petersburg.

Înainte de a porni spre capitala Imperiului ţarilor, marchizul de Custine (1790–1857) avea deja o bună experienţă a călătoriilor în ţări străine. Vizitase Elveţia şi Italia (1811–1812), Anglia şi Scoţia în 1822, unde s-a întâlnit cu Walter Scott, un adevărat personaj istoric. Stendhal şi Sainte-Beuve aveau o părere foarte bună despre memoriile lui de călătorie şi faţă de pertinenţa judecăţilor sale. „Sunteţi călătorul prin excelenţă”, îi scria Balzac.

Custine se declara el însuşi posedat de demonul călătoriei şi spunea că nu s-a realizat decât călătorind. De altfel deviza lui era „să vezi ca să crezi”.

Sosirea lui Custine pe malurile Nevei nu a fost lipsită de neplăceri. El a fost nevoit să suporte interminabilele formalităţi vamale şi un interogatoriu dintre cele mai riguroase cu privire la adevăratele motive ale venirii lui în capitala rusă.

„O şedinţă a curţii cu juri”, va nota el. Dorinţa de a vedea ţara, i s-a spus, nu constituie un motiv de a călători. A fost întrebat ce voia să viziteze la Sankt-Petersburg, cât timp intenţiona să stea, nu avea vreo misiune diplomatică, publică, secretă sau vreun scop ştiinţific? Fusese trimis de guvernul său pentru a observa starea politică şi socială a ţării, sau de vreo societate comercială?

Marchizul nu putea nicidecum să declare faptul că relaţiile personale care l-au determinat să se intereseze de Sankt-Petersburg se găseau în cercul strâns al aristocraţiei homosexuale.

Prinţul K, o cunoştinţă dintr-o călătorie asupra identităţii căreia

Custine a păstrat discreţia, îl prevenise: „Despotismul rus nu atinge numai ideile şi sentimentele, ci reconstituie faptele, luptă împotriva evidenţei şi triumfă în această luptă!” Atunci Custine nu l-a crezut. Nu i-a trebuit însă mult timp ca să înţeleagă că „spionajul destul de abject”, întrebările „inoportune”, „grosolane”, „şocante” pe care le suportase veneau din partea „unor oameni cu desăvârşire impenetrabili şi ale căror răspunsuri nu sunt decât nişte subterfugii”. Şi nici prea mult nu i-a trebuit ca să pună cap la cap indiciile pentru a descifra enigma Sankt-Petersburgului – secrete, tăcere, minciuni, duplicitate, viclenie, ipocrizie, fraudă, disimulare –, prin care va denunţa fără întrerupere caracteristicile evidente ale societăţii în care se afla. Scrisorile îi erau deschise, bagajele controlate şi cărţile confiscate.

Pe-atunci Rusia era o ţară puţin cunoscută în Occident.

Înainte de a se îmbarca spre Sankt-Petersburg, Custine citise istoria lui Karamzin şi avea deja informatori şi oameni de contact la faţa locului.

În acel an 1839, marchizul a asistat la căsătoria fiului lui Eugène de Beauharnais, Maximilian, duce de Leuchtenherg, cu fiica împăratului, marea ducesă Maria Nikolaievna. Având relaţii influente, marchizul a fost foarte repede introdus în anturajul ţarului. Să notăm în trecere acele moravuri proprii Sankt-Petersburgului care permiteau unui călător francez, o simplă persoană particulară, să fie invitat la ceremonii la Palatul de Iarnă înainte chiar de a fi prezentat la curte.

Astfel, Custine a putut să-l examineze pe îndelete pe ţar, să observe expresia severă a lui Nicolae, „bărbatul care voia să fie ascultat când alţii ar fi vrut să fie iubiţi”; şi farmecul împărătesei: „Avea talia cea mai elegantă şi, în ciuda faptului că era excesiv de slabă, avea o graţie nedefinită.”

Ştiindu-i pe petersburghezi ironici, reci, subtili, spirituali, şi pierzându-şi pe parcurs unul dintre pinteni, Custine şi-a propus mai întâi să se ascundă printre invitaţii grupaţi pe scara Palatului de Iarnă, „cea mai mare şi mai frumoasă reşedinţă imperială din lume”.

A intrat în cele din urmă în capela unde totul era lucrat în aur şi în piatră. Înainte de binecuvântare, au început să cânte corurile şi au fost eliberaţi doi porumbei gri:

„Nu pot să compar aceste cântări fără acompaniament decât cu Miserere din Săptămâna Mare în Capela Sixtină de la Roma… Pentru un iubitor de artă merită efortul de a face o călătorie la Sankt-Petersburg chiar şi numai ca să asculte muzica din capela imperială: diferitele grade de intensitate, de la piano la forte, nuanţele cele mai subtile sunt redate cu un profund sentiment.”

În ziua următoare, pe 15 iulie, Custine se va întoarce la palat cu alţi câţiva străini. „Împăratul ne-a primit cu o politeţe afectată şi

delicată”, şi, ştergând cu radiera ceea ce spusese despre acest „autocrat”, Custine adaugă: „Puteai să recunoşti dintr-o singură privire o persoană obligată şi obişnuită să menajeze amorul propriu al celorlalţi.”

Nicolae I a spus câteva cuvinte pentru a-i aduce la cunoştinţă marchizului faptul că îi va face plăcere să îl vadă străbătându-i imperiul. Apoi a sosit momentul când a fost prezentat împărătesei şi a avut loc celebrul schimb de replici: „Doresc să vedeţi mult şi bine”, spuse ţarina. „Această dorinţă a Maiestăţii Voastre este o încurajare”, răspunse Custine, la care primi următoarea replică: „Dacă aveţi o părere bună, o veţi spune, dar e inutil, căci nu veţi fi crezut. Noi suntem prost văzuţi şi lumea nu doreşte să ne cunoască mai bine.”

Banchetele au continuat: „Petrecerea care a urmat este una dintre cele mai frumoase pe care le-am văzut vreodată. Era o adevărată feerie! Toate balurile de la palat începeau cu «Poloneza», dansul la modă în această ţară şi care nu perturbă şirul ideilor; este ca o plimbare în pas solemn şi în ritmul muzicii; fiecare cavaler conduce o doamnă de mână; sute de cupluri traversează în felul acesta imensele saloane ca într-o procesiune, străbătând întregul palat, căci cortegiul trece dintr-o sală în alta, şerpuind prin mijlocul galeriilor şi saloanelor. Ceea ce m-a impresionat mai mult decât sala doamnelor din Palatul de Iarnă, aşa bogată în aur cum este ea, a fost galeria unde s-a servit cina… Masa era uimitoare; totul mi se părea colosal la acest bal… Sute de persoane se aşezau odată la această masă servită într-o singură sală.” Printre aceste persoane mai mult sau mai puţin impozante, Custine a observat statura impunătoare a hanului kirghizilor, însoţit de suita sa, şi a „unei bătrâne regine a Georgiei, detronată în urmă cu treizeci de ani”.

Nicolae I şi ţarina i-au oferit lui Custine propria lor versiune asupra moravurilor de la Sankt-Petersburg. Sensibili faţă de criticile străine, ei aşteptau din partea lui Custine un raport adresat Occidentului care să fie aşa cum ţarul însuşi ar fi dorit să-l scrie. Dar marchizul şi-a dat repede seama de încercarea de mistificare ce se ascundea în spatele tuturor acestor precauţii luate pentru a feri afacerile de stat de ochiul străinilor precum şi al poporului: „Nimănui nu i se permitea să atingă fondul problemelor.” Ca om care reflecta profund la toate aceste lucruri, Custine deplângea faptul că „femei, copii, servitori, părinţi, favoriţi, toţi în Rusia erau nevoiţi să urmeze uraganul imperial cu zâmbetul pe buze, până la moarte”.

Marchizul era şocat de totala indiferenţă faţă de adevăr a curţii de la Sankt-Petersburg şi de dorinţa acesteia de a trăi în minciună. El, care în niciun caz nu voia să ascundă sau să îndulcească realitatea din oraşul lui Petru, a fost înspăimântat de eforturile care se depuneau pentru a mistifica istoria oraşului şi a disimula starea de fapt.

Dar petersburghezii se mulţumeau cu această plăcere gratuită a minciunii în care Custine vedea o „perfidie a observaţiei, o causticitate invidioasă, o tristeţe satirică”, căci era periculos să dezvălui adevărul pe malurile Nevei. Întregul sistem se baza pe ipocrizie. Pedepsele erau în totală contradicţie cu codul penal. Pedeapsa capitală fusese abolită, dar mii de oameni mureau în minele din Siberia.

Era un oraş în care viaţa omului şi fiinţele umane nu contau. Cruzimea nu avea la ruşi acelaşi sens ca la occidentali; aici oamenii erau torturaţi şi ucişi cu răceală, fără pic de patimă, ceea ce contrasta cu ferocitatea revoluţionarilor francezi.

Custine considera acest „fanatism mut” mult mai terifiant. Însă locuitorii oraşului lui Petru erau mândri. Să fi fost ei oare supuşi sau aceasta era natura lor intimă?

Ruşii nu aveau nici cea mai vagă idee despre situaţia din afara ţării. Credeau că lucrurile se prezentau la fel pretutindeni, că libertatea de gândire şi de expresie nu exista nicăieri în lume. Custine îi descria ca „vanitoşi şi ambiţioşi” vorbind de „orgoliul Sankt-Petersburgului”.

„O imensă ambiţie era adânc înrădăcinată în sufletul poporului rus; ea îşi avea originea în mizeria întregii naţiuni – o naţiune de cuceritori, stăpânită de dorinţa de a-i tiraniza pe alţii.”

Custine vedea în această ambiţie un pericol pentru o Europă dezbinată şi dezorganizată în faţa acestei mari puteri. „La Sankt-Petersburg este imposibil să fii fericit, aici domneşte în permanenţă o atmosferă de spionaj.” Această afirmaţie ne duce cu gândul la poemul cântăreţului nefericirilor petersburgheze, Nikolai Nekrasov, *Cine poate fi fericit şi liber în Rusia?*

La Sankt-Petersburg, citim în cea de a 19-a scrisoare, „secretul e lege, secretul administrativ, politic, social; discreţie utilă şi inutilă, tăcere zadarnică pentru a-ţi asigura traiul zilnic; acestea sunt consecinţele inevitabile ale caracterului primitiv al acestor oameni, coroborat cu influenţa guvernării lor”. „Aici a minţi înseamnă a proteja societatea, a spune adevărul înseamnă a zdruncina statul din temelii.” În capitala rusă, „dacă minţi se cheamă că eşti bun cetăţean, dacă spui adevărul, chiar şi despre cele mai neînsemnate aspecte în aparenţă, se cheamă că eşti conspirator. Veţi cădea din graţiile ţarului dacă veţi declara că are guturai. Adevărul, iată duşmanul, iată revoluţia; minciuna, iată liniştea, ordinea, aliatul constituţiei; iată adevăratul patriot!…”

Pentru alţi vizitatori însă, nu exista niciun secret de descifrat, căci lor le era de ajuns să se lase amăgiţi de dulci iluzii. Astfel, pentru ei nu era nicio diferenţă între Sankt-Petersburgul real şi cel prezentat Europei: „Dacă un străin se dovedeşte deosebit de activ” – se spune cu ironie în scrisoarea a 15-a – „dacă se scoală dis-de-dimineaţă după ce

s-a culcat noaptea târziu, dacă nu ratează niciun bal după ce a asistat la toate manevrele militare, într-un cuvânt, dacă se agită suficient de mult ca să nu mai poată gândi, el este pretutindeni binevenit, este judecat cu bunăvoinţă, este aclamat; o mulţime de necunoscuţi îi vor strânge mâna de fiecare dată când îi va vorbi sau îi va zâmbi ţarul, iar după ce va pleca va fi declarat drept un călător distins. Parcă îl văd pe burghezul gentilom păcălit de muftiul lui Molière.” „Spiritele cele mai oneste îşi pierd libertatea imediat ce intră în Rusia.”

În concluzie, pentru Custine, Sankt-Petersburgul şi palatele sale nu erau decât o „Laponie cosmetizată” la ordinul unui regim care nici el nu era altceva decât „o barbarie mascată”. Este adevărat că marchizul, neştiind rusa, nu avea acces la literatura acestei ţări şi nu putea conversa decât cu reprezentanţii păturilor superioare ale societăţii care vorbeau curent franceza. Periplul său prin Rusia s-a limitat la Sankt-Petersburg, la o scurtă vizită în Moscova şi la târgul din Nijni Novgorod. Şi astfel îşi va încheia el vizita mărturisind: „Am văzut mult rău, dar am intuit bine.”

Pe măsură ce descoperea cruda realitate, scădea şi ataşamentul lui Custine faţă de Sankt-Petersburg. Mai întâi „călător”, „filosof”, „iubitor de adevăr”, apoi „călător sincer” şi „observator experimentat”, el a sfârşit prin a spune fără înconjur că din „spectator imparţial” a devenit „observator ostil”.

Astfel, nu şi-a ascuns uşurarea pe care a resimţit-o atunci când a părăsit definitiv capitala Rusiei: „Iată-mă scăpat din Imperiul uniformităţii, al amănuntelor şi al dificultăţilor.”

Întrebându-se de ce călătorii recent întorşi din Imperiu nu îşi exprimă bucuria cu mai multă sinceritate, a constatat cu luciditate: „De aceea admir eu fără să înţeleg influenţa pe care o exercită guvernul rus asupra spiritului. El nu numai că obţine tăcerea supuşilor săi, căci aceasta nu ar însemna mare lucru, dar se face respectat chiar şi de la distanţă de către străinii eliberaţi din disciplina sa de fier.”

Însă Custine nu era dispus să cedeze. „A sosit vremea”, explică el în rezumatul călătoriei sale, „ca aceşti oameni care descoperă cu atâta perspicacitate viciile şi neajunsurile societăţilor noastre să se obişnuiască să suporte sinceritatea celorlalţi. Liniştea oficială pe care o impunem faţă de ei îi induce în eroare, le insultă inteligenţa; dacă vor să fie recunoscuţi de naţiunile Europei şi să fie trataţi ca de la egal la egal, atunci trebuie să înceapă să se obişnuiască cu ideea de a fi judecaţi.”

Şi marchizul conchide sub formă de avertisment:

„Când fiul dumneavoastră va fi nemulţumit în Franţa, folosiţi reţeta mea, spuneţi-i «Du-te în Rusia». Este o călătorie utilă oricărui străin, căci oricine va vedea această ţară va fi mulţumit că trăieşte oriunde în altă parte. E întotdeauna bine de ştiut că există o societate

în care fericirea este cu desăvârşire imposibilă deoarece, printr-o lege a firii, omul nu poate fi fericit fără libertate.”

În discuţiile sale cu diverşi interlocutori, Custine a creat un dosar copleşitor, care va hrăni timp de un secol argumentaţia detractorilor Imperiului ţarilor.

Aflând de criticile acerbe formulate de Custine în urma călătoriei sale la Sankt-Petersburg, Balzac a adoptat o atitudine rezervată faţă de el, renunţând chiar să-i mai dedice romanul *Colonelul Chabert*.

Dacă demonstraţia lui Custine se baza pe noua opoziţie pe care o percepea el între civilizaţie şi barbarie, Balzac prefera să considere iubirea pentru o supusă a Imperiului ţarilor, doamna Hanska, drept cauză a ataşamentului său faţă de „spiritul Sankt-Petersburgului”.

La 15 noiembrie 1838, Balzac îi mărturisea fără ocolişuri doamnei Hanska: „Nu se cunoaşte faptul că eu sunt un mujic de pe moşia de la Pawofka, supus al unei contese ruse şi admirator al puterii autocratice a suveranilor mei.” În august 1840, el scria: „Iată-mă făcând politică şi afirmându-mă drept prieten al ruşilor, Dumnezeu să vă binecuvânteze! Cred în alianţa rusă, îi urăsc pe englezi!”

El va concretiza de altfel această luare de poziţie în favoarea Sankt-Petersburgului în *La Revue parisienne*, unde va scrie o cronică politică intitulată „Scrisori ruse”. La un moment dat chiar declară: „N-aş ezita nicio clipă să devin rus dacă… Dar acest dacă este prea greu de descâlcit.”

Balzac aştepta o dublă autorizare pentru a vizita capitala Imperiului ţarilor, cea a autorităţilor ruse, care urma să sosească în curând, şi cea a Evei Hanska. În vara anului 1843, ea i-a confirmat în sfârşit invitaţia de a veni să o viziteze la Sankt-Petersburg.

La 1 iulie, Honoré îşi exprima astfel starea de spirit: „Nu ştiu dacă mă voi mai întoarce. Franţa mă plictiseşte, am făcut o adevărată pasiune pentru Rusia, sunt îndrăgostit de puterea absolută, vreau să văd dacă este aşa de frumoasă precum cred. De Maistre a rămas mult timp la Sankt-Petersburg, poate că şi eu voi face la fel.”

Balzac a părăsit Parisul pe data de 19 iulie, s-a îmbarcat pe 21 şi a ajuns la Sankt-Petersburg pe 29.

Nikolai Kiseleff, reprezentantul rus la Paris, anunţa printr-o depeşă sosirea scriitorului: „Dacă romancierul Honoré de Balzac nu este încă la Sankt-Petersburg, el va sosi probabil foarte curând, căci şi-a vizat paşaportul pe 2 ale lunii cu scopul de a se îmbarca spre Rusia la Dunkerque. Cum acest scriitor se confruntă mereu cu dificultăţi financiare şi cum în acest moment este mai strâmtorat decât oricând, este foarte posibil ca unul dintre scopurile vizitei sale să fie vreo

speculaţie literară, deşi ziarele afirmă contrariul. În acest caz, am putea profita de pe urma nevoii de bani a domnului Balzac, care încă se mai bucură de o oarecare popularitate aici, precum şi în Europa în general, şi să ne folosim de pana acestui scriitor pentru a infirma mărturiile domnului Custine care ne este ostil şi care ne-a calomniat.”

Potrivit afirmaţiilor lui René Benjamin (un călător francez întâlnit pe drum), Balzac a parcurs opt sute de leghe în opt zile. Pe lângă o valijoară mai avea un coş cu provizii pentru drum, biscuiţi, cafea tare şi o sticlă cu lichior de anason. El bea din acest lichior în faţa vameşilor germani explicându-le, într-o franceză plină de vervă, că Germania este o ţară care îl plictiseşte de moarte. Aceeaşi câmpie plată timp de douăsprezece ore: „E insuportabil pentru nişte oameni onorabili!”

În timpul acestei călătorii, care a durat până la 29 iulie, Balzac s-a lăsat cuprins de reverie în faţa unui plan al Sankt-Petersburgului realizat de Charles de Saint-Julien. Încerca să localizeze pe hartă cheiul Nevei, unde urma să debarce, descoperind deja semnificaţia „marii şi micii Miliona”.

Eva Hanska intenţionase iniţial să-l cazeze la hotelul Demourth, unul dintre cele mai bune din oraş, pe canalul Moika, în apropierea postului de poliţie, pe artera principală a cartierului Amiralităţii. Dar până la urmă i-a reţinut un apartament mobilat în casa Petrov, a cărei proprietară era o văduvă francofonă.

Influenţată de tonul diplomaţilor ruşi, doamna Hanska i-a recomandat să păstreze un anumit incognito, astfel că viaţa lui mondenă urma să se limiteze la minimum. Şi totuşi celebritatea romancierului a fost mai presus de aceste precauţii. Dacă doamna Hanska făcuse greşeala să-l ascundă, el era cu toate acestea căutat de cele mai mari doamne ale capitalei, de contesa Nesselrode, spre exemplu, soţia ministrului Afacerilor Externe şi viitor cancelar al Imperiului Rus. Într-o scrisoare din 5 august 1843, adresată fiului ei, creionează în câteva cuvinte poziţia lui Balzac şi reputaţia acestuia în calitate de scriitor:

„Universul senzaţiilor este extrem de vast. Cel care a descris ca nimeni altul universul femeilor, Balzac, se află printre noi, foarte surprins, presupun, de faptul că nu este căutat. Nimeni, din câte ştiu eu, n-a făcut nici cel mai mic demers pe lângă el (…) ce-i drept, el condamnă opera lui Custine, dar nu trebuie să-l credem pe cuvânt.”

Contesa se înşela, Balzac se afla în centrul atenţiei femeilor din Sankt-Petersburg şi urma să fie invitat de cea mai cunoscută dintre ele, de cea care era numită „Prinţesa Nopţii”. Prinţesa Galiţin era celebră în tot Petersburgul prin seratele ei somptuoase care nu începeau decât la miezul nopţii, asupra cărora plana misterul şi la care asistau celebrităţile oraşului, între care s-a numărat adesea şi Puşkin.

Invitat la o astfel de serată, Balzac a comis una dintre acele gafe pentru care era recunoscut. Mulţumindu-i „Prinţesei Nopţii” pentru că trimisese o trăsură care să-l aducă, a declarat fără înconjur: „Medicii sunt cei pentru care se trimit trăsurile şi nu marii scriitori.”

Această gafă a intrat în istoria Sankt-Petersburgului.

De unde să ştie el că recepţiile prinţesei Galiţin erau răspunsul la o sumbră predicţie? Într-adevăr, de când un clarvăzător îi prezisese că va muri la miezul nopţii, prinţesa hotărâse să trăiască în palatul său somptuos cu draperiile trase şi să metamorfozeze, prin sutele de candelabre aprinse, fiecare noapte în zi de sărbătoare. O sărbătoare nesfârşită care îmbrăţişa pasiunile oraşului şi nu înceta niciodată.

Balzac, căruia nu îi scăpa nici cel mai mic amănunt al *Comediei umane*, era fascinat de birjarii din Sankt-Petersburg cu barbă lungă şi caftane albastre încinse cu centuri colorate. Ce de discuţii sordide nu a trebuit el să poarte pentru preţul unei curse sau al unei ore! Dar în capitala rusă, şi-a zis el, „hoţii erau cel puţin tot atât de numeroşi ca şi poliţiştii”. Balzac a studiat cu atenţie acest oraş considerat a fi cel mai bine construit din Europa, aspectul impozant al străzilor şi acele serate de o dulceaţă îmbătătoare unde întâlnea femei care îi cunoşteau scrierile pe de rost. Contempla îndelung apusurile feerice, iar când se plimba la braţ cu doamna Hanska pe bulevardul Nevski îşi căuta cărţile prin librării sub privirea îngăduitoare a Evei, emoţionată de naivitatea, de bunătatea şi de entuziasmul lui pentru Sankt-Petersburg.

Cu excepţia impresionantului roman adevărat trăit de Balzac alături de doamna Hanska, nu există nicio scriere a lui despre Rusia, mai ales după călătoriile întreprinse în această ţară. A existat însă un proiect, o piesă despre Sankt-Petersburg intitulată *Petru şi Ecaterina*, despre care aflăm detalii graţie corespondenţei cu doamna Hanska.

La 16 aprilie 1848, Balzac îi scria: *„Petru şi Ecaterina* este o operă grandioasă *à la* Shakespeare, dar cu o bogăţie înspăimântătoare de costume şi decoruri. Va fi vorba despre viaţa lui Petru cel Mare şi a celei de-a doua soţii a lui: scena repudierii, cea a morţii fiului său, a seducerii marelui vizir pe Prut sau a încoronării Ecaterinei vor atrage *tot* Parisul. Vor fi 3 sau 4 secvenţe cu Petersburgul. Subiectul piesei, din punct de vedere literar, este o femeie din popor care urcă de la un act la altul, de pe o treaptă pe alta, până devine o mare împărătească, în timp ce marele legiuitor decade, din cauza patimii pentru băutură şi a temperamentului său coleric, şi se degradează într-o asemenea măsură, încât ajunge cu mult mai prejos decât soţia sa. Lupta dintre aceste două forţe se încheie prin catastrofa morţii lui Petru…”

În cele din urmă Balzac va renunţa la acest proiect, dar un alt mare romancier va prelua sarcina de a dezvălui europenilor, sau cel puţin unei cântăreţe franţuzoaice, „misterele Sankt-Petersburgului”.

În secolul al XIX-lea, scriitorii ruşi au început să fie recunoscut! în străinătate, mai ales datorită operelor lui Ivan Turgheniev, supranumit „uriaşul blând din Sankt-Petersburg”. În *Povestirile unui vânător*, care s-au bucurat de un imens succes, el a pledat cu talent pentru abolirea iobăgiei în Rusia. Cu excepţia romanului *Părinţi şi copii*, personajele principale ale scrierilor sale sunt femei voluntare în opoziţie cu bărbaţi lipsiţi de personalitate.

În ceea ce îl priveşte pe Turgheniev însuşi, el a întâlnit iubirea vieţii sale la Sankt-Petersburg. Pentru a fi aproape de iubită, s-a îndepărtat de amicii săi din tinereţe care îmbrăţişau teorii egalitariste şi s-a stabilit definitiv în Franţa, unde a legat prietenii cu Victor Hugo, Gustave Flaubert şi Emile Zola.

Turgheniev nu devenise oare francez atunci când scria cele mai bune pagini ale sale în Franţa, într-o casă rustică la Bougival, relicvă rusească reconstituită într-un peisaj impresionist pe malurile Senei?

Acest rus emigrat la Paris dădea impresia că îşi dedică întreaga viaţă unei singure femei, dar el a iubit la fel de mult şi Franţa, păstrând o afecţiune ancestrală pentru natură.

Aceste sentimente îşi aveau originea în perioada copilăriei, atunci când familia Turgheniev, aparţinând micii nobilimi rurale, trăia pe moşia de lângă Orei. Acolo s-a născut în 1818 şi a crescut Ivan Sergheevici. Acest ţinut se află în inima Rusiei, dar se simte că cerul sudului nu e prea departe.

Locuinţele descrise în toate romanele ruseşti se aseamănă întotdeauna puţin între ele. Cel mai adesea se compun dintr-un corp de clădire din lemn sau din cărămidă cu un peron, un turnuleţ piramidal şi o aripă. Zidurile sunt date cu var, iar acoperişurile sunt verzi. Decorul este întotdeauna încântător, plin de melancolie şi speranţă, cu o alee străjuită de tei şi o livadă care coboară înspre un lac, mereu acelaşi lac.

Pe scurt, exact contrariul decorului solemn al Sankt-Petersburgului. Fiecare trăia acolo cu dramele sale reprimate şi bucuriile subite, cu sărbătorile satului şi bătrânii servitori, cu fetele care plecau şi tinerii care se întorceau, cu norii rozalii ai dimineţii şi cei gri-perlă ai serii.

Marcat în tinereţe de o mamă despotică, foarte crudă cu iobagii, melancolia lui l-a făcut să fie comparat uneori cu Puşkin, pe care l-a întâlnit pe când era student.

Înzestrat cu un suflet nomad, el a venit la Sankt-Petersburg, apoi a străbătut lumea. La vârsta studiilor serioase, Ivan Sergheevici a urmat

cursurile universităţii din capitala Imperiului ţarilor. Asemenea multora dintre contemporanii săi, a fost trimis în Germania, ţara lui Hegel şi a lui Kant, pentru a-şi desăvârşi educaţia. Încă de la Berlin, a făcut dovada talentului său pentru arta de a scrie.

Cheia copilăriei şi a caracterului lui Turgheniev se rezumă la următoarea constatare: la început a fost mama. O mamă neliniştită, deoarece se căsătorise cu un bărbat care era cu zece ani mai tânăr decât ea. O mamă frustrată, deoarece acest soţ era un mare seducător, şi care căuta compensaţii pentru a-şi justifica autoritarismul. Femeie voluntară, era brutală chiar şi cu propriii copii, într-o asemenea măsură, încât fiii săi Ivan şi Nikolai se gândeau să fugă de acasă. Dragostea lui Ivan pentru natură nu a fost dictată de altceva decât de obişnuinţa de a face escapade în mijlocul ei, unde căuta mângâierile care îi lipseau.

Într-o seară, la Paris, în timpul unuia dintre celebrele dineuri în prezenţa lui Daudet, a lui Flaubert şi a fraţilor Goncourt, Turgheniev, amintindu-şi de anii tinereţii, a mărturisit: „Eram foarte tânăr, eram virgin şi stăpânit de dorinţele pe care le avem cu toţii la cincisprezece ani. Mama avea o slujnică, drăguţă, cu un aer stupid, dar ştiţi, există unele chipuri cărora o astfel de expresie le conferă grandoare. Era o zi umedă, destul de caldă, ploioasă, una dintre acele zile erotice pe care le-a zugrăvit Daudet. Se lăsa seara. Mă plimbam prin grădină, când deodată o văd pe această fată venind direct înspre mine, apucându-mă uşor de ceafă – pe mine, care eram stăpânul ei, iar ea o biată servitoare – şi spunându-mi «Vino!». Ceea ce a urmat este o senzaţie pe care am resimţit-o cu toţii la un moment dat. Dar acea plăcută atingere însoţită de un singur cuvânt îmi revine câteodată în minte, iar această amintire mă umple de fericire.”

Aşa era blândul uriaş care îmbina armonios sentimentalismul cu senzualitatea. „Îmi amintesc”, spunea el, „că pe-atunci imaginea unei femei, fantoma iubirii, nu avea aproape niciodată un contur bine definit în mintea mea.”

Iar bunului său prieten, Flaubert, îi destăinuia:

„Viaţa mea este saturată de feminitate. Pentru mine nu există nicio carte şi nimic altceva în lume care să poată înlocui femeia. Cum să exprim acest lucru? Cred că numai iubirea produce o asemenea împlinire a întregii fiinţe… Uite, spre exemplu, am avut în tinereţe o iubită, o morăriţă din împrejurimile Sankt-Petersburgului, pe care o vedeam când mergeam la vânătoare.

Era încântătoare, albă ca neaua, cu o privire puţin saşie, ceea ce este destul de obişnuit la noi. Nu voia să accepte nimic din partea mea. Totuşi, într-o zi mi-a spus: «Trebuie să-mi faceţi un cadou.» «Ce v-aţi dori?» «Aduceţi-mi de la Sankt-Petersburg un săpun parfumat.» I-am adus săpunul.

L-a luat, a dispărut, apoi s-a întors cu obrajii roşii de emoţie şi mi-a şoptit întinzând mâinile plăcut mirositoare: «Sărutaţi-mi mâinile aşa cum sărutaţi în saloane mâinile doamnelor de la Sankt-Petersburg.» M-am aruncat în genunchi în faţa ei, şi ştiţi, nicio clipă din viaţa mea nu o egalează pe aceasta.”

La douăzeci şi doi de ani Turgheniev a revenit la Sankt-Petersburg şi apoi a părăsit din nou capitala pentru a se reîntâlni cu peisajele pastorale ale Rusiei profunde. A regăsit intacte lacurile, lebedele, bătrânii servitori, mirosul de in sau de hrişcă, o plantă care îi amintea de frunzele cenuşii şi melancolice ale mestecenilor. În cursul acestui nou sejur alături de mama sa, Varvara Petrovna, care acum îşi dezmierda fiul, o va întâlni pe cea care îi va fi amantă, o croitoreasă a mamei sale, şi care îi va dărui o fiică pe nume Pelaghia. Atunci când şi-a exprimat o anumită nelinişte faţă de felul în care urma să-i fie tratată amanta, mama sa i-a răspuns cu indiferenţă: „Ce ciudat eşti! Nu văd nicio problemă, nici pentru tine, nici pentru ea. Este o simplă pasiune fizică.”

Unii îl consideră pe Turgheniev vulnerabil, nehotărât, lipsit de voinţă. El însuşi a renunţat la carieră chiar înainte de a o începe. De altfel mama sa îl încuraja în această delăsare: „Nu vrei să faci nimic? Dumnezeu să te binecuvânteze. Nu face nimic. Trăieşte liniştit unde vrei, cum vrei… Îţi place să scrii, să te plimbi, să vânezi, să călătoreşti? Cine te împiedică? Petrece iarna la Sankt-Petersburg, distrează-te, du-te la teatru. Primăvara revino la ţară, vara vom călători, iar toamna vei merge la vânătoare. Trăieşte şi lasă-ne şi pe noi să trăim pe lângă tine.” Varvara Petrovna dorea să aibă o influenţă absolută asupra fiului ei.

Însă Ivan era un personaj placid greu de subjugat, un seducător melancolic care nu se temea să-şi afişeze slăbiciunea aparentă atât pentru a-i fi pe plac mamei sale, cât şi pentru a atrage femeile cărora le trezea astfel sentimente materne.

Turgheniev avea toate calităţile pentru a plăcea. Înalt, frumos, bogat, foarte cultivat, în ciuda unor studii lipsite de continuitate la trei universităţi, vorbea cinci limbi străine şi avea talent atât la pictură, cât şi la muzică. Era prieten cu cei mai renumiţi scriitori din Sankt-Petersburg. Stilist priceput şi suflet de poet, cântăreţ al naturii şi al iubirii, al virtuţilor iubirii, Turgheniev dădea dovadă de o dezinvoltură uimitoare în relaţiile cu femeile din Sankt-Petersburg. Această atitudine era diferită de cea pe care o adopta faţă de ţărăncile din cuibul său de gentilom, unde predomina simplitatea iubirii trupeşti. Cu doamnele din capitala Imperiului practica valsul etern al iubirii neconcretizate, al seducţiei care nu era niciodată dusă până la capăt.

Satisfacţia superioară, „cristalizarea” în stilul lui Stendhal, o va cunoaşte prin căutarea unei „Străine”, atitudine care era la modă

graţie lui Balzac.

Şi astfel Ivan Turgheniev va iubi o franţuzoaică: Pauline Viardot.

I-a fost prezentat cântăreţei în noiembrie 1843, dată ce va deveni sfântă pentru el şi pe care o va serba în fiecare an.

Turgheniev mergea cu capul descoperit şi îmbrăcat cu haina de urs pe acel chei îngheţat al Nevei unde suflă întotdeauna vântul dinspre Marea Baltică. Tunurile aliniate de cealaltă parte a fluviului, pe cheiul Bursei, îşi pierduseră sub zăpadă aspectul ameninţător. Asprimea acestei ierni petersburgheze îl apăsa şi mai mult.

Ce făcuse cu viaţa lui? Atât de puţin. Ce îi lipsea cel mai mult? Căldura căminului familial, o dimineaţă la vânătoare în octombrie, ceaiul aromat şi fierbinte într-o seară, adâncit în lectură lângă samovar, sau săruturile date pe furiş noii şi candidei servitoare a mamei, în vârstă de numai şaptesprezece ani? Nu regăsise niciodată toate acestea în capitala Imperiului ţarilor, mereu prins în conversaţiile cosmopolite ale marilor doamne aflate în avangarda tuturor curentelor politice şi literare. În realitate, Turgheniev nu ştia dacă iubeşte oraşul lui Petru, în schimb, pentru a-l cita, „îi plăcea să iubească la Sankt-Petersburg”.

Turgheniev nu mai ştia ce sens să dea vieţii lui, îndreptându-se în seara aceea spre Opera Italiană care tocmai se redeschidea. Printre cântăreţe se vorbea de o anumită Pauline Viardot, fiica tenorului spaniol Manuel Garcia şi soră cu María de la Felicidad, celebra Malibran, stinsă din viaţă în 1836.

Cine erau, aşadar, aceşti Viardot care tocmai sosiseră la Sankt-Petersburg? Louis, destinat baroului, s-a reorientat către Litere. Om de spirit cultivat şi liberal, s-a făcut cunoscut în 1836 printr-o traducere a lui *Don Quijote*. Doi ani mai târziu, devenit director al Teatrului Italian, a angajat-o aici pe Pauline Garda, cu care s-a căsătorit în 1840.

A fost începutul unei lungi perioade de turnee prin Europa, care i-a adus şi în Rusia, după nenumărate călătorii în Italia, Anglia, Belgia şi Germania.

Pentru unii dintre contemporanii ei, Pauline Viardot era contrariul unei femei frumoase, însă avea un farmec incontestabil. În ziua logodnei cu Louis Viardot, un pictor i-a spus viitorului soţ: „Este îngrozitor de urâtă, dar dacă o voi revedea o voi iubi.” Iar Heinrich Heine o compara cu un „monstruos peisaj exotic”, cu ochii ieşiţi din orbite şi trăsăturile proeminente. Pauline Viardot avea norocul de a poseda acea artă proprie geniului feminin de a-şi metamorfoza defectele în calităţi. Avea o frumuseţe orientală, un ten de chihlimbar, un păr superb de un negru tulburător, sprâncene uşor arcuite precum ale unei zibeline, ochi negri; gura îi era umbrită de un puf brunet. Căsătoria ei cu Viardot fusese aranjată de George Sand, care nutrea atât de multă admiraţie şi consideraţie pentru cântăreaţă, încât o luase

drept model pentru romanul său *Consuelo*.

Încă de la primele apariţii la Opera Italiană din Sankt-Petersburg, Pauline s-a bucurat de un succes răsunător. Până şi tinerii studenţi îşi asumau riscul de a traversa Neva acoperită de o gheaţă încă destul de subţire pentru a fi siguri că obţin locuri şi a-şi asculta noul idol.

În primele zile ale lunii noiembrie, Ivan Turgheniev i-a fost prezentat Paulinei.

Şi a fost dragoste la prima vedere. Sankt-Petersburgul aprindea încă o dată focul iubirii, dar era o iubire stranie, aşa cum mărturisea Turgheniev însuşi, aproape imposibil de descris.

Ce impresie îi făcuse oare acest băiat înalt, despre care se spunea că este un mare scriitor şi încă un şi mai remarcabil vânător? Ivan avea încăpăţânarea oamenilor imperturbabili, iar Pauline a fost încetul cu încetul cucerită de sentimentele pe care le exprima cu atâta exuberanţă. Pentru prima oară Turgheniev părea că este constant şi curând a fost primit în fiecare seară în cabina cântăreţei, după reprezentaţie.

Pauline, îmbrăcată într-un neglijeu alb, stătea aşezată direct pe parchetul cabinei, tronând ca o suverană pe o imensă blană de urs. Dreptul de a se aşeza lângă ea pe una dintre labele trofeului era considerat drept cea mai mare onoare. Autorul *Povestirilor unui vânător* împărţea acest privilegiu cu trei bărbaţi: un conte, un general şi fiul directorului Teatrului imperial. Lui Turgheniev i s-a acordat cea de-a treia labă, iar obiceiul fiind ca fiecare dintre admiratorii ei să povestească o întâmplare, ne putem imagina că Ivan, strălucit povestitor, se simţea atunci în elementul lui. Florile răspândeau un parfum îmbietor în toată camera, iar el asocia imaginea Paulinei cu această mireasmă. Pe fereastră se zărea în depărtare, pe malul celălalt al râului, imensul tablou al oraşului troienit.

Pe măsură ce timpul trecea, pasiunea lui Turgheniev pentru Pauline a început să fie cunoscută în capitală şi lumea se amuza pe seama freneziei cu care în fiecare seară blândul uriaş din primul rând îşi aplauda iubita la operă.

Acest „locatar al celei de-a treia labe” a trăit alături de Pauline o pasiune neîntreruptă timp de patruzeci de ani. În ultimele clipe ale vieţii, şi-a recăpătat cunoştinţa doar pentru a-i şopti pe nerăsuflate: „Veniţi mai aproape… mai aproape. A sosit timpul să mă retrag… ca şi ţarii ruşi.”

O întâlnise într-un noiembrie petersburghez, a părăsit-o într-un septembrie francez în 1883.

Dar ce stranie manieră de a iubi! Turgheniev şi-a mărturisit într-o zi impresia pe care o avea de a fi trăit întreaga viaţă „pe marginea cuibului altuia”.

A fost o relaţie trupească? O iubire absolut platonică? Specialiştii

în biografia lui Turgheniev mai polemizează şi astăzi pe această temă a iubirii pe care unii o vor fizică, iar alţii idealizată. O singură persoană cunoaşte răspunsul la această întrebare, şi acela este Ivan Turgheniev, care afirmă într-o scrisoare adresată Paulinei însăşi: „Vreau să vă asigur că afecţiunea mea pentru dumneavoastră este ceva ce nimeni nu a cunoscut vreodată, ceva ce n-a existat niciodată şi care nu se va repeta niciodată.”

Şi astfel Turgheniev i-a dăruit inima Paulinei fără să o mai ceară vreodată înapoi. El va divulga adevărul misterios al acestui straniu amestec de iubire şi prietenie născut pe malurile Nevei într-un poem în proză publicat postum, fără îndoială dedicat ei: „Când nu voi mai fi şi întreaga-mi fiinţă se va preschimba în ţărână. Prietenului absent îi întind această mână. Nu voi putea să i-o strâng, căci mâna mea, inertă, va fi una cu ţărâna. Dar astăzi mă mângâi cu gândul că poate atunci vei simţi o caldă dezmierdare fluturând deasupra mâinii tale. Şi-atunci mă vei vedea şi îţi vor curge lacrimi pe sub pleoapele închise, ca cele pe care odinioară le-am vărsat împreună, emoţionaţi în faţa Frumuseţii, o, tu, unica mea prietenă, pe care o iubeam cu o iubire atât de tandră şi de profundă.”

În vara care a urmat iernii când a cunoscut-o pe Pauline, Turgheniev a făcut prima lui călătorie la Paris. A fost invitat de cuplul Viardot la castelul Courtavenel din regiunea Brie, vizită care urma să se prelungească la nesfârşit. Astfel începeau lungile peregrinări ale acestui nomad pe urmele prea frumoasei şi neîndurătoarei sale doamne. Aici, nu departe de satul Pecy, s-a împrietenit cu soţul Paulinei, cu care împărtăşea pasiunea pentru vânătoare şi muzică. Turgheniev a petrecut toată vara în acest ţinut, aflat la şaizeci de kilometri depărtare de Paris, ca şi când ar fi fost oaspetele unuia dintre compatrioţii săi. Este adevărat că în Rusia invitaţilor nu li se impunea nicio limită de timp: distanţele mari, frigul excesiv şi lupii constituiau motive întemeiate pentru ca gazdele să-şi reţină invitaţii pe domeniile lor. Conversaţiile erau şi ele un pretext de a mai prelungi şederea, căci ce pasăre rară era la ţară, în serile de vară sau în dimineţile de iarnă, un cozeur fermecător cu un spirit cosmopolit şi cu o cultură vastă! În provincia Seine-et-Marne, la Rosay-en-Brie, lui Turgheniev îi plăcea să se plimbe cu barca pe canale, cu pana de scris veşnic aşezată pe marginea ambarcaţiunii.

Într-o altă scrisoare, din acelaşi an, dar de data aceasta adresată prietenului său Paul Anenkov, îşi dezvăluie sentimentele pe care le nutrea faţă de Pauline Viardot: „Este singura femeie pe care am iubit-o vreodată şi pe care o voi iubi pe veci.” Etern îndrăgostitul Turgheniev, admirator înflăcărat al cântăreţei, o urma pretutindeni atunci când putea, iar când nu erau împreună citea cu nesaţ în jurnale cronicile succeselor ei răsunătoare din străinătate.

Reîntors la Paris, s-a instalat într-un apartament aflat chiar deasupra celui în care locuia familia Viardot, pe strada Douai, la numărul 50. Aici s-a păstrat celebrul divan, o copie după cel rămas acasă, pe moşia sa de la Spaskoie, pe care şi-a petrecut cele mai frumoase clipe ale vieţii. Pe perete avea un peisaj de Corot, dar cel mai însemnat era un basorelief cu profilul iubitei sale şi o sculptură din marmură reprezentând mâinile Paulinei.

De-abia în 1874 Turgheniev şi cuplul Viardot s-au hotărât să locuiască împreună şi au cumpărat la Bougival o casă de vară, *Frasinii*. În mod straniu, contractul de vânzare reflecta situaţia sentimentală a lui Turgheniev faţă de cântăreaţă. Dacă Pauline stăpânea nuda proprietate, Ivan se bucura de uzufructul ei pe viaţă. Nu era la fel şi cu dragostea lor? Încă o dată, Ivan se dovedea un pelerin: niciodată la el acasă, mereu găzduit de alţii, ca o pasăre fără cuib.

Domeniul cuprindea un parc de opt hectare şi o vilă în stil italian unde locuia cuplul Viardot şi deasupra căreia Ivan şi-a construit o casă de vară cu două etaje, care îmbina stilul rus cu cel elveţian. În septembrie 1875, Turgheniev s-a mutat aici, aducându-şi şi cărţile. Pauline Viardot era pe deplin devotată scriitorului, care de-acum îmbătrânise. Exilul, precum şi renumitul „dejun al canotierilor”, pantagruelic şi plin de vervă, ofereau ocazii excelente pentru conversaţii deocheate acestor bărbaţi, toţi mari admiratori ai femeilor.

Fraternitate virilă, glume de regiment, limbajul viguros al fraţilor Goncourt, banchete impresioniste şi partide de canotaj. Seara, la Bougival, îi povestea Paulinei cum îşi petrecuse ziua, îi vorbea despre subtilitatea prieteniilor sale, despre bucuriile literare pe care le trăia alături de camarazii săi, cu aceeaşi înflăcărare şi admiraţie ca în primele zile, când se aşeza pe cea de-a treia labă a ursului. Revigorat de această caldă complicitate cu cei mai mari scriitori francezi, Ivan a elaborat un nou proiect. Era vorba despre un roman-punte între Sankt-Petersburg şi Paris, consacrat diferenţei dintre ruşi şi francezi: „O tânără rusoaică, adeptă a ideilor nihiliste, îşi părăseşte patria şi se stabileşte la Paris. Aici întâlneşte un tânăr socialist francez cu care se căsătoreşte. Un timp, căsnicia lor merge bine, fiindcă îi uneşte ura faţă de legi şi formalităţi. Mai târziu însă tânăra întâlneşte un compatriot care îi spune ce fac socialiştii ruşi în ţara lor. Ea recunoaşte atunci că scopul, ideile şi sentimentele revoluţionarilor ruşi nu au nicio legătură cu cele ale socialiştilor germani sau francezi şi că o mare prăpastie o desparte de soţul cu care credea că trăieşte în perfectă armonie.”

Acest ultim proiect aparţinea unui uriaş care se afla încă în picioare, dar al cărui sfârşit era aproape. Doborât de boală, Ivan se gândea la zilele fericite alături de Pauline, de Viardot şi de fiica acestora. Îşi amintea de tot ceea ce făcuse pentru consolidarea afinităţilor elective dintre Franţa şi Rusia.

A chemat-o pe Pauline aproape de patul său de suferinţă, iar ea nu l-a mai părăsit o clipă. Cu lacrimi în ochi, a rugat-o să scrie ceea ce îi dicta el la primul etaj al casei din Bougival, care părea o stranie pată de culoare rusească în mijlocul unei picturi impresioniste.

Să scrie, îşi dorea cu ardoare să scrie şi să trăiască. În clipele de agonie, i-a mărturisit: „Am vrut să scriu o poveste pe care o am în minte. Dragostea la Sankt-Petersburg. Dar asta m-ar obosi peste măsură. Nu voi reuşi.”

Surâzându-i, ea l-a consolat: „Dictaţi-mi-o mie, spuse ea. Nu scriu prea repede în rusă, dar dacă aveţi răbdare, aş putea să reuşesc. — Nu, nu, răspunse el. Dacă voi dicta în rusă, mă voi opri la fiecare cu vânt, la fiecare frază, pentru a alege expresia potrivită, şi nu mă simt în stare de un asemenea efort. Nu, ceea ce-mi doresc este să vă dictez povestea în toate limbile pe care le cunoaştem amândoi, folosind expresiile care-mi vor veni imediat în minte.”

Domnia lui Nicolae I (din 1825 până în 1855) a marcat profund viaţa la Sankt-Petersburg. Principala preocupare a ţarului era eliminarea oricărei posibilităţi de contaminare cu ideile occidentale în toate păturile societăţii, şi, în consecinţă, o supraveghere permanentă a gândirii: cenzură, interdicţia de a călători în străinătate fără permisiunea personală a ţarului, rusificare lingvistică şi religioasă intensă, sistematizarea legilor existente care excludeau orice reformă, extinderea influenţei slavofile. A avut loc o adevărată închidere a Sankt-Petersburgului faţă de Occident, care s-a accentuat după evenimentele din iulie 1830 din Franţa şi mai ales după revoluţiile de la 1848 din Europa. Această înăsprire a naţionalismului rus a oprit evoluţia începută în secolul al XVIII-lea al cărei simbol fusese capitala Imperiului Rus, oraş „occidentalist” prin excelenţă. Consecinţa a fost înfrângerea Rusiei în 1856 în Războiul Crimeii. Dar, în mod paradoxal, la Sankt-Petersburg avea loc o dezvoltare fără precedent a gândirii politice din perioada sa metafizică, în care reflecţia era mai presus de acţiune; avea loc o explozie a literaturii ruse, ca şi o efervescenţă a inteligenţiei.

Încă o dată în istoria Sankt-Petersburgului nu un ţar, ci un scriitor a devenit personajul fetiş al oraşului: Feodor Dostoievski. Cu toate acestea, el declara fără reţinere: „Ce nefericire să trăieşti la Sankt-Petersburg, oraşul cel mai abstract şi mai premeditat din lume.”

Pentru scriitor, totul era nesigur, nu numai viitorul, ci mai ales destinul Sankt-Petersburgului şi, prin extensie, al Imperiului.

Este în parte o influenţă a geografiei, căci niciun dig nu protejează oraşul, care e literalmente încercuit atât de bine de această a cincea coloană de canale şi de afluenţi, încât în realitate petersburghezii locuiesc pe o insulă, una dintre cele o sută şi una de insuliţe ale deltei Nevei. Acest sentiment de incertitudine va rămâne în centrul operei sale.

Dostoievski s-a născut în 1821 la spitalul săracilor, unde a cunoscut formele cele mai înveninate ale nefericirii, un spectacol de care nu se va mai despărţi niciodată. Tatăl său, medic militar pensionat, era colaborator la această instituţie. Familia sa aparţinea acelei mici nobilimi din care erau recrutaţi funcţionarii subalterni. Medicul avea numeroşi copii, viaţa era grea. După primii ani de şcoală într-o pensiune din Moscova, cei doi fii mai mari, Mihail şi Feodor, au fost admişi la şcoala de ingineri militari din Sankt-Petersburg.

Dar Dostoievski nu-şi va exercita prea mult timp profesia de

inginer. Influenţat de Puşkin, de Gogol şi de scriitori francezi precum Balzac, Eugène Sue, George Sand, şi-a dat demisia un an mai târziu pentru a se dedica în totalitate scrisului. La moartea tatălui, mica avere împărţită între copii a fost repede cheltuită şi tânărul Feodor s-a văzut nevoit să se roage de jurnalişti şi editori pentru a primi vreo traducere. În zadar. Era copleşit de sărăcie.

Având o fire uşor iritabilă şi instabilă, deja bolnav, cu nervii zdruncinaţi şi epileptic, se credea stăpânit de toate relele. Nervos şi năvalnic, Feodor Dostoievski observa aspectele mizere ale vieţii la Sankt-Petersburg cu o compasiune evidentă faţă de această categorie destul de complexă de locuitori desemnaţi prin sintagma *raznocinţi*, „oameni de condiţii diverse". Erau citadini de origini variate, mic-burghezi, negustori, artişti. Terminându-şi studiile şi nedorind să intre în administraţie ca funcţionari, aceşti oameni nu aveau un statut bine definit. Veneau în număr mare din provincie şi îşi încercau norocul la Sankt-Petersburg. Deveneau adesea dascăli sau preceptori. Cei care obţinuseră diplome corespunzătoare ajungeau infirmieri sau angajaţi la diverse instituţii. Un număr destul de însemnat se consacra jurnalismului sau literaturii; aşa s-a născut în secolul al XIX-lea literatura acestor *raznocinţi*, a cărei relativă strălucire va da naştere scriitorilor petersburghezi din anii 1860.

De fapt, inteligenţia rusă s-a născut din aceşti *raznocinţi*. În primul său roman, *Oameni sărmani*, Dostoievski descrise în detaliu natura acestei păturii sociale: sensibilitatea ei maladivă, nevoia de compasiune şi devotament, decepţiile şi rănile orgoliului ei fără margini.

Tânărul de douăzeci de ani concepuse o tragedie captivantă. Povestea este una obişnuită în peisajul petersburghez al epocii; două personaje se zbat în mizerie, sprijinindu-se reciproc pentru a se iubi şi a supravieţui. Un mărunt funcţionar într-o cancelarie, istovit sub povara anilor şi a grijilor, se luptă cu lipsurile materiale, chinuit de amorul propriu. Soţia îşi ajută bărbatul în toate încercările vieţii cu o tărie de caracter extraordinară. Uimit de această operă, cel mai renumit critic al generaţiei sale, Bielinski, l-a întrebat: „Înţelegeţi oare, tinere, întreg adevărul celor scrise? Nu, la cei douăzeci de ani ai dumneavoastră nu aveţi cum să-l înţelegeţi. Este revelaţia artei, un dar primit de sus: respectaţi acest dar…"

În anii 1840, în capitala Imperiului se formaseră cercuri de studenţi. Aceşti tineri se adunau pentru a citi şi a discuta despre Fourier, Louis Blanc, Proudhon. Către anul 1847, aceste reuniuni au început să fie frecventate şi de publicişti sau ofiţeri reuniţi sub conducerea unui fost student, autor al *Dicţionarului de termeni străini*, agitatorul Petraşevski. Două curente s-au conturat atunci printre adepţi; unii se declarau urmaşii decembriştilor din 1825, limitându-se să viseze la emanciparea iobagilor şi la o constituţie liberală. Ceilalţi

mergeau mai departe, devenind „nihilişti” şi aspirând la înlăturarea totală a regimului pentru a face să triumfe socialismul şi ateismul. Autorul *Oamenilor sărmani* s-a alăturat şi el curând acestor reuniuni, dar el se număra printre moderaţi, căci nu putea separa spiritualitatea şi compasiunea de nicio teorie politică. Iar sentinţa ce va fi pronunţată împotriva lui nu va conţine decât capete de acuzare nesemnificative: participarea lui la „reuniuni care luau în discuţie asprimea cenzurii”.

Petraşevski şi tovarăşii săi nu au avut timp să pună pe picioare o organizaţie. Poliţia era extrem de vigilentă. În contextul evenimentelor internaţionale, guvernul devenea din ce în ce mai reacţionar.

Violenţa represiunii s-a datorat tocmai stării de susceptibilitate crescândă a guvernului. Acest cerc a fost trădat cu ocazia unui banchet în onoarea lui Charles Fourier, în cursul căruia s-a predicat distrugerea familiei.

La 23 aprilie 1849, la ora cinci dimineaţa, au fost arestaţi treizeci şi patru de suspecţi, între care se numărau şi cei doi fraţi Dostoievski. Tânărul scriitor a fost declarat vinovat de a fi citit, într-o reuniune, scrisoarea pe care criticul literar Bielinski o adresase lui Gogol. Deţinuţii preventiv au fost duşi în citadelă şi închişi în secret în celulele lugubrei temniţe Aleksei, loc bântuit de un trecut macabru, unde au stat timp de opt luni în aşteptarea interogatoriului.

Dostoievski îi va scrie mai târziu fratelui său eliberat din lipsă de probe concludente: „Timp de cinci luni am trăit din propria-mi substanţă, adică folosindu-mă numai de creierul meu şi de nimic altceva. E greu să gândeşti fără încetare şi fără nicio impresie exterioară care să-ţi împrospăteze şi să-ţi susţină gândirea (…). Mă simţeam ca într-o maşină de creat vidul, de unde era eliminat tot aerul respirabil.”

Unul dintre prizonieri a notat în jurnalul său de amintiri că singura consolare de care beneficiau venea din partea unui tânăr soldat din garnizoană, care atunci când era de gardă pe coridor deschidea vizeta şi le şoptea: „Vă plictisiţi, nu-i aşa? Înduraţi cu răbdare. Şi Hristos a pătimit.”

Pe data de 22 decembrie prizonierii au fost ridicaţi, fără a li se comunica sentinţa pronunţată în absenţa lor de către tribunalul militar. Nu mai rămăseseră decât douăzeci şi unu, ceilalţi fuseseră puşi în libertate. Au fost duşi în piaţa Semenovski, unde era înălţat un eşafod. În timp ce erau grupaţi pe platformă, Dostoievski i-a relatat unuia dintre ei, Monbelli, planul unei nuvele la care lucrase în închisoare. Pe un ger de –21°C, deţinuţii politici au trebuit să-şi dea jos paltoanele şi să asculte doar în cămaşă citirea sentinţei care a durat o jumătate de oră. Când grefierul a început să citească, Dostoievski l-a întrebat pe vecinul său: „E posibil să fim executaţi?” Acest gând îi venea atunci pentru prima oară în minte. Vecinul i-a răspuns printr-un

gest, arătându-i o căruţă plină cu lucruri ascunse sub o prelată, care păreau a fi sicrie. Grefierul a încheiat cu următoarele cuvinte: „…sunt condamnaţi la pedeapsa cu moartea şi vor fi împuşcaţi”. După care a coborât de pe eşafod, în timp ce un preot a urcat cu o cruce în mână, îndemnându-i pe osândiţi să se spovedească. Numai unul dintre ei, un negustor din Sankt-Petersburg, a dat curs invitaţiei; ceilalţi s-au mulţumit să sărute crucea. Au fost legaţi de stâlp Petraşevski şi doi dintre principalii conspiratori. Ofiţerul a dat plutonului de execuţie ordinul de încărcare a armelor şi a strigat primele comenzi. Când soldaţii au pus arma la picior, un drapel alb a fost ridicat în faţa lor; de-abia atunci au aflat cei douăzeci şi unu de osândiţi că împăratul modificase sentinţa tribunalului militar şi le comutase pedeapsa în deportare. Au fost dezlegaţi şefii conjuraţilor, iar unul dintre ei, Grigoriev, cuprins de o criză de nebunie, nu şi-a mai redobândit niciodată facultăţile mintale.

Spre deosebire de sărmanul om, Dostoievski afirma că fără nicio îndoială şi-ar fi pierdut minţile trăind la Sankt-Petersburg dacă nu i-ar fi fost dat să treacă prin această încercare şi prin cele care aveau să urmeze. În toate scrierile sale ulterioare va reveni relatarea sau visul unei execuţii capitale, iar romancierul va analiza reacţiile psihologice ale condamnatului la moarte cu o intensitate extraordinară, ce sugerează coşmarul prin care a trecut în acele clipe.

Sentinţa imperială, mai blândă în cazul scriitorului decât în cazul celorlalţi, îi reducea pedeapsa la patru ani de muncă silnică, apoi încadrarea în serviciul militar ca simplu soldat, odată cu pierderea rangului şi a drepturilor civile. Condamnaţii au fost urcaţi pe loc în sănii, urmând să părăsească oraşul şi să se îndrepte spre Siberia. „Toate orologiile turnurilor din Sankt-Petersburg băteau miezul nopţii. Era o noapte îngrozitoare, noapte de noiembrie umedă, cu burniţă, ploaie, ninsoare. Vântul şuiera pe străzile pustii, învolburând apele întunecate ale râului Fontanka peste lanţurile podului şi legănând felinarele de pe chei, care răspundeau printr-un scârţâit ascuţit şi tânguitor…”

Şi astfel, în 1850, Feodor Dostoievski intra în „Casa morţilor” de unde se va întoarce pentru a deveni autorul romanelor *Demonii, Fraţii Karamazov* şi *Idiotul*.

Epoca era în plină transformare.

La Tobolsk, după o ultimă noapte petrecută în comun, şi-au luat rămas-bun; au fost puşi în lanţuri, raşi în cap şi trimişi spre destinaţii diferite. În această închisoare intermediară au primit vizita soţiilor decembriştilor.

„La căderea serii mă cuprindea treptat acea stare de spirit, pe care o resimt atât de des în timpul nopţii de când sunt bolnav, şi pe care o voi numi angoasă mistică. Este o spaimă copleşitoare faţă de ceva ce

nu pot defini şi nici concepe, care nu există în firea lucrurilor, dar care poate se va întâmpla dintr-odată, chiar în acest minut, poate se va ivi în faţa mea, ca un fapt inexorabil, oribil, diform.”

În 1854 Dostoievski va beneficia de o relativă libertate, intrând ca simplu soldat într-un regiment din Siberia.

Doi ani mai târziu, în 1856, noul ţar Alexandru II îl va graţia pe scriitor. Mai întâi promovat ofiţer şi apoi repus în drepturile civile, Dostoievski a fost imediat autorizat să-şi dea demisia. Au mai fost necesare însă multiple demersuri pentru a-i fi îngăduit să se întoarcă în Europa şi, mai ales, pentru a obţine permisiunea de a-şi publica operele la Sankt-Petersburg.

Pe parcursul celor patru ani de exil în Siberia, Dostoievski se apropiase de religie. Nu avea decât o singură carte la dispoziţie, Evangheliile, pe care le citea în fiecare noapte, la lumina lămpii din celulă. Şi i-a învăţat şi pe alţii să le citească. După munca din timpul zilei, pe când colegii săi de suferinţă încercau să-şi refacă puterile fizice printr-un somn odihnitor, Feodor implora Evangheliile să-i aducă o binefacere mult mai necesară în ochii lui, şi anume refacerea puterii morale, mângâierea sufletului.

Plin de angoase, bolnav şi stăpânit de patima jocului, Dostoievski a devenit din ce în ce mai interesat de misticism şi de ideile naţionaliste, păstrându-şi convingerile populiste şi democratice. El a ridicat romanul psihologic la un asemenea nivel de introspecţie, încât unii cercetători îl consideră precursorul lui Freud şi al psihanalizei.

În sfârşit, în 1859, după zece ani de exil, Dostoievski se întoarce la Sankt-Petersburg fremătând de nerăbdare şi de speranţă. Nu era singur, căci se însurase în Siberia cu văduva unuia dintre foştii săi complici. Totuşi această iubire era nefericită, deoarece tânăra femeie era îndrăgostită de un alt bărbat şi puţin a lipsit să nu se mărite cu acesta. După împrejurările dureroase care l-au condus la muncă silnică în Siberia, Feodor se întorcea, după cum el însuşi mărturiseşte, cu „o nevoie tipic petersburgheză de a căuta fericirea în suferinţă”. Până în 1865 s-a dedicat în totalitate ziaristicii.

Abolirea iobăgiei în februarie 1861 a fost prima reformă a ţarului Alexandru II. Această reformă, îndelung aşteptată, a fost urmată de reorganizarea administraţiei şi a sistemului juridic în contextul în care în Rusia nu mai trăiau acum decât oameni liberi.

Sankt-Petersburgul era în plină dezvoltare, mâna de lucru sosea din toate colţurile Imperiului; populaţia masculină o depăşea pe cea feminină în proporţie de doi la unu, prostituţia era în floare, orfelinatele erau pline ochi.

Spre deosebire de ceilalţi autori ruşi pasionaţi de natură, Dostoievski s-a concentrat nu asupra splendorilor, ci asupra mizeriilor oraşului lui Petru.

Îi vor reţine întreaga atenţie psihologia şi sufletul omului, iar spaţiile preferate vor fi periferiile, străzile sărace, grădina ospiciului, distracţiile timide ale celor „umili” şi „obidiţi”.

Dostoievski ne invită să străbatem Sankt-Petersburgul veşnic sumbru, adesea dezgustător şi câteodată macabru.

Franţa avea să joace încă o dată, în mod indirect, un rol important în istoria Sankt-Petersburgului şi, într-un fel, în destinul lui Dostoievski.

Tinerele femei din capitala rusă erau cucerite de ideea „emancipării”. Sub sloganul Republicii franceze: libertate, egalitate, fraternitate, pe care îl promovau, se ascundea dorinţa fierbinte de a se elibera de sub jugul familial şi de sub autoritatea tatălui şi a soţului. Mediul literar, ca întotdeauna în Rusia, a fost avangarda acestei mişcări numite „mişcarea femeilor emancipate”.

În acest context a venit la Sankt-Petersburg, în anul 1857, o tânără de şaptesprezece ani. Născută din părinţi ţărani, Apolinaria, sau Polina, pentru cei intimi, moştenise de la tatăl său un caracter de luptătoare. Acesta din urmă îşi începuse viaţa ca iobag pe moşia contelui Şeremetiev, pentru a deveni ulterior un negustor prosper, proprietar al mai multor fabrici de textile. Şi-a dorit dintotdeauna să le dea o educaţie excepţională celor două fiice, Nadejda şi Apolinaria, ceea ce de altfel a şi reuşit, Nadejda devenind prima femeie medic din Rusia.

Polina s-a instalat într-un apartament confortabil de pe strada Tverskaia, în inima Sankt-Petersburgului, sub ochiul vigilent al guvernantei. Dar tânăra dorea să-şi schimbe această viaţă măruntă şi liniştită, a cărei monotonie era întreruptă doar de nişte cursuri de dans pe care le urma cu un profesor particular.

Şi, într-adevăr, s-a dus să audieze conferinţele publice de la universitate, unde a devenit un fel de *pasionaria* a mişcării revoluţionare studenţeşti. Astfel, timp de doi ani, a dus o existenţă tumultoasă, înainte de a-l întâlni pe Dostoievski.

La patruzeci de ani, Dostoievski era deja un scriitor experimentat, cu o concepţie originală, iar conferinţele lui se bucurau de mare succes în rândurile tineretului. „Era un bărbat de talie medie, slab şi uşor adus de spate, cu un fizic neplăcut, dominat de o frunte imensă şi luminat de nişte ochi extraordinari: mici, adânciţi în orbite, de o culoare incertă şi de o expresie nedefinită, tristă, intensă, pătrunzătoare, care provoca prin intensitatea acestei tristeţi şi acuităţi o senzaţie de jenă şi tulburare. Ochii unui om care suferă.” Aşa îl descria tânăra atunci când l-a cunoscut la Sankt-Petersburg. Ea avea douăzeci şi doi de ani.

Pendulul din vestibul bătea ora şase când a intrat în casă

Dostoievski. S-a scuturat de zăpada care se depusese pe pălărie, pe guler, pe haină, pe cravată, pe cizme; dar încă nu putea să se elibereze de acel sentiment straniu, de duşmanul lui nevăzut.

În depărtare se auzi o salvă de hm. „Ce vreme!” spuse el. Pentru Feodor, totul depindea de lumină, de soare. „Îmi place soarele de martie la Petersburg, mai ales în amurg, într-o seară geroasă, o seară senină, bineînţeles. Strada este dintr-odată inundată de o lumină blândă. Atunci toate casele par că încep să scânteieze. Culorile lor, galben, gri şi verde-pal, îşi pierd într-o secundă orice umbră, ca şi când sufletul le-ar îmbrăca în lumină. Dimineţile la Sankt-Petersburg, chiar şi cele prozaice, par a fi cele mai uimitoare de pe tot pământul. Acum vezi cerul oraşului fără nori, senin, limpede, acum îl vezi sumbru şi mohorât. Ca orice fiinţă vie, Petersburgul este şi el marcat de timp, de oboseală, de distrugere. Ce nefericire să locuieşti la Petersburg. Este un oraş de nebuni, care exercită o influenţă insuportabilă asupra sufletului unui om.”

În acea lună de martie, ochiul de fereastră era larg deschis, lăsând să intre în cameră aerul umed şi deja primăvăratic pe care îl răspândea acel amestec de zăpadă şi ploaie. Cineva bătu la uşa din vestibul.

— Cine e? întrebă Dostoievski, dar nu primi niciun răspuns.

Scriitorul mai aşteptă câteva secunde înainte de a repeta întrebarea; din nou tăcere. S-a auzit atunci încă o bătaie în uşă. Dostoievski se ridică şi se duse să deschidă. În prag se afla o tânără îmbrăcată într-un palton drept. Stropi de apă pe faţă îi luceau şi pe pletele roşcate care îi ieşeau de sub pălărie. Privindu-l drept în ochi, îi spuse:

— Mă cheamă Polina. Am venit să vă cunosc.

Dostoievski a fost destul de surprins, dar i-a răspuns desigur cu politeţe:

— Vă rog, mă simt foarte măgulit. Dar trebuie să vă spun că zvonurile care v-au ajuns la urechi sunt negreşit exagerate; mă tem că nu sunt o persoană tocmai interesantă.

— Oricum, permiteţi-mi să intru, nu mă lăsaţi să rămân aşa în prag, spuse ea neslăbindu-l din ochi. Dacă sunteţi măgulit, atunci daţi-mi voie să intru.

A intrat şi, în faţa oglinzii a cărei suprafaţă argintie era ciobită pe alocuri, şi-a scos pălăria şi şi-a aranjat părul, de parcă s-ar fi aflat la ea acasă, şi-a dat jos paltonul, l-a aruncat pe un scaun şi a apărut îmbrăcată într-o rochie de flanel cu flori mov, apoi s-a aşezat pe divan şi i-a spus, inspirând adânc cu năsucul ei umezit de ninsoare şi ploaie:

— Daţi-mi cărţile dumneavoastră din sacoşa de lângă paltonul meu.

Dostoievski s-a supus. Îi venea să zâmbească, atât era de încântat şi

de uimit. Şi, cu multă răbdare, scriitorul a început să-i vorbească despre cărţile lui.

Ea încă mai emana aerul proaspăt de afară, iar această mireasmă îl tulbura. Aşa cum îl tulburau şi siguranţa ei împletită cu tinereţea şi feminitatea pe care le degaja prin fiecare gest, privirea sinceră, frumoasele-i braţe împlinite şi tot ce îmbrăţişa cu privirea, tot ce întrezărea atunci cu ochii minţii sub rochia tinerei fete, genunchii frumos rotunjiţi, pulpele armonios şi fin conturate şi picioruşele subţiri încălţate în pantofi de lac decupaţi.

S-a instalat comod pe divan, ca şi când ar fi intenţionat să mai rămână mult timp. Scriitorul i-a pus întrebări în legătură cu ceea ce auzise vorbindu-se despre el: de la cine auzise şi cine era ea, unde şi cu cine locuia? Ea îi răspundea cu fraze scurte:

— Ce-am auzit despre dumneavoastră şi de la cine? N-are nicio importanţă. Dacă am venit e pentru că v-am citit cărţile şi vă apreciez geniul unic în Sankt-Petersburg. Iar în ceea ce mă priveşte, sunt fiica unui negustor şi nu locuiesc departe de casa dumneavoastră.

După aceea tânăra a pregătit ceaiul, a şters ceştile şi linguriţele. A mâncat o prăjitură, a băut o ceaşcă de ceai şi apoi s-a aşezat şi mai comod, bătând uşor cu palma divanul lângă ea.

— Şi acum, veniţi aici, aproape de mine…

În jurnalul său, Dostoievski o descrie astfel pe tânăra fată: „S-a apropiat de mine, zveltă, cu nişte ochi mari de un albastru-cenuşiu, cu trăsături expresive şi cosiţe roşcate. Vocea gravă şi domoală, trupul viguros dădeau senzaţia unei stranii îmbinări între forţă şi feminitate.”

Fiica scriitorului ne oferă însă o perspectivă mai prozaică asupra acestei întâlniri:

„Polina a venit din îndepărtata provincie unde avea părinţi bogaţi care îi trimiteau destui bani ca ea să poată trăi după placul inimii la Sankt-Petersburg. În fiecare an se înscria la universitate, dar nu dădea niciun examen şi nici nu asista la vreun curs, asista doar la conferinţe şi se lăsa curtată de studenţi, semna petiţii, îndemna la manifestaţii. Era prima care purta drapelul negru cântând *Marseilleza*, îi huiduia pe cazaci, se lupta corp la corp cu poliţiştii, petrecea noaptea în arest, iar când se întorcea la universitate studenţii îi făceau o primire triumfală, ridicând-o în slăvi şi considerând-o drept victimă a «ţarismului dezgustător». Polina era prezentă la toate balurile, la toate marile serate literare studenţeşti, când valsând, când filosofând pe marginea noilor lucrări. În acea epocă, dragostea liberă era la modă, iar această tânără drăguţă urma gustul vremii. Auzind vorbindu-se de succesul lui Dostoievski, ea s-a grăbit să împărtăşească noua pasiune a amicilor săi, fiind mereu în preajma lui şi flatându-l, dar cum scriitorul nu-i acorda atenţie, i-a scris o declaraţie de dragoste. Era o scrisoare simplă, naivă şi poetică, de parcă ar fi fost compusă de o tânără sentimentală, orbită

de geniu. Dostoievski a fost desigur mişcat de această scrisoare, care sosise tocmai în momentul când avea mai multă nevoie de afecţiune. Inima îi fusese zdrobită de trădarea primei sale soţii. Se dispreţuia ca soţ înşelat şi umilit, când, dintr-odată, o tânără drăguţă îi oferea iubirea.”

Fără îndoială că această relatare nu este pe deplin obiectivă şi supraestimează rolul politic real al Polinei.

Afirmaţia în legătură cu iubirea este desigur grotescă, întrucât în jurnalul său Dostoievski precizează, referindu-se la Polina: „M-ai aşteptat până la douăzeci şi trei de ani.” Scriitorul (ca să folosim propriile lui cuvinte) a format-o atât din punct de vedere senzual, cât şi literar. Pe scurt, un caz tipic de iubire clasică.

„Idila lor la Sankt-Petersburg” a început printr-un schimb de scrisori înflăcărate şi întâlniri secrete. În timpul lungilor plimbări pe străzile capitalei, Dostoievski îi vorbea despre anii tinereţii, suferinţele îndurate şi succesele ameţitoare care au urmat.

Polina era cucerită de imaginea acestui oraş unic, fără seamăn. Dostoievski îi evoca „stările de spirit” ale capitalei ruse, de parcă era vorba de o fiinţă vie, în veşnică transformare a caracterului, aproape capricioasă. Scriitorul pomenea de „masochismul tipic petersburghez”, care de altfel se potrivea perfect cu caracterul tinerei fete.

Şi dacă Dostoievski, potrivit spuselor Polinei, o „tracasa” sub aspect fizic, tânăra prietenă a scriitorului îl „hărţuia din punct de vedere moral”, considerând iubirea trupească „umilitoare”. Cu alte cuvinte, cum se întâmplă adesea eroilor romanelor lui Dostoievski, ei se iubeau şi se urau în acelaşi timp.

„Apolinaria”, nota el în jurnal, „este un monstru de egoism. Egoismul şi narcisismul ei sunt fără egal. Ea pretinde ca ceilalţi să fie perfecţi şi nu iartă nici cea mai mică imperfecţiune, lipsindu-se de orice obligaţie faţă de cei din jurul său.”

Mai târziu îşi va exprima decepţiile personale prin intermediul eroinei din romanul *Idiotul*, Nastasia Filipovna: „Şi iată cum vine cineva şi aprinde flacăra pasiunii, răneşte, corupe, maculează, pentru ca apoi să plece. De nu ştiu câte ori am vrut să mă arunc în lac, dar am fost laşă, nu am avut curaj.”

Dostoievski nu putea să trăiască departe de iubitul său Sankt-Petersburg, în timp ce Polinei nu îi era gândul decât la Paris. Ea nu a ezitat de altfel să plece fără el, iar pe malurile Senei s-a îndrăgostit repede de un tânăr spaniol care „semăna cu un toreador”. Dar această călătorie n-a fost de lungă durată şi a sosit curând şi ceasul despărţirii: „I-am dat o ultimă sărutare pătimaşă”, povesteşte Polina (într-o relatare de o simplitate exemplară), „şi m-am străduit din răsputeri să nu izbucnesc în plâns.”

Apoi s-a reîntors la amantul părăsit: „Aş fi vrut să te văd”, îi scria

ea lui Dostoievski, „ca să vorbim de Rusia şi de Sankt-Petersburg.” Pe acelaşi ton neiertător, fiica scriitorului comenta: „În primăvară, Polina l-a înştiinţat pe Dostoievski de deznodământul nefericit al idilei sale; amantul parizian o părăsise şi îl implora pe tatăl meu să-i vină în ajutor la Paris. El a ezitat, dar s-a dus în cele din urmă în capitala franceză. Polina a jucat atunci rolul amantei decăzute, ameninţând că îl va înjunghia pe spaniol. Dostoievski a sfătuit-o să-l însoţească mai bine în Germania, ceea ce a şi făcut.”

Întoarsă la Sankt-Petersburg, Polina şi-a mărturisit detaliat josniciile sufletului în jurnal: „I-am povestit cum era amantul meu. A fost dezgustat, dar mi-a spus că e fericit pentru că exist şi mi-a propus să-l urmez în Italia, unde mă va trata ca pe o soră.”

Această descriere nu este însă conformă cu o realitate ceva mai nuanţată. Într-adevăr, la vremea respectivă, prima soţie a scriitorului era pe moarte. În ciuda unei legături cu o altă femeie, n-a găsit altceva mai bun de făcut decât să o ceară în căsătorie pe Polina.

Fin cunoscător al căilor întunecate ale sufletului omenesc, Dostoievski înţelesese foarte bine că Polina era hotărâtă să-l facă să îndure tot răul pe care îl îndurase ea din partea spaniolului nestatornic.

Dar Dostoievski nu căuta el însuşi suferinţa? La 6 septembrie 1863, scria în jurnal: „Nu ştii ce mi s-a întâmplat, am fost cuprins de dorinţa nebună de a-ţi săruta picioarele. Dar la ce bun, mi-am spus. Ca tu să respingi acest gest…”

Timp de cinci ani, între 1861 şi 1866, contradicţiile iubirii lor s-au manifestat asemenea unui vulcan. Şi pe când scriitorul le transpunea în romane, Polina nota imperturbabil în jurnalul ei: „Dostoievski a vrut din nou să se culce cu mine, ce dezgustător!”

Feodor insista totuşi să o convingă să împartă cu el viaţa şi angoasele:

„Nu te invit la o fericire banală”, scria el, însă aceste strigăte disperate de ajutor au rămas fără răspuns. În ziua morţii primei sale soţii, 15 aprilie 1864, scriitorul a mai cerut-o o dată în căsătorie pe Polina, dar ea a refuzat din nou, şi apoi, blestemând Sankt-Petersburgul care l-a creat pe Dostoievski, „acest fenomen plin de contradicţii”, a părăsit oraşul lui Petru şi s-a întors în îndepărtata provincie unde avea să exercite profesia de învăţătoare.

O altă femeie a intrat atunci în viaţa scriitorului, Anna Snitkina, o tânără stenografă, gata de orice sacrificiu pentru a fi alături de un geniu. (El se va recăsători mai târziu cu această persoană inteligentă şi curajoasă, care îl va ajuta să depăşească greutăţile materiale.)

Aflând de această legătură, Polina va arde scrisorile lui Dostoievski. Totuşi, imaginea ei va reveni obsesiv în romanele scriitorului: Nastasia Filipovna în *Idiotul*, Gruşenka în *Fraţii Karamazov*.

Dar spiritul „contradictoriu şi zbuciumat” al Sankt-Petersburgului avea să pună din nou stăpânire pe Polina, care a întâlnit un student ce urma să devină un mare filosof, Vasili Rosonov. Tânărul, în vârstă de şaptesprezece ani, pasionat de oraşul lui Petru şi fervent admirator al lui Dostoievski, s-a îndrăgostit sincer de ea. Cei douăzeci de ani care îi despărţeau nu aveau pentru el nicio importanţă.

Polina nu a adus niciodată fericirea bărbaţilor care au iubit-o, dar a rămas marea muză inspiratoare în faţa veşniciei şi a marcat opera celor doi scriitori.

Odată consumată ruptura dintre Dostoievski şi Polina, au urmat câţiva ani foarte grei pentru scriitor. A fost mai întâi obligat să oprească tipărirea celui de-al doilea jurnal. Copleşit de datorii, şi-a pierdut rând pe rând soţia şi fratele Mihail, care îi era asociat. Pentru a scăpa de creditori, scriitorul a părăsit Petersburgul şi a plecat în străinătate, ducând o viaţă mizerabilă în Germania şi în Italia; bolnav, oprit adesea din lucru de crize de epilepsie, n-a mai revenit pe malurile Nevei decât pentru a solicita bani în avans de la editorii săi. A rămas destul de dezamăgit de tot ce a văzut în Occident; un singur lucru l-a impresionat, şi anume o execuţie capitală la care a asistat în Lyon; această scenă i-a readus în memorie execuţia din piaţa Semenovski, pe care o va relata până la saturaţie prin gura personajelor viitoarelor sale romane. „Şi cu toate acestea”, scria el la acea dată, „mi se pare că abia încep să trăiesc. E ciudat, nu-i aşa? O vitalitate de pisică!”

De-a lungul acestei perioade zbuciumate, între 1865 şi 1871, a scris trei mari romane, *Crimă şi pedeapsă, Amintiri din casa morţilor* (povestire autobiografică în care descrie coşmarul deportării şi degradarea morală a condamnaţilor), apoi *Idiotul*, unde evocă simulacrul execuţiei. Au urmat *Jucătorul, Demonii, Fraţii Karamazov*, care i-au întărit notorietatea.

Primul roman marchează apogeul talentului lui Dostoievski şi reprezintă o odă închinată Sankt-Petersburgului, căci străzile, mirosurile şi oamenii capitalei hrănesc intriga foarte simplă a acestei opere.

Eroul romanului pregăteşte o crimă, o comite, se apără un timp de cercetările justiţiei, e determinat să se predea şi, în final, îşi ispăşeşte pedeapsa. Aşa cum subliniază Vogüé, „ceea ce seduce este caracterul, chiar dacă îşi pune energia în slujba răului, căci promite o călăuză şi garantează fermitatea legii, prima necesitate a unei comunităţi umane”.

Odată cu publicarea romanului *Demonii* şi cu întoarcerea lui Dostoievski la Sankt-Petersburg, a început ultima perioadă a vieţii lui, între 1871 şi 1881, mai puţin sumbră decât precedentele. I-a crescut popularitatea, iar succesul cărţilor i-a permis să-şi plătească datoriile.

Cuprins din nou de demonul jurnalismului, a colaborat mai întâi la un ziar oficial, apoi şi-a înfiinţat o gazetă proprie pe care a redactat-o singur, *Carnetul unui scriitor*. În această publicaţie lunară autorul îşi prezenta ideile politice, sociale şi literare şi relata anecdote şi amintiri personale. Această enciclopedie, care a fost marea afacere a ultimilor săi ani de viaţă, cuprinde mărturisirea de credinţă a scriitorului în destinul Rusiei şi slăvirea oraşului lui Petru, care s-a aflat la temelia operei sale.

La începutul secolului al XX-lea, cu cele 19 insule legate între ele prin poduri noi, întretăiate de canale şi de albia largă a Nevei, oraşul părea că pluteşte între cer şi apă. În timpul interminabilelor luni de iarnă, apa căpăta duritatea cristalului, iar locuitorii erau loviţi din plin de vânturile violente şi de furtunile de zăpadă care măturaseră câmpiile.

La fel ca şi arhitectura, foarte occidentalizată, manierele şi cultura societăţii petersburgheze aminteau mai mult de cele de la Paris. Oamenii din lumea bună făceau conversaţie în limba franceză, nu în limba rusă. Femeile se îmbrăcau după moda pariziană şi erau celebre pentru adâncimea îndrăzneaţă a decolteurilor, ca şi pentru cantitatea şi calitatea diamantelor pe care le purtau cu emfază, chiar şi în plină zi. Palatele erau împodobite cu tablouri superbe şi cu mobilier importat din Franţa. Grădinile petersburgheze aveau frumuseţea clasică a celor de la Versailles. Baletul, opera, muzica simfonică, teatrul erau de cea mai înaltă clasă, iar artiştii de renume internaţional.

Dacă, în secolul al XVIII-lea, imitarea Occidentului se oprea la machiajul şi la vestimentaţia aristocraţiei („Aceşti ruşi sunt ca nişte maimuţe! exclama un nobil francez după un bal la Palatul de Iarnă. Cât de repede s-au adaptat! Îi depăşesc pe curtenii noştri!”), în secolul al XIX-lea, în schimb, Sankt-Petersburgul, cu noii săi bogătaşi, cu înalta societate, cu clasa de mijloc, era un oraş european prin excelenţă, care privea cu dispreţ celelalte capitale.

În acest decor de vis, se înfruntau două lumi, cea a autocraţiei în palatele sale opulente, şi cea a străzii dominată de revoluţionari care doreau să răstoarne sistemul ţarist.

Capitala Imperiului şi mai precis demnitarii de stat au devenit ţinta privilegiată a terorismului.

Un prim atentat comis la Sankt-Petersburg în 1866 împotriva ţarului Alexandru II a rămas un act izolat. Dar începând cu anul 1878 şi odată cu înfiinţarea organizaţiei Pământ şi Libertate, atentatele s-au înmulţit. Împăratul a făcut obiectul unei aprige vânători (căreia nu i-a scăpat nici măcar Palatul de Iarnă, cu explozia din februarie 1880), până s-a reuşit asasinarea lui la 1 martie 1881.

Urmaşii lui Alexandru II, fiul său Alexandru III (1881–1894) şi apoi nepotul Nicolae II (1894–1917), erau profund ataşaţi principiului slavofil al „ortodoxiei, autocraţiei şi naţionalismului”. Această doctrină nu era compatibilă cu realitatea unui imperiu multiconfesional,

multinaţional şi în curs de laicizare. Problemele interne nu puteau fi deci rezolvate decât prin forţă.

Alexandru III nutrea o oarecare neîncredere faţă de statul republican francez şi au fost necesare amânări pentru semnarea alianţei franco-ruse între 1881 şi 1894. În schimb, entuziasmul francezilor pentru Sankt-Petersburg nu a scăzut nicio clipă. Succesul împrumutului rus ar putea să fie o dovadă, dar mai ales primirea triumfală a ţarului Nicolae II la Paris în 1896.

În 1894, Nicolae II îi urmase la tron tatălui său Alexandru III, decedat prematur. În vârstă de douăzeci şi patru de ani, noul împărat a trebuit să-şi asume o putere autocratică contestată într-o ţară în plină schimbare.

Trei ani mai târziu, iniţiatorul Conferinţei de Pace de la Haga din 1899 a conferit Rusiei un rol internaţional de prim rang. Admiraţia deosebită cu care au fost privite primele reprezentaţii organizate de Deaghilev demonstrează cu câtă încântare a fost percepută expresia unei arte venite de la Sankt-Petersburg şi ignorată în Occident.

Nici Franţa şi nici Europa nu erau conştiente de pericolul care ameninţa Imperiul. Şi totuşi la Sankt-Petersburg au început să aibă loc greve care au cuprins repede toată ţara. Manifestaţiile studenţilor s-au înmulţit, devenind aproape permanente. Răscoalele ţărăneşti sporadice întreţineau tensiunea în mediul rural, iar mişcarea proletară se dezvolta în oraşe oferind un teren propice acţiunii celor două principale partide de opoziţie: socialişti-revoluţionarii şi social-democraţii.

Frecventele atentate şi climatul de insecuritate pe care acestea l-au instaurat au contribuit la crearea unei imagini neliniştitoare a Sankt-Petersburgului, în care elita Imperiului se simţea profund ameninţată. Teroriştii clandestini, deghizaţi în oameni din popor, îi înfruntau pe agenţii poliţiei ţariste, Okhrana, care încercau să se infiltreze în organizaţiile revoluţionare şi să preia conducerea acestora.

Totul era confuz, clasele sociale îşi pierdeau identitatea. Această epocă tulbure a dat o pleiadă de mari scriitori şi artişti: Nina Berberova, Merejkovski, Zinaida Hippius, Blok, Anna Ahmatova, Benois, Chagall, Şaliapin, Meyerhold, Deaghilev…

Aceste figuri mitice ale Sankt-Petersburgului au fost personalităţile emblematice ale acestei epoci strălucite (1895–1915), botezată de filosoful Berdiaev „epoca de argint”. Aceşti poeţi şi scriitori împărtăşeau aceleaşi teme: sentimentul crizei şi aşteptarea mistică.

Personajul simbolic al acestor ani rămâne poetul Aleksandr Blok care, cu ochii săi trişti şi cu superbul său păr rebel, avea toate calităţile unei frumuseţi romantice. Confraţii lui îl considerau chiar „indecent de frumos”.

Pentru a înţelege reacţia suscitată de poemele sale, trebuie să ne

amintim de contextul acestei perioade şi de faptul că un poet cu daruri profetice era considerat un personaj central în societatea Sankt-Petersburgului.

El primea zilnic sute de scrisori din partea tinerelor admiratoare dornice să-i devină muze inspiratoare. Într-o epocă în care nu existau show-business-ul şi televiziunea, această boemă intelectuală îi făcea pe tineri să viseze. Blok era un fel de „Delon al epocii de argint”, potrivit spuselor lui Georges Nivat.

Oricum, „lumea teribilă şi bizară” a Sankt-Petersburgului a constituit tema centrală a operei sale care cuprindea elemente ce prefigurau suprarealismul.

În jurnalul său, Blok rememorează toate evenimentele din viaţa personală aflate la originea operei sale. Viziunile se multiplicau în timpul plimbărilor pe străzile oraşului lui Petru: imaginea Liubei, logodnica sa, se contopea în aceste apariţii. „Ea” îi apărea, iar el o asemuia sufletului lumii captive.

În „vara simbolică” a anului 1901 s-a petrecut transferul acestui eros mistic asupra logodnicei lui Blok, Liuba Mendeleieva, care provenea ca şi el dintr-o ilustră familie universitară petersburgheză. Erau prieteni din copilărie şi se întâlneau adesea pentru a juca, în cercul cunoscuţilor, piese de teatru. Amândoi erau bogaţi, tineri şi atât de frumoşi, încât la concerte şi în restaurante lumea întorcea capul după ei.

Liuba avea o frumuseţe tipic slavă: chipul luminos, un păr superb, ochi blânzi, gură seducătoare cu buze de culoarea piersicii; când ieşea în oraş, purta cel mai adesea rochii de catifea şi pantofi asortaţi cu catarame aurii. Această combinaţie insolită a fost emblematică pentru Sankt-Petersburgul începutului de secol XX.

În august 1898, Blok a pus în scenă câteva fragmente din *Hamlet* în faţa unui cerc restrâns de apropiaţi. Înfăşurat într-o mantie neagră ca pana corbului, cu sabia la brâu, juca el însuşi rolul lui Hamlet. Liuba era Ofelia – purta o rochie albă cu guler drept, cu o garnitură lila pe tiv şi pe mânecile lungi şi bufante. La brâu avea agăţat un săculeţ lila brodat cu perle. În episodul nebuniei, părul despletit, uşor zburlit şi cernit de flori îi ajungea până la genunchi. În mână ţinea o jerbă imensă de trandafiri violeţi. Şi chiar atunci, pe scenă, Blok i-a cerut mâna Liubei.

Cununia a fost oficiată cu o austeritate patriarhală pe data de 17 august 1903 în satul Tarakanovo, într-o veche biserică din epoca Ecaterinei II, o biserică albă de piatră în mijlocul unei câmpii verzi. La ieşire, sătenii le-au dăruit tinerilor căsătoriţi două oi albe cu panglici la gât. Apoi alaiul s-a îndreptat către locuinţa lor în troici împodobite cu ghirlande de stejar. (Mai târziu, tot în troică, au făcut un fel de pelerinaj simbolic la Ţarskoe Selo „în memoria marilor îndrăgostiţi din

Sankt-Petersburgul de odinioară”.) În timpul mesei, un grup de ţărani gătiţi au cântat în faţa conacului cântece în cinstea cuplului. Iar pe când tinerii urcau scările terasei, bătrâna doică i-a îmbrăcat în flori de hamei. Mulţi au văzut în această nuntă un semn prevestitor al unor evenimente misterioase. Un martor al miresei, nobilul polonez Rozwadowski, a avut o revelaţie divină, iar la întoarcerea în Polonia s-a retras într-o mănăstire.

La acea vreme întregul Sankt-Petersburg era sincer convins de faptul că Liuba nu era nici mai mult, nici mai puţin decât întruchiparea pământească a Preacuratei. Cu o ardoare infantilă, unii petersburghezi o sâcâiau pe Liuba, căutând semnificaţii teologice în vestimentaţia, coafura sau gesturile ei. Toate acestea erau însoţite, bineînţeles, de o undă de ironie: şi oamenii de litere luau câteodată în râs schemele rigide ale misticismului lor.

Liuba era conştientă de faptul că ea şi soţul ei mergeau pe nisipuri mişcătoare, aşa cum o dezvăluie această scrisoare recent descoperită: „Mă consideraţi o idee abstractă, v-aţi imaginat tot felul de lucruri frumoase şi bune în legătură cu mine, iar această ficţiune care nu are consistenţă decât în imaginaţia dumneavoastră m-a ţinut ascunsă, a ascuns fiinţa vie, sufletul viu; privirea dumneavoastră era în altă parte.” De altfel, toţi admiratorii lui Blok au fost surprinşi de faptul că s-a căsătorit. Poeta Zinaida Hippius îi scria în acest sens: „De fapt, dumneavoastră (adică versurile dumneavoastră) nu sunteţi câtuşi de puţin făcut pentru mariaj şi toţi suntem mâhniţi de această lipsă de armonie – toţi, se pare, fără excepţie.”

În *Memoriile* sale, Liuba precizează că mariajul lor a rămas „alb” timp de câteva luni: obişnuit cu prostituatele (şi victimă a bolilor venerice), Blok îi explica soţiei că nu trebuiau să aibă relaţii intime. Mai târziu, căsătoria s-a consumat totuşi, dar extrem de rar, între 1904 şi 1906, dată la care cei doi soţi au întrerupt legăturile trupeşti. Ei nu erau, aşadar, „soţi cu adevărat”, iar prietenii aveau perfectă dreptate să le denunţe „minciuna”.

Ca şi în cazul lui Turgheniev, mama poetului a jucat un rol hotărâtor în această poveste. Absent din viaţa lui Blok şi divorţat de mama acestuia, tatăl poetului murise de timpuriu. De fapt, marea iubire a lui Blok a fost această mamă, originală, dar dezechilibrată, victimă a acceselor de nervozitate patologică. Făptură fragilă şi isterică, era predispusă crizelor de exaltare religioasă şi acceselor puternice de angoasă care o aduceau adesea în pragul sinuciderii. În cazul lui Blok, sentimentul „paradisului pierdut” se explică atât prin acest ataşament excesiv, cât şi prin suferinţele pricinuite de boala sa – sifilisul – şi printr-un fel de super-ego deosebit de dezvoltat care generase cultul familiei şi mai ales al propriei mame. Din această legătură foarte puternică s-a născut idealizarea Femeii şi în acelaşi

timp imposibilitatea poetului de a-şi concretiza această iubire.

Viaţa lui la Sankt-Petersburg pendula deci între o mamă adorată şi o soţie străină din punct de vedere sexual, care îşi trăia liber viaţa de actriţă.

Legat de soţie prin amintirea unei iubiri mistice şi printr-un straniu sentiment de „responsabilitate” şi de „datorie veselă”, poetul continua să frecventeze prostituatele. A avut câteva idile trecătoare, dintre care două au lăsat urme adânci în opera sa. În 1907, s-a îndrăgostit de actriţa N. Volokhova. (Să remarcăm în trecere că, înaltă şi zveltă, cu părul negru şi ochii mari, negri şi „înălţători”, cu surâsul ei amplu, Volokhova avea splendoarea unei icoane.) Înclinaţia poetului pentru ţigănci s-a aflat la originea unei noi pasiuni, când, în 1914, Blok s-a îndrăgostit de o altă actriţă, Liuba A. Delmas, care interpreta rolul Carmen la Teatrul de dramă muzicală.

Simţind că-l lasă puterile şi lipsit de sprijinul soţiei, poetul nu mai conta decât pe îngerul lui păzitor. Numai mama sa mai credea în energia fiului ei.

La începutul secolului, moda petersburgheză a fost dominată de pasiunile lui Blok, de aventurile lui nocturne şi de refuzul oricărei politici. El s-a afirmat prin trei mari teme: tema măştilor, tema furtunii de zăpadă, tema percepţiei neclare. Omul „ironic” (aşa cum era el) se inspira – pentru a folosi termenii obscuri proprii epocii – dintr-o „entitate feminină care reprezintă lumea ideală”. Mai târziu, vicisitudinile tumultoase pe care le va cunoaşte Sankt-Petersburgul vor atenua urmele acestui chietism mistic în care se ferecase poetul.

Înfrângerile dureroase suferite de Rusia în războiul cu Japonia şi eşecul revoltei din 1905 i-au smuls imaginaţia din punctul mort în care era înţepenită. Şi, încetul cu încetul, a renunţat la atitudinea indiferentă şi a început să privească viaţa în faţă. Locuind într-un cartier popular din Sankt-Petersburg (într-o casă construită lângă o mare cazarmă înconjurată de uzine şi magherniţe muncitoreşti), Blok a putut să urmărească de aproape agitaţia extraordinară a acelor zile furtunoase. Evenimentele din 1905 au fost cele care au determinat o schimbare radicală în atitudinea lui, şi în special sumbra „Duminică sângeroasă” când trupele cazace au secerat mulţimea umilă care se îndrepta spre palat cu icoane şi stindarde pentru a cere dreptate ţarului.

Aripa dură a regimului a folosit atunci aceste evenimente drept pretext pentru înlăturarea elementelor reformatoare din sânul puterii, impunând sloganul: „Nu faceţi economie la cartuşe!” Dar revoluţionarii nu s-au lăsat intimidaţi. În toată ţara s-au format sindicate profesionale; drapelul roşu a fost înălţat pe cuirasatul *Potemkin;* partidele revoluţionare şi sindicatele au organizat prima grevă politică generală din istoria Rusiei, care trebuia să declanşeze

insurecţia armată.

De acum înainte roşul va plana ameninţător şi cu înverşunare pe malurile Nevei, ca un stindard de foc deasupra unui manej simbolic. Această orgie de roşu creează în poeziile sale un fior apocaliptic, agitaţia extremă a unui oraş în pragul dezastrului. „Viaţa noastră în Sankt-Petersburg”, scria Blok, „se desfăşoară într-o lumină roşie, în timpul zilei, răsună din ce în ce mai tare strigătele, drapele roşii flutură în vânt; seara, oraşul, aţipit preţ de o clipă, e însângerat de amurg. Noaptea, roşul se lăfăie pe veşminte, în obraji, pe buzele femeilor uşoare. Doar aerul proaspăt al dimineţii alungă ultima roşeaţă de pe chipuri.”

Sankt-Petersburgul lui Blok, funest agregat de taverne, tripouri, restaurante şi lupanare, este un mozaic de decepţii, o fulguraţie spectrală în mijlocul ceţurilor, o reţea tulbure de linii întrerupte. Eroinele evanescente ale acestui ciclu sunt prostituatele de pe stradă, învăluite într-o aură de parabolă biblică, apariţii ambigue care ating câteodată sublimul metafizic al făpturilor lovite de soartă. Asemenea lui Dostoievski, Blok s-a străduit să surprindă banalitatea misterioasă a Sankt-Petersburgului, să descopere substanţa secretă care se ascundea sub tristeţea sa obişnuită.

Poetul a suferit fizic din pricina stagnării şi reacţiei care au urmat revoltei din 1905.

Concesiile puterii – la 17 octombrie 1905, Nicolae II a semnat un manifest care marca în mod formal sfârşitul puterii absolute în Rusia – şi utilizarea forţei pentru aplicarea reformelor propuse de Stolîpin au ucis în faşă mişcarea de revoltă, obligându-i pe revoluţionari să ia din nou calea exilului. Strălucit administrator, fost guvernator în Saratov, ministru de interne şi apoi prim-ministru, Stolîpin era dispreţuit de contemporani. Stânga îl ura, considerându-l omul terorii prin excelenţă; dreapta îl bănuia că ar fi deschis calea reformelor urmărind subminarea din temelii a Imperiului. Stolîpin voia să consolideze regimul ţarist nu doar prin măsuri poliţieneşti, dar şi printr-o serie de transformări politice, sociale şi mai ales economice. Astăzi el este considerat drept omul de stat rus cel mai de seamă din secolul al XX-lea, care a încercat să facă revoluţia inutilă şi să împiedice astfel catastrofa naţională. De altfel, actualul preşedinte rus, Putin, se înscrie în tradiţia reformatoare a lui Stolîpin, îmbinând reformele autentice cu ordinea poliţienească.

Dar Blok, asemenea altor personaje emblematice ale Sankt-Petersburgului, nu îl iubea câtuşi de puţin pe Stolîpin. În acei ani de trândăvie, sufocare, plictis înşelător, Blok nutrea din ce în ce mai intens presentimentul catastrofei. A fost cuprins de o stare de greaţă, de melancolie funebră. Umorul negru nu era la Blok o înclinaţie literară, ci un filigran obscur al vieţii lui, zi şi noapte, noapte şi zi.

Depărtându-se tot mai mult de familia satisfăcută a esteţilor, poetul s-a aruncat în tumultul tavernelor, al cabaretelor, al localurilor de noapte cu orchestre ţigăneşti. Simţea nevoia să hoinărească, să se piardă prin cotloanele abjecte şi izolate ale mahalalelor petersburgheze, să caute aventura, rătăcind pe străzile pustii cu magherniţe murdare, la lumina felinarelor care se clătinau în ceaţa nopţii.

În aceşti ani de viaţă desfrânată, de disoluţie absurdă, asaltat de accese de angoasă, a căzut în patima beţiei. Cu ochii sticloşi şi umflaţi, ieşea cu artiste de varieteu, cu prostituate. Apoi excesele au început să-l chinuie, s-a cufundat în negre halucinaţii. Conştiinţa vlăguită i-a fost cuprinsă de remuşcări, de dezgust, de ruşine. Un vânt de nebunie nordică deforma în ochii lui aparenţele realităţii.

Citind jurnalul lui Blok, plonjăm în miezul acestei disperări. Câte escapade în trăsură, câte nopţi petrecute în compania femeilor uşoare: „Îi smulg dantelele şi rochia de batist, în mâinile acestea aspre şi tocurile ascuţite este nu ştiu ce forţă, ce mister. Orele petrecute cu ea sunt penibile, sterile. O conduc înapoi. Ceva sacru, ca şi când ar fi propria-mi fiică, o copilă. Ea dispare pe o stradă necunoscută, în noaptea liniştită, eu îi plătesc birjarului. E un frig pătrunzător, toate braţele Nevei sunt pline, e noapte pretutindeni, ca la ora şase seara, ca la ora şase dimineaţa, când mă întorc acasă. Ziua e pierdută, desigur. O baie, o plimbare, e ceva care mă apasă în coşul pieptului, simt nevoia să gem, căci această noapte eternă creează şi intensifică mereu acelaşi sentiment – până la exasperare. Aproape că îmi vine să plâng” (10 noiembrie 1911).

Acest jurnal ne prezintă aspectele dezolante ale periferiei Sankt-Petersburgului acelei vremi. 28 februarie 1912: „Plimbări pe înserat (reluate după o lungă întrerupere) prin locuri lugubre unde vagabonzii sparg felinarele, un căţel se ţine după mine, sunt perdele la ferestre. Vine o fetiţă, care gâfâie ca un cal: suferă de ftizie, cu siguranţă – o chinuie o tuse surdă, face câţiva paşi, se apleacă… Lume cumplită.”

24 martie 1912: „Ieri, lângă o casă din Kameni Ostrov, portarii chinuiau un şobolan rănit. Fusese probabil muşcat la cap de o pisică sau de un câine. Încearcă să se strecoare sub un troian de zăpadă, reuşeşte pentru o clipă, dar apoi alunecă, lăsând stropi de sânge în urma lui. Nu are cum să scape. Îmi imaginez privirea lui.”

11 aprilie 1912: „Ce tristeţe – aproape că-ţi vine să plângi. Noapte adâncă pe vastul chei al Nevei, nu departe de Universitate; de-abia se zăreşte printre pietre un copil, un băieţel. Mama (o femeie «săracă cu duhul») l-a luat în braţe, el i se agaţă de gât cu mânuţele – înspăimântat. Oraş cumplit, oraş funest, ţi se taie respiraţia.”

Blok a încercat să se elibereze din plasa vâscoasă a „lumii teribile a Sankt-Petersburgului” căutând o schimbare în activităţi neliterare. A început atunci să frecventeze Luna-Park, alunecând în sanie pe pantele

înzăpezite ale unor *montagnes russes;* devora romane poliţiste, practica gimnastica suedeză, se interesa de primele zboruri ale aviatorilor, de cinema, de problemele politice şi mai ales de boxul francez, care se bucura pe-atunci de mare atenţie în sălile capitalei Imperiului ţarilor. Regulile şi principiile acestui sport i-au revigorat spiritul şi l-au încurajat să creeze. Judecând cu siguranţa unui expert asupra valorii artistice a campionilor, îi scria mamei sale la 21 februarie 1911: „Doar unul dintre cei pe care i-am văzut este înzestrat cu geniu autentic, olandezul Van Rijl. Mă inspiră mai mult decât o vedetă literară.” Şi astfel, concursurile de box francez şi virajele îndrăzneţe ale aviatorilor erau puse pe acelaşi plan cu creaţiile poetice, înscriindu-se, în viziunea lui Blok, în „orchestra universală a artelor”.

Ea începutul secolului al XX-lea, viaţa artistică a Sankt-Petersburgului se concentra în trei saloane.

Era în primul rând cel al lui Dmitri Merejkovski şi al Zinaidei Hippius, în casa Murusi, de pe bulevardul Liteinîi, vila aparţinându-i prinţului Murusi, un mare demnitar al Imperiului ţarilor. Aici, într-o atmosferă de seră, unde cărămizile roşii ale zidurilor şi covoarele groase erau luminate de focul din şemineu, se reuneau poeţi, filosofi şi reprezentanţi ai clerului pentru a dezbate, în discuţii aprinse, probleme liturgice şi confesionale.

Poeţii decadenţi le dădeau o mână de ajutor prelaţilor din Sinod şi cazuiştilor de la Academia ecleziastică. Gazda, Zinaida Hippius, era o personalitate marcantă a Petersburgului. Poetă distinsă şi femeie fatală, o combinaţie între Colette şi Anna de Noailles, Zinaida Hippius publica poeme filosofice, exersându-şi spiritul caustic în conversaţii mondene şi frângând inimile bărbaţilor sub privirea amuzată a soţului ei, scriitorul Merejkovski. Era roşcată, cochetă, încântătoare.

Nina Berberova, veşnic în căutarea ineditului, va evoca în *C'est moi qui souligne* nenumăratele ei articole de lenjerie roz, celebre printre personalităţile emigraţiei pariziene de la începutul anilor 1920.

„Ghemuită pe o sofa moale, Zinaida, în tunică albă, îşi scruta prin lornion oaspeţii care se întreceau în subtilităţi scolastice."

Avea nişte ochi superbi cu nuanţe verzui, un păr de un roşu-aprins care îi ajungea până la genunchi, acoperindu-i mijlocul, iar la gât purta un şirag de mătănii cu o cruce mare, neagră. Îi plăcea parfumul de tuberoză şi fuma ţigări aromatice pe care le scotea dintr-o tabacheră roşie. Ca o regină orientală distantă, Zinaida Hippius aţâţa controversele teologice, fascinând asistenţa prin paradoxurile şi enigmele ei. Blok a fost şi el prins în mrejele Zinaidei în perioada misticismului său narcotic.

În schimb, în cursul reuniunilor care se ţineau într-un alt salon literar duminica, la Feodor Sologub, nu se discuta decât despre poezie şi tehnică poetică. Sologub locuia pe insula Vasili, în clădirea şcolii elementare al cărei inspector era. În garsoniera sa îngheţată, cu mobile îmbrăcate în piele, într-o lumină difuză, se citeau timid versuri şi se ascultau judecăţile solemne ale poetului, adesea aspre şi fără milă. Onorurile casei le făcea sora sa, Olga, care îi semăna întocmai, „tăcută şi severă".

Şi astfel Blok a devenit o vedetă frecventând aceste cercuri. Totuşi, înalta societate literară prefera apartamentul confratelui său Viaceslav

Ivanov. În 1905, după un lung sejur în străinătate, Ivanov şi soţia s-au stabilit definitiv în capitala Imperiului. Din toamna acelui an salonul lor literar a devenit cel mai renumit.

În fiecare miercuri, în apartamentul poetului erudit, la etajul şase, pe strada Tavriceskaia, se adunau, ca într-un soi de banchet platonician, scriitori şi artişti, intelectuali şi filosofi pentru a discuta, de la miezul nopţii la primele raze ale soarelui, despre simbolism, „anarhie mistică”, misterele elene, teatrul colectiv. Un amestec de mag şi profesor german, Ivanov prezida aceste adunări cu austeritatea unui fetiş, încercând să reunească tezele antinomice într-o armonie superioară, într-un sincretism universal.

Sufletul acestor întruniri era soţia poetului, Lidia Dimitrievna Zinovieva-Annibal: îmbrăcată în jachete multicolore, aducea acestui areopag o vivacitate exuberantă, atât de diferită faţă de calmul apolinic şi academismul rafinat al lui Ivanov.

În zori, când se încheiau discuţiile, se citeau poezii. Blok însuşi le declama pe ale sale. Într-o redingotă lungă, cu cravata fină legată cu o nonşalanţă studiată, părul blond cu reflexe cenuşii, el era atunci, în anii 1906–1907, întruchiparea însăşi a frumuseţii romantice. Se apropia încet de o masă pe care ardeau lumânări, privea de jur-împrejur cu răceală, rămânând ca o stană de piatră până când se făcea linişte deplină, şi de-abia atunci ataca, recitând furtunos, domolind puţin ritmul doar spre sfârşitul strofei. Avea o dicţie seducătoare, iar când termina o poezie brusc, fără nicio inflexiune în voce, ascultătorii aveau impresia că acest deliciu se sfârşise mult prea repede şi ar mai fi dorit să-l audă recitând.

„Turnul” lui Ivanov a fost timp de câţiva ani (din 1905 până în 1912) un fel de laborator spiritual al Sankt-Petersburgului, unde se făceau şi se desfăceau glorii, curente şi destine. Blok era la acea dată dezorientat, „ca Dumnezeu într-un lupanar”, potrivit lui Ivanov. Aici descoperea el pentru prima oară vanitatea onctuoasă a lumii artistice, plină de invidii şi calomnii, şi falsitatea relaţiilor dintre oamenii de litere, falsitate despre care va vorbi mai târziu cu dispreţ în poeziile *Druziam* (Amicilor) şi *Poetîi* (Poeţii).

Universul lui Ivanov era o lume oarbă şi ameninţată ca un „ou sub un jet de apă”, un Parnas narcotic, în care adepţii simbolismului se amuzau cu dezbateri inutile, cu polemici zadarnice. Transformând noaptea în zi, ţesând discuţii indiferente şi lăsându-le suspendate în timp, precum nişte pânze de păianjen sau arabescuri de simboluri şi cuvinte goale, invitaţii acestui salon ignorau tragica realitate a unui Sankt-Petersburg devastat şi fără apărare.

Ivanov se autodefinea ca un „constructor de poduri” şi acesta a fost într-adevăr rolul lui în cursul reuniunilor foarte frecventate pe care le organiza la el acasă.

Tema conferinţei din acea seară: „Viitorul Rusiei: evoluţie sau revoluţie?” Invitaţii erau adunaţi în jurul pianului cu coadă pe care era încolăcită o femeie, cu membrele contorsionate. Trupul lung şi subţire şi-a reluat apoi poziţia firească, apărând chipul poetei Ahmatova, cu bretonul ei sumbru şi nasul acvilin.

În salonul soţilor Ivanov se discuta despre literatură, filosofie, artă, credinţă, politică într-o ambianţă intimă şi amicală, unde toleranţa era stăpână. Vinul, precum şi veselia şi eleganţa locuinţei contribuiau la crearea unei atmosfere de beţie de idei, de cuvinte frumoase, de peisaje petersburgheze şi de muzică, întrucât compozitorul la modă, Scriabin, participa adesea la seratele lui Ivanov. Dar noaptea se încheia întotdeauna cu poezie.

În calitate de şef al şcolii simboliste ruse, lui Ivanov cel Superb îi făcea plăcere să descopere tinere talente. El făcea şi desfăcea celebrităţi. În fiecare săptămână, poeţi timizi veneau pe strada Taurida, la numărul 3, să-şi declame versurile în public sub privirea impasibilă a „maestrului”. Urma un lung moment de suspans, în timpul căruia Ivanov umbla cu paşi mari încolo şi-ncoace, cu mâinile la spate, cu privirea încordată, trăgând din când în când din ţigaretă, în timp ce toată lumea era numai ochi şi urechi, aşteptând verdictul cu răsuflarea tăiată.

Maestrul relua vers cu vers poemul recitat şi îl comenta, pentru ca în cele din urmă să lanseze un nou nume…

Aceşti „decadenţi” (în termenii epocii) îşi trăiau opera, iar opera se hrănea din biografia lor. Erosul era una dintre temele predilecte ale maestrului, dar nu era niciodată abordată înainte de miezul nopţii. Şi apoi se impuneau de la sine anumite gesturi şi anumite priviri, care păreau să anticipeze programul dezbaterilor: „Iubirea este egoistă?”, „Dorinţă şi sentimentalism”…

Teoria era adesea însoţită de exerciţii practice. Astfel s-a îndrăgostit pictorul Benois de Zinaida Hippius, care din păcate nu avea ochi decât pentru Filosofov, vărul şi prietenul „foarte intim” al lui Deaghilev. În acest timp, soţul Zinaidei, Merejkovski, era absorbit într-o conversaţie cu un credincios de rit vechi care îi descria o scenă de la un priveghi urmat de o sinucidere colectivă. Iar poetul blazat Kuzmin, un dandy în stil rus, cu surâs trist şi cu ochi mari, încercănaţi, a devenit adeptul „prieteniilor particulare”, cu alte cuvinte al homosexualităţii, după ce petrecuse doi ani la Veneţia ca monah penitent.

În ceea ce îl priveşte pe Lunacearski – viitor comisar al culturii în guvernul lui Lenin –, el afirma sus şi tare că proletariatul era pur şi simplu „reîntruparea Erosului antic”… Şi pentru a schimba subiectul, pictorul Benois a realizat scenografia la *Pavilionul Armidei*, unul dintre spectacolele turneului Baletelor ruseşti ale lui Deaghilev.

Toate tendinţele literare şi chiar politice erau reprezentate aici, de la dreapta dură şi până la bolşevici. Pedagog iscusit şi fin psiholog, gazda saloanelor de miercuri ştia să-şi subjuge apropiaţii cu farmecul său şi să le cultive personalitatea.

Dar exista şi un revers al medaliei. În acea epocă, viaţa spirituală şi sentimentală la Sankt-Petersburg era complexă şi contradictorie. Oamenii se lăsau seduşi de cuvântul de ordine care chema la transformarea artei în viaţă. Această atitudine a provocat psihodrame confuze, dacă nu chiar îndoielnice. Ivanov nu le provoca în mod direct, dar încerca să găsească o oarecare justificare metafizică. Veşnic încărcate de erotism, aceste artificii au fost reintegrate în piese compuse cu brio.

Aflat în plină activitate creatoare, a primit însă o lovitură cruntă: în octombrie 1907, soţia şi muza inspiratoare a acestor stranii reuniuni, Lidia Zinovieva, a murit subit. Această dublă pierdere a provocat în cercul literar o criză profundă, exprimată în poeme arzând de pasiune.

În 1913, Ivanov s-a recăsătorit cu Vera, fiica din prima căsătorie a soţiei sale defuncte. Ei îi va dedica ultimul său volum de poezii.

În acei ani, pe scena boemei s-a afirmat un alt poet care dorea să-i ia locul lui Ivanov în istoria sentimentală şi artistică a Sankt-Petersburgului: Maximilian Voloşin.

Estet prin excelenţă, el era expert în materie de literatură occidentală. Cu toate acestea, fizicul său impunător, părul rebel, barba colilie, statura înaltă făceau din el arhetipul rusului etern.

Pentru pictorul Benois, fascinaţia exercitată de Voloşin asupra ambelor sexe era de o natură particulară. Ea provenea din viziunea complet diferită pe care o avea Voloşin asupra lui însuşi. Cu ochelarii săi mici şi rotunzi, se comporta ca un băietan volubil, dar timid în adâncul sufletului, de unde emana un soi de bunăvoinţă stângace, în maniera lui Pierre Bezuhov, personajul uriaş, miop şi tandru din *Război şi pace* de Tolstoi.

Uneori, dimpotrivă, nu se mai putea smulge din contemplaţia propriului său trup impozant, considerând că, în perfecţiunea lui, corespunde perfect idealului de frumuseţe greacă. Tocmai din trecerea rapidă de la o stare la alta se năştea farmecul său irezistibil, punându-i în evidenţă modestia cuceritoare şi orgoliul olimpian. Acestor variaţii rafinate li se adăuga un temperament puternic.

Neamţ prin sânge, rus prin suflet, francez prin cultură, ceea ce crea o mare admiraţie în jurul lui era faptul că această diversitate a calităţilor sale era greu de înţeles. Părea un senior al Renaşterii plasat în cadrul sublim al Sankt-Petersburgului.

Ca pictor, viziunea lui se înrudea (potrivit lui Benois) cu anumite peisaje ale lui Poussin sau Turner. Ca poet, avea accente de geniu. Era

totodată un filosof original şi un ziarist de excepţie. În plus, ştia ca nimeni altul să-i pună în valoare pe oameni. Era un educator înnăscut, un pedagog desăvârşit şi nu se temea de niciuna dintre acele mistificări în care îşi revela extraordinara sa măiestrie. Întocmai ca în cazul lui Deaghilev, instrumentul de lucru era omul, dar, dacă fondatorul Baletelor ruseşti era fascinat de ambele sexe, Voloşin rezerva exclusiv femeilor forţa puterilor sale oculte, însă ar însemna să banalizăm consecinţele atracţiei pe care o exercita dacă am pretinde că încerca doar să domine femeile. Dimpotrivă, recunoscând aura extraordinară proprie firii sale, el va crea o legătură durabilă şi secretă. Femeile formate de el aveau să acţioneze la rândul lor asupra bărbaţilor care le iubeau, fără ca ele să ştie întotdeauna în ce măsură se aflau de fapt sub influenţa lui Voloşin. Totuşi, acest mare poet nu era un manipulator conştient. Dar vitalitatea contagioasă a inteligenţei lui provoca în mod natural efecte comparabile cu undele pe care le produce o piatră aruncată în apă. Carisma pe care o emana nu se năştea dintr-o fire guvernată de forţe obscure, ci, dimpotrivă, dintr-o fiinţă bună şi generoasă prin însăşi natura ei.

Într-adevăr, de-a lungul anilor, portretul lui Voloşin capătă dimensiuni din ce în ce mai mari în lumina influenţei sale asupra vieţii reale din Sankt-Petersburgul acelei vremi, căci nu putem să negăm ambiţia lui supremă de a fi „sculptorul unor personalităţi de anvergură”.

De câte ori, la căderea serii, în apartamentul său, sub lumina galbenă a lămpii, printre vechile documente care ascundeau misivele lui Claudel, scrisorile lui Gorki, dosarele groase ale lui Romain Rolland, cea care fusese prinţesa Kudacev, văduva unui ofiţer al armatei albe, înainte de a fi muza inspiratoare a autorului lui *Jean-Christophe*, nu mi-a confirmat ceea ce îi datora, adică aproape totul, lui Max Voloşin.

O altă mare doamnă, poeta Marina Ţvetaieva, scria în eseul ei despre Voloşin: „El inspira, prin excesul său de viaţă, dragostea femeilor şi prietenia bărbaţilor. Era în acelaşi timp un creator de fiinţe, de întâlniri şi de destine. Ceea ce-l caracteriza mai presus de orice era *bucuria de a dărui*. Trei cuvinte i-au dominat viaţa: magie, mit, misticism.”

De origine nobilă, Voloşin se născuse în mai 1870. După terminarea colegiului, a continuat cu studiile de drept la universitate de unde a fost exclus pentru că participase la o manifestaţie studenţească. A oscilat mult timp între Sankt-Petersburg şi Paris, iar în 1900 a colaborat la reviste simboliste, definindu-şi arta ca „neo-realistă”. În 1917 Voloşin a părăsit Sankt-Petersburgul pentru a se stabili definitiv pe proprietatea sa de la Koktebel din sudul Rusiei, care în acei ani zbuciumaţi a devenit turn de fildeş, refugiu şi loc de

întrunire pentru scriitorii aflaţi în pericol.

Voloşin se voia mai presus de orice fel de implicare în evenimentele tragice ale epocii, încercând să depăşească viziunea apocaliptică asupra Rusiei printr-o întoarcere la injoncţiunile pure ale spiritului.

Maestru grădinar al feminităţii, Voloşin a ştiut să alcătuiască un buchet grandios. Îşi alegea cu atâta discernământ graţiile, încât unii au pretins chiar că locuinţa lui devenise înaltă şcoală de poeţi şi scriitori ruşi. Într-adevăr, când în apartamentul său din Sankt-Petersburg, când pe proprietatea sa de la Koktebel, genialul erudit primea tinere a căror frumuseţe fizică nu era singurul argument al acestor sejururi dedicate jocurilor spiritului.

Max Voloşin considera că frumuseţea lor este o simplă podoabă care îmbracă ceea ce este esenţial, şi anume gradul de inteligenţă şi intensitatea talentului. El cunoştea etapele succesive ale acestor „universităţi ale dragostei”: lungi conversaţii pe tema operelor nemuritoare, desemnarea capodoperei care corespundea propriului lor caracter, lectură în public, după cină, a creaţiilor personale, sfaturi individualizate despre alegerea drumului în viaţă, după un fin studiu psihologic prealabil, baluri mascate la miezul nopţii, când puteau să dea frâu liber tuturor extravaganţelor care le caracterizau şi tuturor nebuniilor interzise care le treceau prin minte. În timpul acestor banchete improvizate, unde gesturile cele mai spontane şi iniţiativele cele mai bizare se bucurau de aprobarea generală, maestrul Voloşin putea să le elibereze pe aceste frumoase discipole dezlănţuite de sub influenţa discursurilor lui, spunându-le scurt: „Fii tu însăţi.”

Bineînţeles că aceste nopţi nebune, care erau descrise la Sankt-Petersburg în culorile cele mai sumbre, aveau să acrediteze ideea că Voloşin organiza bacanale. Trebuie să recunoaştem că maniera în care psalmodia versuri în toiul nopţii, de pe cea mai înaltă terasă a casei sale, pe care o numea „Turnul Voloşin”, avea de ce să-i înspăimânte pe trecătorii uluiţi de strigătele nocturne, de cântecele şi sarabandele în jurul focurilor. Prezenţa tinerelor femei cu chipuri pline de strălucire, îmbrăcate în inedite costume bărbăteşti cu pantaloni bufanţi în stil oriental, în jurul unui magician care purta o cămaşă lungă de damasc şi nişte pantaloni ciudaţi decupaţi între picioare pentru un motiv numai de el ştiut, nu putea decât să-i deruteze pe burghezii onorabili care veneau în timpul nopţii să inspecteze această locuinţă considerată de ei bântuită. În curând a început să circule un zvon prin Sankt-Petersburg: Voloşin era un satrap însetat de sânge tânăr şi un organizator de slujbe închinate diavolului. Ceea ce era foarte departe de adevăr. Câte capodopere nu s-au născut în urma acestor sejururi în casa maestrului, câte adevărate artiste formate pe lângă el, câte cariere de creatori nu au pornit de aici?

Poeta Anna Ahmatova ne-a oferit o mărturie pe cât de preţioasă, pe atât de ironică despre metodele de seducţie practicate de Max Voloşin: lua în derâdere modul lui de a le cuceri pe „domnişoarele de arhivă”, cum le numea poeta, acele gâsculiţe fascinate de zborul vulturului care le asurzea cu complimente şi comparaţii flatante, cu artificii oratorice menite să le gâdile orgoliul tineresc.

Ea a povestit cum a ascultat relatarea emoţionată a uneia dintre viitoarele victime ale magicianului: „Plină de exaltare, cu o voce sugrumată, îmi vorbeşte de Maximilian. El i-a spus uneia, am întrerupt-o eu: Sunteţi muza acestui loc, iar alteia: Sunteţi Safo. — Dar de unde ştiţi? a strigat domnişoara, stupefiată de perspicacitatea mea. — Am inventat pe loc.”

Într-adevăr lui Max îi plăcea să seducă. Era a doua sa vocaţie.

Şi astfel Voloşin a devenit un fel de decan al unei universităţi libere de talente în formare, o pepinieră de prinţi ai poeziei şi un culegător de muze inspiratoare într-o grădină a deliciilor. Ca bărbat, magician, înţelept, el le subjuga pe femei. Şi totuşi, poate oare o fiinţă umană să aibă control absolut asupra semenilor săi?

Max Voloşin ştia să creeze, tocmai aceasta era efervescenţa creaţiei. Mai târziu, literatura rusă şi lumea întreagă vor afla câte mari talente s-au născut sub influenţa baghetei sale magice, câte cariere artistice splendide sau fragile şi-au luat zborul ajutate de el.

Ossip Mandelstam, poet genial, mort într-un lagăr stalinist, Marina Ţvetaieva, zeiţă a poetelor, care se va sinucide din disperare faţă de impasul comunist din 1941, Maria Duvivier, poetă franco-rusă, viitoare contesă Kudaceva şi viitoare doamnă Romain Rolland, Ilia Erenburg, poet al dezgheţului, Sofia Pamok, o Safo a Rusiei, câte personalităţi nu sunt astăzi numite „fantomele lui Voloşin”!

Dar demonul vârstei mijlocii îl va lovi pe acest poet pe când se afla în plenitudinea celor patruzeci de ani ai săi. Asemenea unui demiurg, Voloşin voia să creeze făptura perfectă, poeta ideală, modelul absolut. În atelierul său secret va născoci atunci o formidabilă mistificare, o enormă minciună care va uimi întregul Sankt-Petersburg.

În această întreprindere supraomenească, creatorul îşi va realiza capodopera pe nisipurile mişcătoare ale unei identităţi neclare, ascunzându-şi castelul de cărţi în spatele unor paravane ele însele iluzorii. În paradisul prefăcătoriilor care devenise Sankt-Petersburgul la începutul secolului al XX-lea, magicianul se simţea fericit, mânuindu-şi din culise marionetele între care cea mai frumoasă era o făptură delicioasă şi fragilă.

Pe Elisabeta Dimitrievna, obscură profesoară de istorie, o tânără naivă, drăguţă şi un pic cam şchioapă, Max Voloşin a hotărât să o transforme în varianta feminină a lui Rastignac. Şi acest Vautrin al literaturii ruse îşi va depăşi aşteptările. Mai întâi îi va alege un nou

nume, Cerubina de Gabriac. Apoi demiurgul îi va propune dulcineei un pact cu diavolul: „Deveniţi însăşi materia creaţiei mele şi vă voi transforma în cea mai mare poetă rusă.” O va modela, o va modifica, o va „sculpta” atât de bine încât, atunci când va intra în scenă îmbrăcată în noile veşminte ale minciunii şi aparenţelor înşelătoare ale imposturii, ea va intriga şi va fascina opinia publică. Marina Ţvetaieva care, după ce i-a refuzat lui Voloşin acest rol, a acceptat să bată gongul în onoarea noii vedete:

„Aristocrată, nu rusoaică, evident! Frumoasă, evident! Catolică, de la sine înţeles! Putred de bogată! Un lord Byron sub chip de femeie, ignorând chiar şi şchiopătatul discret. Ea întrupa atunci semnele exterioare ale fericirii, însoţită de puritate şi dezinteresare; tot ceea ce va conduce inevitabil spre nefericire.”

Luxul romantic al dezastrului interior, alături de prestigiul frumuseţii şi privilegiile averii făceau să triumfe ceea ce constituie substanţa însăşi a poeziei Sankt-Petersburgului: căutarea „nefericirii mai presus de orice”.

În spiritul obsedat de publicitate al lui Voloşin, creaţia sa ilustra acest romantism a cărui aparenţă somptuoasă ascundea un suflet vlăguit şi frânt.

Primul instrument utilizat de Voloşin pentru a-şi consacra falsul personaj în chip de poetă adevărată a fost jurnalul *Apolo*, o publicaţie lunară editată la Sankt-Petersburg şi citită în toată Rusia. La insistenţele lui, pe o pagină întreagă, poeta necunoscută de origine franco-scoţiană adresa jurnalului o scrisoare magnifică într-un stil feminin suplu şi nobil prin care îşi prezenta primele versuri. Vorbea de Ronsard, de o iubire copleşitoare la vârsta de treisprezece ani şi mărturisea că printr-o premoniţie adolescentină a ştiut că destinul i se va împlini la şaptesprezece ani. Frumuseţea poeziei care adâncea şi mai mult misterul personal a produs un efect extraordinar.

Întregul Sankt-Petersburg, curios să o cunoască, aştepta noile ei poeme. Impostura iniţială a funcţionat perfect cu atât mai mult cu cât, adresând jurnalului primele versuri, autorul necunoscut a adăugat şi un buchet de flori uscate. Până şi marea poetă rusă Marina Ţvetaieva şi-a alungat din suflet orice invidie şi a salutat cu sinceritate noua apariţie: „Erau în versurile sale atât imaginile Ahmatovei, cât şi ceva din tuşa mea personală, dar mai presus de ea şi mai presus de mine şi venind de la o femeie necunoscută.”

Dar cum a început cu adevărat această frumoasă poveste captivantă şi tristă?

Trebuie să ne întoarcem puţin în timp, în 1910, la Paris. Dimitrievna nu avea decât şaptesprezece ani. În atelierul unui pictor rus din cartierul Luxembourg, la Gurevici, a întâlnit un poet rus pe-atunci necunoscut, doar cu câţiva ani mai în vârstă decât ea, Nikolai

Gumiliov.

Era mic de statură, dar pe chip i se citea o expresie foarte hotărâtă, pe care o confirma şi prin gesturi. În colţul buzelor avea deja un accent de amărăciune şi semnele prevestitoare ale nefericirii. A vorbit toată noaptea de Fecioara Maria şi i-a cumpărat tinerei fete garoafe roz. Era încă celibatar, dar viitoarea lui soţie, Anna Ahmatova, se afla şi ea la Paris. Elisabeta Dimitrieva, cea pe care o va iubi Nikolai, va spune mai târziu despre el: „Nu l-am mai văzut de ceva vreme, însă expresia feţei lui nu m-a părăsit niciodată, aşa cum expresia de pe chipul meu i-a rămas şi lui întipărită în minte.”

În mod paradoxal, cel care le-a unit destinele a fost Max Voloşin. Tot în 1910, dar câteva luni mai târziu, el a organizat o mare conferinţă despre literatură la Academia de arte frumoase din Sankt-Petersburg.

„A fost seara vieţii mele”, scria Elisabeta. „Ne-am dus să luăm masa la restaurantul preferat al artiştilor şi oamenilor de litere şi am stat până în zori. L-am regăsit pe Gumiliov şi amândoi am înţeles atunci că eram deja complici în ciuda puţinelor cuvinte pe care le-am schimbat şi cu toate că nu am atins decât trei subiecte: călătoria lui în Africa, leii şi crocodilii.” Şi adaugă: „Mi-a cerut voie să mă conducă… Şi amândoi am înţeles că este întâlnirea, tânăra pasiune care sună precum cristalul.”

Nikolai scria la rândul lui: „Privesc fără teamă ochii care ne înconjoară, căci am găsit o Prietenă cu P mare şi am recunoscut-o imediat în mijlocul pădurii de semne.” Elisabeta nota în continuare: „Apoi ne-am întâlnit aproape în fiecare seară pentru acele conversaţii interminabile, plimbări nocturne până în zorii zilei într-un oraş roz şi gri. Am înţeles că este un mare poet şi nu voiam să-l fac să intre în cotidian. De aceea i-am refuzat cererile în căsătorie. Îmi spunea «Lili», nume ce-i evoca clinchetul subţire al unui clopoţel de argint. El avea o voinţă de fier, o nevoie de a domina pe care o exprima prin dragostea fizică. Iar eu mă încăpăţânam să-l fac să sufere. Era gelos, îmi prindea degetele subţiri de parcă ar fi vrut să le rupă, pentru ca apoi să-mi plângă la picioare şi să-mi sărute poalele rochiei albe. Era la Sankt-Petersburg.”

Dar în luna mai cuplul s-a dus în sudul Rusiei: „Dumnezeu, destinul sau neşansa au făcut să ne întâlnim toţi trei, Max Voloşin, Nikolai şi cu mine. Marele Max era pentru mine o iubire inaccesibilă. Nikolai, care avea vârsta mea, era ca un adolescent, cu un elan primăvăratic. Nu mi-aş fi închipuit niciodată că Max ar putea să-şi arunce privirea asupra mea. Soarta a vrut ca din acel moment imaginea lui Max să mă urmărească pretutindeni. Tot ceea ce pentru o tânără fată părea un miracol s-a împlinit în sfârşit. Nu am ascuns nimic niciunuia dintre ei. Max mi-a spus cu o tristeţe infinită: «Alege tu însăţi, dar dacă îl vei

alege pe Nikolai te voi dispreţui.» Zarurile sunt aruncate, dar Nikolai va rămâne pe veci în amintirea mea cu acele garoafe roz şi parfumate pe care mi le-a oferit. I-am cerut să plece. Şi a plecat, crezând că e doar o simplă toană de-a mea, un capriciu pasager. Atunci am trăit cele mai fericite două luni din viaţa mea. De ce îl făceam să sufere pe Nikolai? De ce nu am rupt definitiv relaţia cu el? Nu, nu din dorinţa lacomă de a-i păstra pe amândoi şi nici dintr-o sete nebună de seducţie, ci pentru că eram pur şi simplu stăpânită de două suflete, unul îl alesese pe Max, iar celălalt pe Nikolai.”

Şi astfel şi-au început Voloşin şi Dimitrievna mistificarea.

„De ce aceşti doi bărbaţi, Nikolai şi Max, au intrat şi au ieşit în acelaşi timp din viaţa mea? În cele din urmă, Nikolai a încetat să accepte suferinţa. Iubirea s-a transformat curând în ură. Pe culoarele redacţiei jurnalului care îi publica versurile, m-a oprit ca să-mi spună: «Pentru ultima dată, vă cer mâna.» L-am refuzat tranşant. Atunci s-a îngălbenit la faţă şi mi-a spus: «Acum mă veţi cunoaşte.»”

La scurt timp după aceea, Nikolai s-a dus la restaurantul La Tour, unul dintre cele mai cunoscute din capitală, şi a început să spună în stânga şi în dreapta vrute şi nevrute pe seama tinerei femei.

Ura devorase iubirea.

La Sankt-Petersburg, Voloşin nu mai putea suporta injuriile lui Nikolai Gumiliov de care vorbea tot oraşul. În decorul albastru cu galben al teatrului Mariinski a avut loc o scenă penibilă. Cu ocazia reprezentaţiei cu *Faust* de Gounod, poeţii şi colaboratorii jurnalului *Apolo* se reuniseră în foaierul teatrului care păstra încă decorurile operei precedente, *Orfeu* de Gluck. Nikolai se afla lângă poetul Aleksandr Blok şi romancierul Aleksei Tolstoi. Pe când Şaliapin intona o arie, Max luase deja hotărârea. Dar a aşteptat ca Şaliapin să-şi încheie admirabila prestaţie, ca apoi să-l pălmuiască pe Nikolai după regulile care precedă un duel. Un gest puternic, scurt şi neaşteptat. La vederea acestei scene poetul Annenski l-a citat pe Dostoievski: „Avea dreptate, sunetul unei palme seamănă cu un plesnet pe suprafaţa apei.” Max Voloşin îi strigă atunci fostului său prieten: „Aţi înţeles? — Da”, răspunse cel provocat la duel.

A doua zi, duelul a fost organizat în apropierea locului unde se petrecuse întâlnirea fatală dintre Puşkin şi d’Anthès, la periferia Sankt-Petersburgului. Legenda spune că s-a folosit chiar şi acelaşi tip de pistolet, provenind din armurăria Kurakin. Aleksei Tolstoi a numărat cei cincisprezece paşi care trebuiau să-i separe pe adversari. Gumiliov a tras primul, iar glonţul a trecut pe deasupra capului lui Voloşin, dar când i-a venit rândul lui Max să tragă, i s-a blocat pistoletul. Tolstoi le-a propus atunci să-şi strângă mâna şi să uite incidentul, lucru pe care l-au refuzat…

În anii 1910, duelurile şi iubirea absolută făceau parte din efervescenţa Sankt-Petersburgului care se afla la apogeu. Se deschideau unele după altele expoziţii de pictură în stilul Art nouveau, la *Monde de l'art, Toison d'or, Valet de carreau, Queue d'âne, Rose bleue*. Alături de pictori ruşi, Somov, Larionov, Goncearova, expuneau şi artişti francezi precum Bonnard şi Vuillard. În expoziţia de la *Toison d'or*, unde în sălile întunecoase, cu perdelele trase la ferestre, se răspândea ca într-o seră parfumul zambilelor împrăştiate pretutindeni, puteau fi admirate lucrările lui Matisse şi Rodin. Tineretul capitalei urmărea această efervescenţă culturală marcată de dorinţa de ruptură cu trecutul simbolizată de „futurişti".

Acţiunile acestei mişcări nu se limitau la literatură sau la pictură, ele priveau atât moravurile, cât şi iubirea. Totul trebuia să fie orientat spre „acţiunea concretă imediată, împotriva formelor alienante ale cotidianului stereotip".

Provocator, întotdeauna îmbrăcat în mod original, tânărul poet Maiakovski s-a aflat în fruntea mişcării futuriste. Îi plăcea să se afişeze însoţit de femei machiate excesiv, pentru a se face remarcat. Înalta societate literară din Turnul lui Ivanov nu se sfia să-l flageleze, considerându-l „agitator" şi „huligan".

În toamna anului 1913 acest colos contestatar se alătura companiei vesele a studenţilor reuniţi pentru o serată într-un apartament burghez din centrul Sankt-Petersburgului. Era îmbrăcat în celebrul său pulover înflorat galben-aprins.

El îi va uimi din nou pe aceşti tineri care discutau politică, literatură şi câteodată chestiuni sexuale în vogă. Printre ei se afla o liceană de şaisprezece ani cu un aer cuminte. La vederea acestui colos iconoclast, ea s-a simţit oarecum tulburată şi, în timp ce îl asculta recitându-şi poeziile, îşi frământa nervos colierul. Această tânără spilcuită era un fel de Lolita *avant la lettre*. Părea că descinde dintr-o gravură de modă, de la pălărie şi paltonul lung până la cizme. Se numea Ella Kagan. Avea trăsături armonioase şi nişte ochi mari care vor fi mai târziu imortalizaţi de Aragon.

Deodată, colierul a cedat sub presiunea degetelor şi toate perlele s-au răspândit pe podea. Nebănuind că acest incident îi va marca viaţa, Maiakovski s-a oprit din recitat şi s-a aşezat în genunchi pe covor ca să o ajute pe micuţa Ella să strângă perlele. Fidel reputaţiei de care se bucura, el a profitat de semiobscuritate şi i-a atins mâna tinerei fete. Tulburată şi mândră în acelaşi timp, ea nu şi-a retras-o. Poetul i-a

propus atunci să o conducă acasă şi i-a telefonat de nenumărate ori până să obţină permisiunea de a merge în vizită la familia Kagan.

Părinţii Ellei locuiau într-un apartament spaţios şi mai aveau o casă de vacanţă la marginea oraşului. Tatăl era avocat, iar mama muziciană. Aveau două fete. Lili, fiica cea mare, era mai frumoasă decât Ella. Ţinuta semeaţă, frumoasele bucle roşcate căzute pe spate, ochii pătrunzători îi subjugau pe bărbaţi. Familia nu privea cu ochi buni această nouă legătură a mezinei.

Pentru el, era o nouă pasiune fulgerătoare, pentru ea era doar o nouă relaţie. Tânăra nu îşi punea întrebări şi îl trata pe Maiakovski cu amabilitate moderată. Totuşi, ea va scrie mai târziu:

„Îl iubeam pe Vladimir cu acea forţă plină de prospeţime a copilăriei care face posibilă concentrarea totală asupra unei singure fiinţe, în mod necondiţionat, fără a cere nimic în schimb, fără a-i cunoaşte nefericirea, înecată în imensa bucurie a unei prezenţe, mulţumindu-mă cu o apariţie fugitivă, cu sunetul unei voci… Fără gelozie, fără reproşuri, fără pretenţii, fără rivalitate, având o singură durere: absenţa; o singură speranţă: să-l văd, să-l aud! Timp de doi ani n-am avut nici un singur gând din care să lipsească Vladimir, n-am ieşit niciodată pe stradă fără să-mi închipui că l-aş putea întâlni, nu trăiam decât prin el. El m-a învăţat totul despre dragoste. Chiar şi despre dragostea fizică.”

Vladimir şi Ella se plimbau adesea împreună, prin acele locuri legendare ale Sankt-Petersburgului pe care le-am descris în capitolele precedente. În timpul verii, vizitau adesea parcul Ţarskoe Selo sau mergeau (la dorinţa tinerei fete) pe urmele lui Dostoievski, pe străzile pustii din luna august a acelui an 1914. Politica se afla mereu în centrul discuţiei, căci fusese deja declarat războiul cu Germania.

Într-o seară, Ella l-a întrebat pe un ton misterios:

— Vă plac?

Maiakovski a privit albăstrelele pe care ea şi le prinsese pe rochia nouă şi a râs înduioşat.

— Dar aceste albăstrele vă plac? a adăugat ea.

— Semănaţi întru totul cu ele.

Ea a lăsat privirea în jos şi a pufnit, legănându-şi încet picioarele şi ţinând gura adolescentină întredeschisă. Maiakovski i-a scos uşor pălăria, i-a aplecat puţin capul pe spate şi a sărutat-o. Ea va reveni de nenumărate ori în romanele sale asupra momentelor originale petrecute pe malurile Nevei, unde „plăcerea a înecat toate detaliile”.

Ella va povesti mai târziu cum a avut revelaţia geniului poetului:

„Târziu în noapte, în faţa unei vile oarecare din foburgul Petersburgului, Maiakovski mi-a recitat din poeziile sale… Eram sugrumată de emoţie, de faptul că descoperisem ceva ce-mi fusese atât de mult timp alături, dar care îmi era complet necunoscut.”

Bulversată, ea va spune: „M-a cuprins un sentiment de uimire şi de profundă prietenie.” Şi nu va conteni să laude acest talent năvalnic. „Voiam să dovedesc”, scria ea, „să demonstrez, cu toată înflăcărarea unei tinere de mai puţin de şaptesprezece ani care credea că poezia este marea pasiune a vieţii ei, ceea ce era atât de evident pentru mine – geniul lui.”

În 1915 tatăl Ellei s-a stins din viaţă. Această dispariţie subită a apropiat-o şi mai mult de „unchiul Vladimir”. Ella i-a făcut atunci cunoştinţă lui Maiakovski cu Ossip şi Lili Brik, cumnatul şi sora ei, care aveau o mare influenţă în cercurile poetice. Aceştia locuiau în centrul Sankt-Petersburgului, pe strada Jukovski.

La 15 iulie 1915 – o dată dintre cele mai fericite, consemna Vladimir Maiakovski – poetul îşi făcea intrarea la familia Brik. Lili a rugat-o discret pe sora ei ca invitatul să nu recite; totuşi, s-a văzut obligată să-i asculte versurile. Mândră de prietenul ei, mezina l-a încurajat să se exprime.

Stând în picioare, în mijlocul salonului, Maiakovski ţinea un carneţel în mână. N-a aruncat decât o privire scurtă pe carneţel, recitând cu voce fermă poemul *Norul în pantaloni*. Şi din când în când o privea insistent pe Lili. După ce a terminat de recitat, a scris pe coperta carnetului: „Pentru Lili Iurevna Brik.”

Astfel, unul dintre cele mai mari poeme ale literaturii ruse a fost dedicat surorii Ellei.

Simţindu-se în largul său după demonstraţie, poetul a cerut să i se aducă ceai. Profund tulburată de acest moment „de neuitat”, sora cea mare s-a îndreptat tremurând spre samovarul care clocotea. Micuţa Ella era triumfătoare. În ceea ce îl priveşte pe soţul lui Lili, nu era nici el mai puţin emoţionat, căci intuise imediat anvergura poetului.

Uitând de ochii Ellei, Maiakovski a căzut pradă farmecului inefabil al lui Lili. Descoperea la această tânără femeie tot ceea ce căutase dintotdeauna: o muză inspiratoare, sclipitoare şi voluntară. Se plimbau adesea prin Sankt-Petersburg. Ca o somnambulă, ea mergea cu capul pe umărul lui. Neva era întunecată, iar arborii din grădina de vară fremătau sub cerul înstelat. Noapte senină, magică şi calmă, iar printre umbrele infinite ale copacilor, petice de argint, asemănătoare unor lacuri.

Aceste plimbări i-au declanşat poetului un torent de sentimente.

Lili era frumoasă, foarte frumoasă, ţarina încântătoare a Sionului, cum o va supranumi poetul. Avea ochi mari, căprui, trăsături armonioase şi un păr bogat şi roşcat prins în cosiţe care îi ajungeau până la brâu. S-au îndrăgostit unul de altul la prima vedere.

În urma acestei întâlniri, Maiakovski va scrie o avalanşă de poeme şi va începe o carte pe care însă nu o va termina. Urma să se intituleze *Surorile, romanul de pe malurile Nevei*…

Lili se născuse la 30 octombrie 1891. Toată copilăria i-a fost marcată de talentul mamei sale care era pianistă. Astfel, cele două surori au crescut pe muzica lui Debussy, Schumann şi Ceaikovski.

La treisprezece ani, pe când era încă şcolăriţă, l-a întâlnit pe viitorul ei soţ, Ossip, al cărui tată era bijutier. Remarcată de toată lumea, i-a atras atenţia chiar şi cutezătorului Rasputin, întâlnit din întâmplare într-un tren de provincie. Opt ani mai târziu, la 12 ianuarie 1912, rabinul o cununa cu Ossip. Erau pe atunci „tineri şi bogaţi, le plăcea să poarte haine frumoase, să iasă în oraş şi să meargă la teatru”. (Lili va rămâne fidelă rochiilor bine croite şi blănurilor scumpe până la sfârşitul vieţii.)

O legătură mai degrabă de prietenie decât de dragoste o unea pe frumoasa roşcată cu soţul ei intelectual. Puţin cam plăpând, atins de un început de calviţie, el scruta universul cu monoclul şi lansa teorii despre iubirea la plural. Potrivit lui Ossip, „complicitatea şi libertatea erau mai importante decât micile infidelităţi”.

Astfel se năştea la Sankt-Petersburg o altă iubire emblematică a secolului al XX-lea. Maiakovski nu va mai putea trăi fără soţii Brik, iar toată opera lui lirică o va avea din acel moment drept muză inspiratoare pe frumoasa Lili. Ea va explica mai târziu: „La un moment dat, nu s-a mai întors la el acasă, abandonându-şi lenjeria, hainele şi chiar şi pe doamna inimii… M-a atacat, a fost o adevărată ofensivă…”

Maiakovski îl considera pe Brik drept mentorul său. Ossip nu s-a revoltat atunci când Lili l-a înştiinţat despre legătura ei cu Maiakovski şi a declarat cu o emoţie încărcată de admiraţie:

— Te înţeleg perfect. Cum ai putea să-i refuzi ceva?

Ossip şi-a dat repede seama că poetul pretindea reciprocitate în relaţiile amoroase: „Maiakovski înţelegea astfel dragostea: dacă mă iubeşti, eşti cu mine, pentru mine, mereu, pretutindeni şi în orice împrejurare. În niciun caz nu poţi fi împotriva mea, chiar dacă sunt nedrept sau crud. Orice nestatornicie sau schimbare reprezintă o trădare. Trebuie să mă iubeşti constant, ca o lege a naturii care nu cunoaşte excepţie.”

Lili scria în *Memorii:* „Toate aceste zvonuri legate de iubirea în trei nu corespund de fapt realităţii. L-am iubit, îl iubesc şi îl voi iubi mereu pe Ossip Brik, mai mult decât pe un frate, mai mult decât pe un soţ, mai mult decât pe un fiu. N-am citit niciodată despre o astfel de iubire nici în poezie, nici în proză. Această iubire nu m-a împiedicat să-l iubesc pe Maiakovski, ci, dimpotrivă, dacă n-ar fi fost Ossip cu siguranţă că n-aş fi putut să-l iubesc pe Maiakovski cu atâta putere, n-aş fi putut să-l iubesc dacă nu l-ar fi iubit Ossip însuşi.”

Lili va afirma ulterior că legătura ei cu Ossip Brik devenise exclusiv amicală începând cu 1915, deşi spre sfârşitul vieţii va mărturisi contrariul poetului rus Voznesenski: „Îmi plăcea să fac dragoste cu

Ossip (ea a folosit un termen mult mai direct), şi atunci îl închideam în bucătărie pe Maiakovski, care, dorind să ni se alăture, bătea cu pumnii în uşă plângând.” Această confesiune l-a contrariat profund pe interlocutorul ei. Dar Maiakovski o iubea pe Lili aşa cum era.

Maiakovski a conceput el însuşi regulile acestei iubiri la plural; fiecare dintre ei trebuia să rămână fidel „în ceea ce era esenţial” în ciuda infidelităţii trupeşti, în timpul zilei aveau program liber, dar serile şi nopţile aparţineau „prietenilor”.

Maiakovski nega orice instinct de proprietate în raporturile intime. Voia de asemenea să se elibereze de prejudecăţi precum „gelozia” şi să-şi alcătuiască o morală care să treacă dincolo de cărările bătătorite şi de regulile convenţionale.

În orice caz, între 1915 şi 1917, Lili şi Maiakovski au trăit pe malurile Nevei o iubire pasională.

În acest răstimp, Sankt-Petersburg a devenit Petrograd. De fapt, în primii ani ai secolului al XX-lea adjectivul „Sankt” a dispărut treptat din numele oraşului, pentru ca odată cu izbucnirea Primului Război Mondial sentimentele germanofobe să-l rusifice. Schimbând denumirea capitalei în plin război împotriva Germaniei, guvernul ţarist a dorit să suprime orice referinţă la limba inamicului.

Ella a părăsit oraşul lui Petru şi s-a stabilit împreună cu mama sa la Moscova, unde a făcut studii de arhitectură şi de matematică. Totuşi, simţea în suflet „un mare gol” şi revenea frecvent pe malurile Nevei.

În corespondenţa ei cu Maiakovski se întrevede suferinţa tinerei: „Regret nespus că acum nu mai aveţi nevoie de mine. Dacă aţi şti cât de rău îmi pare, m-am ataşat atât de mult de dumneavoastră […].”

Oscilând între tandreţea lirică şi afecţiunea paternă, Maiakovski îi răspundea semnând invariabil: „Cel care te va iubi mereu. Unchiul Volodia.”

În scrisorile cu accente de confesiune, Ella nota: „Mă simt foarte singură şi nimeni nu mi-e drag. Cel puţin nu mă uita, tu care-mi eşti apropiat. Te port veşnic în suflet şi te iubesc… Aş accepta orice din partea ta, unchiule Volodia, numai că tu nu vrei!”

Să fi fost aceasta o încercare de a-l recuceri pe poet?

În cazul surorilor Kagan, ideea egalităţii sexelor era triumfătoare. În acea perioadă revoluţionară, independenţa morală a femeii părea dobândită. Ella şi Lili îşi afirmau dreptul de a-şi pune întrebări legate de propria viaţă.

În ciuda acestei atitudini liberale, între cele două surori s-a instalat o stranie rivalitate, cu o urmă de complicitate: fiecare dorea să rămână în istoria literaturii ca muză inspiratoare a marelui poet.

Atunci când venea la Petrograd, Ella suferea cumplit din cauza insuportabilului rol secundar pe care i-l atribuise sora cea mare, adevărata stea adulată şi curtată. „Nimeni nu mă iubeşte”, scria ea.

„M-am maturizat mult vara asta, s-a încheiat cel de-al şaisprezecelea meu an de viaţă, se spune că e cel mai fericit. Când privesc în jurul meu văd numai cupluri; doar eu fac excepţie. Nimeni nu mă vrea…”

Obsesiile ei sinucigaşe au început să-l nelinişteasca pe Maiakovski; i-a răspuns pe un ton sever şi sarcastic: „Simt o irezistibilă dorinţă să te spânzur din cauza stării tale de spirit morbide.”

Poetul a rugat-o să vină mai des la Petrograd, dar timp de mai multe luni tânăra a evitat să-l întâlnească. A sosit în cele din urmă la sfârşitul anului 1916. Această vizită la „Veneţia Nordului” a fost destul de furtunoasă. Certurile dintre cele două surori s-au încheiat cu reproşuri adresate lui Maiakovski. Fiecare dintre ele îl acuza că nu-i acordă suficientă atenţie. Depăşit de situaţie, poetul i-a strigat Ellei plin de mânie:

„Duceţi-vă la dracul, tu şi sora ta!”

Pe când o conducea pe Ella la gară, era încă senin la Petrograd. Atmosfera era glacială. Cerul limpede căpăta nuanţe verzui, semn că se lăsa înserarea. Tânăra a plâns îndelung pe peron şi în tren. Printre lacrimi, ea zărea dansând turlele clopotniţelor care îşi înălţau din când în când siluetele delicate.

Două luni mai târziu începea revoluţia.

Maiakovski a petrecut anul 1917 la Petrograd împreună cu Lili şi Ossip. A oscilat mult în privinţa participării la evenimente. „Trebuie să aderăm sau nu la revoluţie?” Nici poetul şi nici prietenii săi nu şi-au pus această problemă, toţi trei preferând să se arunce, cum spuneau ei, „în acest haos cosmic al Istoriei”.

În schimb au apărut divergenţe politice între Ella şi familie. Spre deosebire de sora ei, Ella considera revoluţia drept un „fenomen îngrozitor” şi nu-şi ascundea sentimentele antibolşevice.

În iarna anului 1918, ea a cunoscut un elegant ataşat militar francez, André-Marie Triolet, cu care s-a căsătorit ca să fugă departe de Petrograd, în Tahiti (unde a rămas până în iulie 1920).

De-acum se va numi Elsa Triolet.

În această perioadă, Maiakovski a vrut să participe la transformările economice şi politice pregătite de bolşevici. Avea ambiţia de a „da o nouă formă condiţiei umane”.

Maiakovski încerca să distrugă familia tradiţională care, în vechea Rusie, era una dintre structurile de bază pe plan politic şi religios. Revoluţia proclamată avea drept scop şi abolirea sclaviei domestice denunţată de Marx şi comparată de Engels cu lupta de clasă. Pentru ei, bărbatul juca în familie rolul burghezului, iar femeia pe cel al proletarului.

La Petrograd, Maiakovski avea de fapt mai multe aventuri paralele. Totuşi, în această învălmăşeală, el a construit în jurul lui Lili un soi de fortăreaţă comună, un adăpost pentru iubirea lor de neclintit: Lili era

dispusă să accepte infidelităţile lui Maiakovski cu condiţia ca rivalele ei să nu încerce să-i ia locul în calitate de muză. În mod paradoxal, Ella era cea care îi reproşa poetului faptul că avea aventuri. Dar el îi replica întotdeauna tăios: „N-am trădat-o niciodată pe Lili.”

Ossip trăia alături de Lili ca un prieten mai vârstnic, plin de admiraţie şi bunăvoinţă. Se simţea cât se poate de bine în această postură şi-şi asuma câteodată rolul de mediator sau de arbitru. Maiakovski îl aprecia foarte mult, aşa cum va mărturisi mai târziu Elsa Triolet: „Ossip Brik, cu imensa lui cultură şi dragostea lui pentru poezie, a fost un permanent stimulent pentru poet.” Acest prinţ consort avea totuşi o amantă oficială, pe soţia unui cineast, iar sub acest aspect nu avea de ce să-i invidieze pe Lili şi pe Maiakovski.

În anii grei care au urmat revoluţiei, poetul şi soţii Brik au locuit într-o singură cameră îngheţată, unde Maiakovski a scris aceste versuri prin care le-a imortalizat prietenia:

Douăsprezece
rânduri de apartamente,
la patru
acolo, înăuntru,
Lili,
Ossia,
Eu
şi câinele
Şcenik.

Am călătorit
mult
prin ţările calde,
dar numai
în această cameră
am aflat ce înseamnă
căldura primitoare
a iubirilor,
a prieteniilor,
a unei familii.

1917 a fost anul cel mai cumplit din istoria zbuciumată a oraşului lui Petru. Mulţi dintre protagoniştii povestirii noastre s-au întâlnit pentru ultima dată pe malurile Nevei.

În februarie 1917, au avut loc revolte spontane în capitala Imperiului Rus. Armata trimisă pentru a le reprima a refuzat să se supună ordinelor şi a trecut de partea revoluţionarilor. Ţarul a pierdut controlul asupra Petrogradului. La 15 martie, în încercarea de a salva dinastia, Nicolae II a abdicat în favoarea fratelui său, marele duce Mihail, dar acesta a renunţat la tron. Era sfârşitul dinastiei Romanovilor.

Lenin, refugiat în Elveţia, s-a întors la Petrograd pentru a pregăti preluarea puterii de către bolşevici. În octombrie a triumfat insurecţia armată pregătită de el cu atâta minuţiozitate. La deschiderea Congresului Sovietelor din întreaga Rusie, Lenin a devenit conducătorul guvernului sovietic.

A urmat cumplita iarnă din 1917–1918, când a domnit o confuzie generală. Tiruri sporadice, percheziţii, ronduri de noapte. Străzi fără tramvaie, oameni cu poveri în spinare care aveau de parcurs zeci de verste în fiecare zi.

La început, o parte a intelectualilor din Petrograd a interpretat această uriaşă răsturnare ca pe „o purificare a umanităţii şi o transfigurare a globului terestru, un incendiu universal care ar transforma fiinţa din temelii”. Revoluţia era privită şi în termeni meteorologici, fiind comparată cu „un uragan gigantic, o furtună de zăpadă, un vârtej nestăvilit de forţe iraţionale”.

Acest maximalism romantic conferea dimensiuni cosmice evenimentelor din Octombrie. Dar curând au fost obligaţi să-şi modifice perspectiva.

„Teroarea, capcanele, întoarcerea la chipurile sălbatice sau, mai bine spus, la pierderea chipurilor, la demonii eliberaţi, şi sângele, sângele, sângele”, relata poeta Anna Ahmatova pe care am întâlnit-o în zilele fericite ale „Turnului lui Ivanov” descrise într-un capitol precedent. Câteva luni mai târziu, poetul Nikolai Gumiliov (pe care l-am abandonat după duelul cu Voloşin) declara: „Rusia este un tramvai deraiat!”

În plină oroare a războiului civil, Voloşin a cunoscut şi el suferinţele pricinuite de despărţirea de Marina Ţvetaieva, eleva sa preferată, care a fugit la Paris. Ea va deveni probabil una dintre cele mai mari poete ale secolului al XX-lea. Dimitrievna, alias Cerubina de

Gabriac, iubita lui efemeră şi instrumentul celei mai mari mistificări ale sale, va sfârşi şi ea departe de Petrogradul devenit Leningrad, izolată şi uitată în pustiul Turkestanului, în amurgul terorii staliniste.

Ea va lăsa acest scurt testament. „Două lucruri pe lume erau sfinte pentru mine: poezia şi iubirea. Am plătit scump răul pe care i l-am făcut lui Nikolai Gumiliov, căci am fost lipsită pe veci de iubire şi de poezie; nu au rămas decât fantomele Sankt-Petersburgului.”

În ceea ce îl priveşte pe Nikolai Gumiliov, el va fi o victimă a terorii roşii.

La începutul anului 1918, acest poet de treizeci şi patru de ani locuia împreună cu noua lui soţie, Olga, potrivit moravurilor epocii, în Casa Artelor din Petrograd, în ceea ce fusese luxoasa sală de baie a fostului proprietar, o cameră imensă cu pereţii decoraţi cu lebede şi lotuşi.

De origine nobilă şi de formaţie neoclasică, acest tânăr plin de viaţă şi de veselie, ras în cap şi cu ochii înguşti ca ai unui scrib din Egiptul antic, nu-şi ascundea lipsa de interes faţă de ideologia marxist-leninistă care se impusese pe malurile Nevei începând cu octombrie 1917.

În timpul evenimentelor din februarie-martie 1918, a crezut, ca mulţi universitari, în căderea iminentă a regimului bolşevic şi a acceptat să redacteze în secret câteva texte contrarevoluţionare.

La 3 august 1918, în plină noapte, cineva bătea la uşa soţilor Gumiliov. Olga, care avea încă un aer de fetiţă cu gâtul ei lung şi subţire şi cu ochii de gazelă speriată, s-a dus să deschidă. Era poliţia. De două ore, Ceka, poliţia politică a Sovietelor, făcea arestări prin oraş. A doua zi, locuitorii Petrogradului citeau pe afişe că fusese descoperit un complot, că şaizeci şi una de persoane, între care şi şaisprezece femei, erau implicate şi că poetul Gumiliov se număra printre aceste persoane. De altfel, el nu a încercat să nege acest fapt.

Prietenii lui s-au străduit atunci să-l salveze. Gorki i-a pledat cauza pe lângă şeful de temut al poliţiei lui Lenin. În zadar. „Oare putem să-i împuşcăm pe ceilalţi şi să facem o excepţie pentru el sub pretextul că e poet? Este imposibil”, răspunse tranşant Jerjinski, nemilosul şef al poliţiei.

În zorii zilei de 16 august, la marginea unei păduri, Gumiliov cădea răpus de gloanţe, cu pălăria pe ochi, cu ţigara în gură, devenind pentru opinia rusă simbolul martirilor antibolşevici, astfel încât, în momentul anunţării execuţiei lui pe străzile Petrogradului, trecătorii înspăimântaţi spuneau:

„Au îndrăznit să facă până şi una ca asta. Să ucidă poezia!”

Maxim Gorki, cel mai mare dintre scriitorii apropiaţi bolşevicilor, se oprise pe Nevski Prospekt la câţiva paşi de locuinţa lui, ca să urmărească forfota copiilor. Ca nişte furnici, luaseră cu asalt casa mare din lemn părăsită ce se afla în colţul străzii şi fusese cu siguranţă proprietatea unor emigranţi care reuşiseră să fugă la timp din calea revoluţiei. Rămăsese deja fără uşi şi fără ferestre. Acum puştii se ocupau de grinzi, în timp ce unul dintre ei stătea la pândă. Când apărea vreun miliţian, se împrăştiau ca potârnichile, dar se întorceau imediat ce trecea pericolul.

În privirea lui Gorki licărea o undă de veselie şi de înduioşare. Toată lumea îl cunoştea pe acest om cumsecade cu spatele încovoiat, nasul borcănat, pomeţii proeminenţi, mustaţa închisă la culoare, fruntea ridată şi ştiau că pot conta pe bunăvoinţa lui complice.

Dacă aceşti copii smulgeau tocurile uşilor şi ferestrelor, treptele scărilor şi le cărau pe umerii lor plăpânzi, o făceau pentru că le era frig, ca de altfel tuturor locuitorilor Petrogradului (mulţi încă îl mai numeau Petersburg) în acea iarnă dintre anii 1919 şi 1920, iar combustibilul devenise din ce în ce mai rar. Dar ce nu era de negăsit pe malurile Nevei!

„Veneţia Nordului” – pe care armata albă încă o mai ameninţa că o va cuceri în octombrie – era bântuită doar de fantome care sufereau cumplit de frig şi de foame. Ca să supravieţuiască, aceşti sărmani erau nevoiţi să lupte cu energia pe care ţi-o dă disperarea, să stea ore întregi la coadă pentru o mână de lemne şi de cărbuni sau câţiva stropi de petrol – căci se întrerupsese curentul electric –, să-şi pună pe foc şi ultimele mobile sau să le vândă pentru câţiva cartofi îngheţaţi. Erau fericiţi atunci când magazinele mai aveau câte ceva de vânzare. Erau luni când nu se găsea decât zaharină, iar altele când nu găseai decât varză. Şi a sosit şi clipa când nu au mai rămas decât cojile de la cartofi.

Se zărea trecând, cocârjată sub povara unui sac, frumoasa actriţă Liuba, de la Teatrul Poporului, soţia poetului Aleksandr Blok, o privilegiată, căci tocmai se întorcea de la cooperativa teatrului unde îşi primise raţia de sare, făină şi petrol.

Nici vorbă să ia tramvaiul sau trăsura, ultimii cai fuseseră demult mâncaţi. Sicriele se închiriau, căci era nevoie de ele pentru cei care urmau. În spitale cadavrele erau puse unele peste altele.

În şcoli, elevii şi profesorii nu-şi dădeau jos paltoanele şi căciulile. Tragedia Rusiei se confunda cu dezastrul capitalei. În case nu mai era

apă curentă, întrucât ţevile crăpaseră din cauza gerului năprasnic. Oamenii nu se mai spălau. Cei mai curajoşi îşi curăţau pielea frecând-o cu cenuşă încinsă. Cursurile de apă se umpleau de excremente. Numai păduchii prosperau. Rănile nu puteau fi tratate din cauza lipsei de medicamente şi de alifii, iar cea mai mică zgârietură risca să se infecteze. Toţi aveau mâinile bandajate cu cârpe murdare, li se spărgeau venele de la picioare…

Aleksei Gorki îşi reluă plimbarea prin acest oraş mort, prin această capitală detronată de Moscova, dar unde alesese să locuiască după ce s-a întors de la Capri în 1914.

Într-adevăr, după preluarea puterii de către bolşevici Lenin a hotărât, în 1918, să mute capitala de la Petrograd la Moscova.

Nimic nu putea ştirbi credinţa revoluţionară a scriitorului. Aceste magnifice palate pustii cu gratiile de bronz smulse, aceste case rămase în bătaia vântului, aceste magazine altădată luxoase, acum goale şi cu geamurile sparte, aceste făpturi numai piele şi os care se clătinau pe picioare în zăpada deasă, toate erau preţul ce trebuia plătit pentru a „vedea zorii fraternităţii” pe care îi profeţea el de ani de zile. Gorki ştia că este omul-călăuză al Petrogradului, autorul adulat al anilor 1900, care sprijinise revoluţia proletară, aici ca şi în străinătate, cel care le ceruse tuturor prietenilor săi scriitori, artişti, savanţi să nu dezerteze, să nu emigreze, atunci când s-au abătut asupra lor războiul civil, teroarea, blocada şi foametea, cel care trebuia să fie o punte de legătură între generaţia lui Dostoievski, Tolstoi, Cehov şi noul val.

Mai păstra încă ezitări, angoase. Trăise prea mult printre masele populare în cursul vieţii sale nomade ca să nu se teamă în adâncul fiinţei de brutalitatea acestora.

Faptul că destinul îi alesese pe ruşi, ieri încă pe jumătate sălbatici, pentru a înfăptui cea mai mare revoluţie din istorie, era o onoare de temut. I-a mărturisit acest lucru lui Romain Rolland: „Combatanţii cei mai slabi, cei mai puţin experimentaţi, fii ai unui popor înapoiat din punct de vedere economic şi cultural, vlăguiri de un trecut care a fost mai crud decât cel al altor popoare, se află în fruntea naţiunilor în lupta finală pentru triumful dreptăţii. Oare vor şti ei să-şi îndeplinească misiunea?”

Gorki spera că vor şti. Aşa voia să creadă. Dar cu condiţia să colaboreze toate forţele intelectuale ale ţării. Iar bolşevicii de la putere să nu le pună piedici. Din păcate, războiul civil îi înăsprise pe Lenin şi pe tovarăşii lui. Închisorile se umpleau cu acei membri ai inteligenţiei pe care dorea să-i vadă Gorki raliaţi Revoluţiei. El a încercat să-i apere în 1918 în jurnalul *Viaţa nouă* pe care îl publica la Petrograd. Dar Lenin i-a interzis să continue editarea acestei publicaţii. Totuşi, liderul sovietic îi era prieten şi îi fusese oaspete de nenumărate ori la Capri. Iar Gorki, ale cărui opere erau traduse în lumea întreagă,

ale cărui piese erau jucate în multe capitale şi care câştiga sume importante din drepturile de autor, susţinea cu generozitate de ani de zile cauza partidului bolşevic. Însă trecuse vremea indulgenţei.

Este adevărat că Revoluţia fusese biruitoare la Petrograd, dar ea încă nu domnea peste întreaga Rusie şi mai putea fi încă învinsă de armatele albe.

Gorki era un visător idealist: mai bine să-i lase pe politicieni să-şi continue lupta şi să-i urmărească pe reacţionari. Autorul romanului *Mama* nu se descuraja, chiar dacă ochii lui de culoarea stepei se umpleau adesea de lacrimi. Totuşi, declarase într-o zi: „Îi urăsc pe cei slabi. Şi mai ales pe acei intelectuali din Petrograd, acei artişti care nu ştiu deloc să se adapteze acestor vremuri grele”… Se glumea adesea pe seama emotivităţii lui excesive: „Plânge când ascultă *Internaţionala*. Plânge când citeşte manuscrisele care i se dau, plânge la filmele pe care se duce să le vadă sau atunci când oamenii îi povestesc suferinţele îndurate. Chiar propriile lucrări îi mai smulg lacrimi.” Maiakovski va anunţa în zeflemea într-un jurnal că este dispus să vândă la un preţ bun o jiletcă proaspăt udată cu lacrimile lui Gorki!

Gorki locuia în centrul oraşului, aproape de cheiul Nevei. Avea un apartament la etajul şase. Se urca pe scara de serviciu. Nicăieri, de altfel, nu se mai folosea scara de la intrarea principală. Toate intrările principale fuseseră închise. Poate pentru a rezista mai bine frigului. În apartamente, numai bucătăria era încălzită. La Gorki, privilegiu rar, în sufragerie trona o sobă alimentată cu cutii mari de lemn. Şi era tot timpul multă lume la el acasă. Părinţi, prieteni, dar adesea şi necunoscuţi veniţi să-i ceară ajutor lui Gorki, a cărui generozitate era bine cunoscută. Lângă samovar veghea actuala soţie a lui Aleksei, Maria Andrieva, o fostă actriţă care îşi părăsise soţul în urmă cu cincisprezece ani pentru a-l urma pe Gorki în exil şi care domnea astăzi în Marele Teatru de la Petrograd. Erau în casa lor oameni care veniseră pentru o oră şi rămăseseră opt zile, acceptând fără ruşine să fie găzduiţi de scriitor. Apoi erau cei de-ai casei, poetul Maiakovski, care venea uneori ca să joace cărţi, nedespărţit de amicii săi, soţii Brik, baritonul Şaliapin, cu statura lui impozantă, cu părul blond şi privirea de vultur, şi mulţi alţii. Chiar şi Chagall a fost văzut venind să ceară sprijin pentru şcoala lui de arte frumoase din Vitebsk, unde vacile şi măgarii lui care zburdau sub cerul liber nu erau tocmai pe placul autorităţilor locale. Gorki l-a ascultat şi a promis că va interveni cu bunăvoinţa sa obişnuită. Dar în esenţă el nu prea înţelegea această pictură avangardistă, nu-i înţelegea pe constructiviştii precum Malevici cu pătratele lui negre pe un fundal alb. Chagall se declara decepţionat: „Intrând în apartamentul lui Gorki, am zărit câteva tablouri atât de lipsite de gust, încât am crezut că am greşit uşa!”

Adesea lua parte la aceste reuniuni şi fiul lui Gorki, Maxim Peşkov.

El avea o sarcină grea, aceea de a aproviziona muncitorii din Petrograd, şi mergea în sud pentru a găsi provizii, dar se întorcea uneori numai cu ovăz şi cu capete de cai.

Obţinerea hranei devenise obsesia tuturor locuitorilor de pe malurile Nevei. Iar pentru a mânca ei trebuiau să-şi dovedească utilitatea socială faţă de un organism de stat, fie că erau mateloţi pe Marea Baltică, savanţi sau tinere lăuze. Cei mai abili primeau mai multe raţii. Acesta era şi cazul tânărului pictor şi regizor George Annenkov: el preda la Şcoala de Arte Frumoase de la Petrograd, ceea ce-i dădea dreptul la o raţie, organiza un centru cultural pentru miliţieni, unde preda de-a valma dansul, artele plastice şi literatura, şi, prin urmare, mai primea o raţie; la „Picătura de lapte Rosa-Luxemburg”, el le iniţia pe dădace în istoria sculpturii, şi astfel beneficia de încă o raţie.

La imboldul lui Gorki, setea de a învăţa pusese stăpânire pe toţi; măturători şi cizmari, toţi visau să devină asemenea lui Puşkin; la teatru, cursurile de marxism adunau de la director şi actori până la sufleori şi maşinişti. Apăreau ca ciupercile după ploaie asociaţii pentru dezvoltarea ştiinţelor şi propagarea artelor. Oamenii se zbăteau într-o sărăcie lucie, dar teatrele unde se juca în devălmăşie Shakespeare, Molière, Claudel, Schiller erau pline. Din lipsă de hârtie, ziarele se citeau numai pe stradă, unde erau prinse pe pereţi – nu lipite, căci nu se găsea lipici – cu aşchii de lemn (căci şi cuiele erau de negăsit). Poemele compuse de Blok, Ahmatova şi alţii erau tipărite pe hârtie de ambalaj.

Ajutor providenţial al acestor sărmani intelectuali care nu ştiau să facă faţă vremurilor vitrege, Gorki obţinuse să fie traduse în limba rusă toate capodoperele literaturii universale din secolul al XIX-lea. S-au deschis atunci birouri pentru realizarea acestui gigantic proiect. Ce noroc pe capul acestor nefericiţi care ieşeau deodată din noapte, din camerele pustii unde îşi puseseră pe foc ultimele reviste şi cărţi pentru a avea puţină căldură!

De mai multe ori pe săptămână se adunau, aşadar, în jurul lui Gorki, care împărţea sarcinile. Adesea nu aveau pe sub paltoane nici cămaşă, nici veston, ci numai un bluzon croit dintr-o cuvertură veche. Mai apărea câte unul în pantaloni în carouri, biete relicve cumpărate pe vremea expoziţiei de la Paris din 1900. Poeta Anna Ahmatova îşi ascundea sărăcia sub un şal multicolor, iar lângă ea un istoric al artei Renaşterii nu se despărţea niciodată de gumari, nici măcar atunci când dormea, de teamă să nu-i fie furaţi.

Printre aceşti flămânzi cu ochi febrili şi cu părul prea lung, Aleksandr Blok, marele nostru poet din Sankt-Petersburg, şi-a păstrat suprema eleganţă din epoca Turnului lui Ivanov, reuşind să nu murdărească un pulover alb cu gulerul răsucit. Erau nevoiţi să bea

ceea ce se chema ceai, adică o infuzie insipidă din morcovi uscaţi, fără zahăr, dar care cel puţin avea meritul de a fi caldă, când afară temperatura scădea până la –35°C. Şi aceşti oameni de cultură îşi disputau privilegiul de a traduce şi a adapta operele lui Dickens, Balzac, Tagore sau Bernard Shaw, putând astfel, în schimbul câtorva milioane de ruble (care nu mai valorau mare lucru), să-şi cumpere un pic de tutun de pe piaţa neagră sau să încerce să amelioreze fiertura de orz sau de mei, fără unt, fără ulei, adesea şi fără sare, care constituia mâncarea de bază, alături de 150 de grame de pâine umedă şi plină de tărâţe, câţiva heringi şi puţină slănină în cel mai fericit caz.

În elanul său generos de a ridica nivelul cultural al maselor, naivul Gorki şi-a propus să pună în scenă istoria Umanităţii. Aleksandr Blok a creat astfel, în această serie de tablouri istorice, un „Ramses” menit să-i iniţieze pe muncitori şi pe mujici în fabulosul destin al Egiptului antic.

Gorki nu pregeta să se bată pentru acest ideal de educare, instruire, cultivare, salvare a moştenirii secolelor trecute, cu o fervoare care îl făcea pe Lev Troţki să bombănească: „Gorki a primit Revoluţia cu îngrijorarea unui director de muzeu!”

Într-o zi, pe când îşi făcea plimbarea prin parcul Ţarskoe Selo, unde frumoasele straturi de flori nu mai erau din păcate decât o amintire, a trecut pe lângă un cuplu în apropierea Pavilionului Palatului Ecaterinei. Ea, o tânără muncitoare, el, un soldat puţin cam cherchelit, dezlegat la pantofi, cu mantaua largă aruncată pe umeri. Dintr-odată soldatul a lovit-o pe tânără, care a luat-o la fugă plângând. Gorki nu s-a putut abţine să nu se năpustească asupra soldatului care l-a întâmpinat cu o ploaie de înjurături şi ameninţându-l cu pumnul. Scriitorul şi-a încordat puterile şi l-a lovit cu forţa lui legendară. Apoi l-a privit preţ de o clipă cu tristeţe, în timp ce-şi ridica pălăria de fetru cu boruri largi şi-şi ştergea fruntea:

— Şi vrei să te baţi! îi spuse el, aşa cum dojeneşti un copil, când nici măcar nu ştii să-ţi protejezi dinţii! Haideţi, luaţi-vă prietenul, i se adresă el femeii. Cred că-şi va aminti acum că există o justiţie imanentă.

Justiţia era o altă obsesie a lui Gorki. Toţi ştiau că se folosea şi că abuza de ea. La el acasă era un du-te-vino permanent. Era rugat să intervină pentru deţinuţi, pentru raţii, pentru o locuinţă, medicamente, lapte pentru sugari, proteze dentare pentru bătrâni. Era bine cunoscut faptul că se bucura de mare trecere pe lângă reprezentanţii puterii. Iar Gorki nu refuza practic niciodată, chiar dacă Partidul începuse să fie agasat de revendicările sale veşnic reînnoite. Închipuiţi-vă bucuria lui Gorki atunci când, în toamna anului 1920, descurcăreţul Rodé, care înainte de revoluţie avea restaurantul cel mai renumit din Sankt-Petersburg, i-a sugerat să creeze o Casă a Artelor ce

putea să găzduiască scriitori şi artişti. Această Casă a fost instalată într-un fost palat, una dintre capodoperele arhitecturii din timpul domniei împărătesei Elisabeta, o clădire enormă cu şase etaje, care se profila ca un vapor a cărui proră dădea spre cheiul Nevei, iar părţile laterale spre străzile Moika şi Marea Marină (rebotezată strada Herzen). Când ultimul proprietar al acestei clădiri, celebrul negustor Eliseiev, organiza petreceri, tot oraşul admira noaptea ferestrele luminate care semănau cu o corabie ce-şi croia drum prin tenebre. I se va spune „Corabia nebună” după ce Casa Artelor îşi va stabili aici domiciliul. Căci îşi vor da frâu liber formele de expresie cele mai avangardiste, cele mai îndrăzneţe, până în momentul în care realismul socialist îşi va impune lugubra dictatură. Încă de la inaugurare, ingeniosul şi rotofeiul Rodé şi-a demonstrat îndemânarea, oferind noilor locatari ceai de morcovi cu biscuiţi şi caramele. În entuziasmul general, a fost imediat ales preşedintele prezidiului scriitorilor. Bineînţeles că nu se pricepea câtuşi de puţin la literatură, dar literatura nu se face cu burta goală şi cu membrele paralizate de frig! Iar Rodé se va dovedi cel mai bun administrator în acele vremuri vitrege. Începând de a doua zi, intelectualii noştri primeau lemne şi cărbuni cu care să-şi alimenteze „burghezele”, cum se numeau pe atunci sobiţele de fier, datorită activităţii lor modeste. Raţiile de hrană erau aduse în saci din pânză groasă. Un comitet de ajutor reciproc a fost creat de neobositul Gorki. De aici au obţinut ei primii lor pantofi importaţi din Cehoslovacia. Dacă întâlneai pe străzile Petrogradului un om vesel încălţat cu pantofi lucioşi de un galben aprins, puteai fi sigur că e poet (Gorki dorise ca ei să aibă prioritate).

În acest falanster pitoresc au venit scriitorii. Moravurile erau foarte liberale, dar nu ne mai aflam în epoca în care frumoasa ambasadoare sovietică Kolontai propovăduia „dragostea liberă” şi spiritul de creaţie efervescent. Aici a rostit Aleksandr Blok cuvintele care îi vor fi fatale la serata în onoarea lui Puşkin. Cât de mult se schimbase vedeta saloanelor literare, acest cântăreţ mistic al Revoluţiei! Toţi tinerii îi ştiuseră pe de rost celebrele versuri în care Cristos purtând pe cap o coroană de trandafiri îi călăuzea, nevăzut şi tăcut, prin viforniţă, pe cei doisprezece luptători din gărzile roşii cu puştile îndreptate spre tenebrele Petrogradului!

În primul rând era schimbat fizic. Mai păstra desigur acea demnitate rafinată, vestonul negru de gentleman peste puloverul alb imaculat, cizmele de pâslă. Însă endocardita de care suferea şi privaţiunile îşi lăsaseră adânc amprenta asupra lui. Ochii albaştri îşi pierduseră strălucirea, avea faţa roşiatică, era complet cărunt şi înfiorător de slab. Dar era mai cu seamă epuizat din punct de vedere moral, revoltat de noul absolutism revoluţionar. Cu profundă amărăciune, în seara aceea el a aruncat anatema asupra odioasei

dictaturi a birocraţilor:

— Dintotdeauna, tună el cu vocea sa răsunătoare, funcţionarii au fost drojdia societăţii. Dar să aibă grijă, căci putem să le dăm un alt nume, dacă şi-au pus în gând să îndrepte cu forţa poezia în direcţia pe care şi-o doresc ei! Căci pacea şi libertatea sunt necesare poetului.

Şi cu o luciditate tragică ce-i smulse lacrimi sensibilului Gorki, acest geniu de patruzeci de ani, care urma să moară şase luni mai târziu, conchise:

— Şi iată că poetul moare, pentru că nu mai poate să respire. Pentru el viaţa şi-a pierdut sensul.

Rămânea o singură soluţie: să plece, să părăsească Petrogradul aflat în ruină şi să emigreze, cât mai era încă timp. Să regăsească în străinătate căldura, civilizaţia, libertatea. Să ia unul dintre acele trenuri care erau repuse în circulaţie. Să plece, cuvântul revenea în toate conversaţiile. Dar trebuia obţinut un paşaport din partea autorităţilor. Iar acestea, suspicioase, îl acordau cu foarte mare greutate, după îndelungi investigaţii şi nenumărate demersuri.

De luni de zile poeţi şi scriitori precum Blok, Bielîi şi mulţi alţii solicitau în zadar acest preţios document. „Ce-mi mai rămâne de făcut în viaţă?” mărturisea Andrei Bielîi, autorul tragicului roman premonitoriu *Petersburg*, „nu pot să trăiesc departe de această Rusie şi aici nu pot să respir”.

Viaceslav Ivanov scria în legătură cu autorul acestui roman, pe care îl considera „stăpânit de groază”: „Cultura contemporană trebuia să ajungă la o profundă epuizare pentru a atinge acel prag pe frontispiciul căruia stă scris «Groază». Evenimentele, urletul vântului care străbate întreg romanul, galbenul demonic al întâlnirilor unde mulţimea dansează în transă: totul vădeşte *posesiunea malefică*, întrucât protagoniştii acestui roman sunt posedaţi. Misterioasa supremaţie a umbrelor în universul *Petersburgului* creează o arhitectură delirantă – palate, străzi, trecători şi evenimente se descompun şi se recompun potrivit principiului leit-motivelor magice: cursuri de apă în care colcăie bacili, oameni preschimbaţi în umbre, apus de soare metamorfozat în tarantulă. Străzile Sankt-Petersburgului posedă o proprietate indubitabilă – ele îi transformă pe trecători în umbre: cât priveşte umbrele, străzile petersburgheze le transformă în oameni.”

Bielîi descrie un fel de vast supliciu al dezintegrării care a devenit realitatea Petrogradului în 1918. Aşa cum spunea colega lui, Olga Forş, *Petersburg* face *bilanţul* literaturii ruse clasice, bilanţul temelor muzicale şi al angoaselor concentrate în jurul misterului oraşului lui Petru. *Petersburg* era ultimul gest, cântecul de lebădă al inteligenţiei ruse care-şi presimţea destinul tragic.

Imediat după Revoluţie, Bielîi fondase la Petrograd Asociaţia liberă de filosofie, care se reunea în apartamentul său din faţa Palatului de

Iarnă, el fiind sufletul dezbaterilor, cu o tichie neagră pe cap ascunzându-şi din cochetărie calviţia timpurie. Curând, independenţa lui faţă de doctrina marxistă strictă nu a mai fost tolerată de putere. Mai mulţi membri ai asociaţiei fuseseră arestaţi, apoi eliberaţi, dar grupul a fost atent supravegheat şi, în cele din urmă, interzis la începutul anului 1921. Cel puţin viaţa lui Bielîi şi a prietenilor săi nu era în pericol. Dar câţi alţii nu căzuseră sub loviturile Cekăi, care îşi înteţise percheziţiile la domiciliu după eşecul „Comunei de la Kronstadt”. Se pornise marea vânătoare a contrarevoluţionarilor…

Cu patru zile înainte murise Aleksandr Blok, la vârsta de patruzeci de ani, din cauza bolii şi a disperării. De mai multe luni mergea cu foarte mare greutate, sprijinit în baston şi gâfâind. Culmea ironiei, era deja în agonie când i-a sosit paşaportul pentru străinătate pe care îl solicitase cu atâta îndârjire…

Gorki, Bielîi, toţi prietenii lui de pe „Corabia nebună” au condus la cimitirul Vasili-Ostrov sicriul deschis al marelui poet, urmat de o mulţime de 2.000 de persoane. „Purtam”, scria poeta Anna Ahmatova, „soarele nostru stins în chinuri, Aleksandr, lebăda noastră pură.”

Mai norocos, Andrei Bielîi a reuşit să părăsească Rusia în noiembrie. „Lăsaţi-l să plece în străinătate”, strigaseră tinerii, „altfel va muri şi el asemenea lui Blok!” Şi Lenin a cedat. Incapabil să trăiască departe de iubita lui Rusie, poetul se va întoarce pe malurile Nevei în 1923, dar va cădea în uitare.

Destinul poetului Sologub, animator al unui salon literar petersburghez din *la belle époque*, a fost şi mai tragic. I s-a acordat paşaportul de două ori, pentru ca să-i fie apoi retras în ultimul moment. Soţia sa, Anastasia, nu a rezistat psihic acestor lovituri ale sorţii. Într-un acces de neuroastenie, când Gorki reuşise în sfârşit să aranjeze totul pentru plecarea cuplului, ea s-a aruncat, în primăvara acelui an, în Neva. Sologub a refuzat să creadă că soţia lui s-a sinucis până când trupul neînsufleţit, în taiorul roşu brodat cu negru, a fost găsit în toamnă. Apoi Sologub nu a mai fost acelaşi om. Nu a mai încercat nici măcar să fugă din ţara care îi răpise totul, inclusiv singura iubire a vieţii lui.

Dar, spre deosebire de Sologub şi Ahmatova care nu voiau să plece, câţi alţii nu au profitat de prima ocazie care li s-a oferit! Şi asta se întâmpla frecvent, întrucât regimul îi considera elemente irecuperabile şi, prin urmare, nu făcea nimic ca să-i reţină în patrie. A fost cazul pictorilor Kandinsky şi Malevici. Deja autorităţile închiseseră atelierele acestor „fabricanţi de artă pentru capitaliştii decadenţi”. Chagall, simţindu-se inclus în aceeaşi categorie, nu a aşteptat să fie interzis şi a luat la rândul lui calea exilului în aprilie 1922.

„Corabia nebună”, care găzduise atâtea talente pline de avânt, nu mai era decât o clădire într-un oraş fără suflet, o întreagă generaţie de

artişti crescută la Sankt-Petersburg a fost condamnată în numele lugubrului realism socialist, această nouă doctrină a lui Stalin, care viza supunerea totală a vieţii intelectuale şi artistice.

Această generaţie va trăi în oraşul fantomă rebotezat Leningrad de către bolşevici.

Lui Gorki i se năruia un mare vis; se risipeau zorii luminoşi pe care îi aşteptase cu atâta înfrigurare şi care trebuiau să împace spiritul revoluţionar cu cel mai deschis umanism, sfânta şi bătrâna Rusie cu Republica socialistă, Sankt-Petersburgul cu Leningradul. S-a folosit până la capăt de propria persoană, de imensul său prestigiu pentru a-şi proteja confraţii, oricărei familii spirituale ar fi aparţinut ei. Dar devenea incomod. Liderii bolşevici Kamenev şi Zinoviev nu-şi ascundeau sentimentele ostile faţă de Gorki şi, fără vechea prietenie care îl lega de Lenin, ar fi fost cu siguranţă demult redus la tăcere.

Sănătatea lui şubredă a părut a fi cel mai bun pretext pentru a-l îndepărta. Scuipa sânge, suferea de scorbut şi nu putea fi vindecat doar cu infuzii din scoarţă de stejar. „Nu puteţi fi îngrijit aici, Aleksei”, insista afectuos Lenin, „şi nu veţi mai rezista încă unei ierni.” Gorki a cedat în cele din urmă şi a luat din nou calea exilului în octombrie 1921, mai întâi în Germania şi apoi în Italia. Cuprins de dorul de ţară, s-a întors şapte ani mai târziu şi, până la moartea sa, în 1936, s-a bucurat de recunoaştere oficială. Nu mai comenta deciziile Partidului şi nici nu mai tuna şi fulgera împotriva injustiţiei şi a regimului poliţienesc. A girat chiar cu numele său impostura stalinistă.

Însă adevăratul Gorki murise odată cu o mare speranţă pierdută în 1921 la Petrograd…

În acei ani, Maiakovski, poetul Petrogradului revoluţionar, şi prietenii săi, soţii Brik, au plecat la Moscova, apoi au început să călătorească în străinătate împreună sau separat. Începând cu anul 1920, Lili Brik s-a întâlnit de multe ori cu sora ei în Europa. Ella – devenită Elsa Triolet – îşi părăsise deja soţul şi se stabilise la Paris. Cele două surori au făcut o vizită unchiului lor Bormann, care era proprietarul unei manufacturi în Londra. Cu această ocazie au frecventat barurile şi cluburile de dans din capitala britanică. Lili era convinsă de faptul că trecuse perioada cea mai grea a revoluţiei. Lenin schimbase orientarea, optând pentru o nouă politică economică ce avea în vedere îmbunătăţirea condiţiilor de trai. Maiakovski se afla încă în graţiile regimului, care îi aprecia activitatea neobosită în sprijinul revoluţiei.

Însă flacăra iubirii lui pentru Lili începea să scadă în intensitate. Se părea că, departe de oraşul lui Petru, ea nu putea să subziste. Maiakovski a înţeles acest adevăr dureros şi a încercat să-şi regăsească iubita pe malurile Nevei.

Poetul a scrutat cu o privire îngrijorată gara care se profila ca un punct luminos în obscuritatea albastră a iernii. A zărit-o pe Lili îmbrăcată într-un palton londonez impecabil, oferit fără îndoială de noul ei amant, un bancher – irezistibilă cu bereta ei de catifea roşie. Îşi ţinea mâinile într-un manşon de astrahan asortat cu paltonul. Înainta cu paşi uşori şi siguri, privindu-l cu ochii ei de o splendoare terifiantă, iradiind acel magnetism evocat de toţi cei care au cunoscut-o. Au străbătut în tăcere cele trei coridoare cu covor roşu şi s-au urcat în tren la invitaţia conductorului care le-a deschis respectuos portiera compartimentului.

Locomotiva a şuierat prelung şi s-a pus lent în mişcare. Maiakovski a scos atunci un carneţel din buzunar, s-a ridicat în picioare şi, ca şi când s-ar fi adresat unui vast auditoriu, i-a citit iubitei capodopera liricii sale de dragoste, *Despre aceasta*. Vocea lui puternică acoperea zgomotul trenului. Recitalul era dedicat în exclusivitate muzei lui inspiratoare.

Cuprins de tremur, poetul a izbucnit în lacrimi şi a închis carneţelul. În timp ce Lili îl mângâia pe creştetul capului, el o asalta cu întrebări. Confruntat cu imaginea amantului muzei lui, Vladimir s-a înfuriat la culme. El, care practicase toată viaţa iubirea la plural, era acum distrus de această infidelitate.

Poeţii sunt rareori trubadurii iubirii fericite.

Anul 1924 a pus punct acestei pasiuni născute la Petrograd. Vladimir şi Lili nu au avut nevoie de mari discursuri pentru a înţelege acest lucru. Lili a fost prima care i-a spus:

— Am impresia că nu mai ai sentimentele de odinioară; nu te mai chinui singur.

Se pare că trădarea lui Lili le afectase profund relaţia. Ca să-şi uite amarul, poetul a călătorit de mai multe ori la Paris.

Sora lui Lili, Elsa, locuia la hotelul Istria, în Montparnasse, unde Fernand Léger îi găsise o cameră graţie intervenţiei lui Maiakovski. Ea a primit vizita vechiului ei prieten ca pe o gură de aer proaspăt.

Maiakovski voia să ştie tot despre „Oraşul Lumină”, îi scria lui Lili cât de mult îi lipseşte şi cât de mult îi amintea vocea Elsei de glasul ei.

A mai avut încă un ghid, pe Ilia Erenburg, care se prezenta ca rus la Paris şi ca francez la Leningrad. Acest romancier şi ziarist se considera un misionar al culturii europene. Cunoştea pe toată lumea, pe Max Jacob, Diego Rivera, Picasso, Fernand Léger şi, bineînţeles, pe Aragon, noua iubire a Elsei. Însoţit de Elsa şi de Aragon, Maiakovski va descoperi febra jazzului în cluburile de noapte care erau la modă, va frecventa barurile, seratele ruseşti, cafeneaua Voltaire, unde îşi va declama mai târziu versurile, separeurile marilor restaurante unde artiştii şi personalităţile îşi aduceau cuceririle.

Elsa i-a povestit viaţa sentimentală agitată. Avea deja peste treizeci de ani. Printre iubirile trecătoare l-a găsit în sfârşit pe bărbatul vieţii ei. Însă tânăra exilată nu reuşise încă să-şi impună primele romane *Fragi de pădure, Tahiti* şi *Camuflaj*. Ca şi odinioară la Sankt-Petersburg, ea încerca să-i insufle încredere lui Maiakovski. În zadar. El va reveni în Rusia foarte deprimat.

La 15 aprilie 1930, întorcându-se la Berlin după o călătorie la Londra, soţii Brik au găsit la hotel telegrama prin care era anunţată sinuciderea poetului. Au plecat imediat cu trenul spre Moscova.

În aceeaşi zi, la Paris, s-au auzit câteva bătăi în uşa Elsei. Aragon, rămas în pat, a fost speriat de strigătele soţiei care urla: „Mort, mort, mort…”

Maiakovski se împuşcase, punând într-un fel punct final acestui capitol major din istoria sentimentală a oraşului lui Petru.

Sinuciderea lui Maiakovski a coincis cu înăsprirea regimului stalinist.

După moartea lui Lenin în 1924, învingându-şi adversarii politici, Stalin a devenit conducătorul suprem al URSS. A început prin organizarea unor funeralii grandioase predecesorului său, imitând ritualurile împăraţilor romani. Această ceremonie simboliza începutul unui nou cult: Lenin era zeul mort, iar Stalin devenea zeul viu, personificând puterea absolută a sistemului comunist.

Din 1928, societatea sovietică a început să-i fie total subordonată lui Stalin. Nici instituţiile legale ale URSS, nici programul Partidului şi nici marile organizaţii sociale nu aveau o importanţă reală. Singura lor funcţie era aceea de a aproba, a transmite şi a aplica hotărârile dictatorului. În calitate de secretar general al Partidului (principala rotiţă a sistemului politic), el convoca după placul inimii instanţele conducătoare, Biroul Politic, Comitetul Central sau Congresul. Putea să-şi aleagă singur oamenii în orice domeniu, să-i îndepărteze pe cei care îl eclipsau, să crească numărul ministerelor şi să ia decizii fără să fie supuse niciunui control. Metoda lui de guvernare se baza pe izolare, neîncredere şi dispreţ total faţă de orice formă legală. Făcându-şi rar apariţia în public, trăind retras în vila lui de la Kunţevo, Stalin guverna cu ajutorul unui cerc restrâns de intimi cărora le acorda o încredere provizorie şi în rândul cărora întreţinea un climat de suspiciune şi rivalitate. Dar cotitura decisivă în crearea acestui sistem s-a petrecut pe malurile Nevei, în fosta capitală a ţarilor.

La 1 decembrie 1934, unul dintre cei „mai fideli prieteni” ai săi, Serghei Mironovici Kirov, a fost asasinat aici, împuşcat în ceafă la Institutul Smolnîi. Pe când zăpada acoperea Leningradul, iar sloiurile de gheaţă invadau Neva, începeau şi primele arestări. Părăsind Kremlinul şi încetând orice activitate, Stalin s-a deplasat la faţa locului şi s-a ocupat personal de anchetă, interogatorii, represiune, concedieri, deportări.

Kirov fusese membru al Comitetului Central, secretar al Biroului Politic şi principalul responsabil politic al Leningradului. Asasinul, Nikolaiev, era membru al comisiei de control a Partidului pentru regiunea Leningrad. Soţia lui era secretara principală a lui Kirov. Nu s-a dezvăluit mobilul crimei, toate interogatoriile derulându-se cu uşile închise, dar în oraş s-a răspândit ipoteza unei crime pasionale. Stalin, sosit la Leningrad chiar în seara respectivă, a dat, prin însăşi prezenţa lui, o cu totul altă dimensiune crimei, şi anume una politică, de care se va folosi împotriva adversarilor săi. Asasinarea lui Kirov a devenit

imediat o afacere de stat şi a luat o turnură derutantă pentru comuniştii din toată lumea. În răstimpul celor cinci zile petrecute la Leningrad, dictatorul de la Kremlin a pregătit un enorm dosar pe care oamenii lui îl vor completa luni de zile. În optica sa, şi aceasta a devenit versiunea oficială, responsabilitatea atentatului revenea unui grup de opoziţie, chiar din sânul Partidului comunist, în care vor fi incluşi primii tovarăşi de luptă ai lui Lenin, Zinoviev şi Kamenov, care „lucrau pentru proscrisul Troţki”, duşmanul ce trebuia răpus cu orice preţ. Dar acuzaţiile se vor răspândi precum un cancer, atingându-i mai târziu chiar pe colaboratorii direcţi ai lui Stalin din Biroul Politic, pe Buharin, spre exemplu. De-abia după moartea lui Stalin, în celebrul său raport prezentat la cel de-al XX-lea congres al PCUS din 1956, Hruşciov îl va acuza în termeni voalaţi pe fostul şef de la Kremlin de faptul că a perpetuat asasinatul prin poliţia politică, Kirov devenind rivalul lui Stalin întrucât îşi exprimase deschis opoziţia faţă de politica sa de colectivizare forţată. În opinia lui Hruşciov, foarte multe detalii rămân necunoscute în cazul acestui asasinat… Potrivit mărturiei şefului poliţiei secrete, Iagoda, judecat şi împuşcat patru ani mai târziu, „poliţia nu s-a opus tentativei de asasinat…” „Multe lucruri legate de asasinat rămân inexplicabile şi înconjurate de mister”, afirma Hruşciov în 1956: singurul martor al crimei, un membru al poliţiei politice, însărcinat cu protecţia lui Kirov, a fost interogat pe 2 decembrie şi a murit la scurt timp după aceea într-un „accident de maşină” din care ceilalţi pasageri au ieşit nevătămaţi… Scrisoarea în care Nikolaiev explica motivele gestului său a dispărut din dosar… (Pentru a lămuri anumite circumstanţe „neliniştitoare” ale asasinării lui Kirov, câţiva istorici occidentali, între care şi americanul R. Conquest, au reţinut explicaţia lui Nichita Hruşciov şi evocă responsabilitatea directă a lui Stalin în acest asasinat, prezentându-l pe Kirov ca pe un fel de opozant care ducea în fieful său din Leningrad o politică în dezacord cu Stalin.)

Accesul la procesele-verbale ale şedinţelor Biroului Politic, la documentele fondului Kirov, la jurnalul intim al lui Nikolaiev, asasinul lui Kirov, a permis confirmarea faptului că asasinarea lui Kirov a fost un act terorist individual.

La acea dată însă Leningradul tremura. Domneau teama, delaţiunea, teroarea poliţienească.

Vendeta nu se aplica, precum odinioară, „duşmanilor de clasă”, ci direct membrilor Partidului, siguri, fideli, birocraţi aleşi, sau celor care aveau neşansa de a-i cunoaşte mai mult sau mai puţin: 100 de arestări au avut loc în noaptea de 1 decembrie; 117 execuţii prin împuşcare câteva zile mai târziu; 100.000 de locuitori ai Leningradului au fost deportaţi în Siberia. Începuse epoca marilor epurări politice. În istorie, ea va purta un nume, „marile procese”, şi se va prelungi până în

ajunul războiului, pentru a fi reluată imediat după obţinerea victoriei.

Teroarea s-a extins. În noaptea de 22 spre 23 decembrie 1934, câteva camioane ciudate, care de regulă transportau pâine şi lenjerie, au ieşit de la Lubianka, sinistra închisoare moscovită, aflată în faţa statuii lui Dzerjinski din piaţa care îi poartă numele. Ticsite cu oameni ai poliţiei secrete, camioanele de marfă s-au oprit în faţa unor imobile precise: fără zgomot, fără strigăte; dar cine ar fi îndrăznit să rişte să privească? Zinoviev, fost membru al Comitetului Central şi al Biroului Politic, fost preşedinte al Komintemului, a fost primul aruncat în acea dubă a cărei existenţă nu o recunoştea încă nimeni de pe stradă, şi din motive bine întemeiate. În închisoare i-a întâlnit pe Kamenev, fost membru al Comitetului Central şi al Biroului Politic, vicepreşedinte al Consiliului comisarilor poporului. Revoluţionarii primelor zile erau numiţi „vechii bolşevici”.

În timp ce Stalin se întorcea de la Leningrad, împreună cu rămăşiţele pământeşti ale lui Kirov, căruia Moscova îi rezerva funeralii grandioase în Piaţa Roşie, presa sovietică nu a suflat un singur cuvânt despre arestarea „vechilor bolşevici”. Popularitatea lor era încă prea mare. Trebuia ca opinia publică să fie pregătită. Presa era sub cenzura strictă pe care o reintrodusese Stalin; organele guvernamentale se aflau în subordinea directă a Partidului şi Comitetului Central, el însuşi condus de birocraţii aleşi de Stalin; în fine, poliţia era o enormă administraţie obişnuită de ani de zile cu supunerea oarbă. Din toate informaţiile pe care le putem culege astăzi la Moscova despre această perioadă, este esenţial să ştim că Stalin nu acţiona singur, căci stalinismul îşi intrase deja în drepturi depline, cu un întreg sistem politico-poliţienesc; să înţelegem de asemenea că mirarea pe care arestarea „vechilor bolşevici” ar fi putut să o provoace în mod legitim în rândurile militanţilor era – ar fi preferabil să spunem că nu putea să nu fie – suprimată de aparatul unui sistem totalitar. Acest sistem totalitar nu-şi dovedise deja eficienţa în faţa „duşmanilor de clasă” ai Revoluţiei? Nu provocase el reacţii, în sânul Partidului, contra utilizării violenţei? Tocmai de aceea, astăzi, sistemul se întorcea împotriva comuniştilor care îşi exprimaseră îndoieli privind oportunitatea politicii lui Stalin. Şi cum foştii tovarăşi ai lui Lenin, aruncaţi în închisori, nu puteau fi acuzaţi că sunt „duşmani de clasă”, ei au fost pur şi simplu botezaţi cu un nou calificativ: „duşmani ai poporului”.

„În timp ce ţara, cu capitala revenită la Moscova, se întorcea la condiţia ei uterină, claustrofobă şi xenofobă, Petersburgul, care nu avea unde să se retragă, a rămas imobil, ca şi când şi-ar fi păstrat poziţia pe care o avea în secolul al XIX-lea.”

Oraşul nu mai era capitală, desigur. Dar mitul petersburghez va cunoaşte totuşi o revigorare. Travestit într-un centru regional, Leningradul a devenit azilul spiritual al intelectualilor sovietici. Toată conştiinţa elitistă a oraşului se agăţa din nou de rădăcinile sale, de trecutul său istoric, aspirând la un destin sublim.

Această nouă percepţie a fost întărită de asediul Leningradului. Blocada, unul dintre cele mai tragice episoade ale celui de-al Doilea Război Mondial şi ale cărei orori au fost de nedescris, s-a prelungit din septembrie 1941 până în ianuarie 1944 şi a făcut aproape 800.000 de victime, în special din cauza frigului şi a foametei. Asediul a readus la suprafaţă slăbiciunile congenitale ale Sankt-Petersburgului: a fost suficient ca germanii să cucerească fortăreaţa Schlüsselburg – „cheia” – pentru ca oraşul să fie strâns în menghină. Locuitorii Leningradului au dat dovadă de un curaj extraordinar pe toată durata asediului. Situaţia lor era aceea a unui imens ghetou izolat de restul lumii, în care se simţeau complet abandonaţi. Asistam la cea „de-a doua asasinare” a oraşului.

Tu, care nu mi-ai devenit mormânt,
Oraş de granit, oraş infernal şi preaiubit,
Eşti ca un stâlp mut şi de neclintit.
Nu ne vom lua nicicând rămas-bun,
Suntem nedespărţiţi,
Umbra-mi se-ntinde pe zidurile tale,
Mă oglindesc în apele tale,
Sunetul paşilor mei, de-a lungul sălilor Ermitajului,
Prin care hoinăream eu şi iubitul meu. […]
Iar oraşul meu rămâne batjocorit…
Grele sunt stelele tale funerare
Pe ochii veşnic deschişi. […]
Cu buzele strânse, Rusia
Se îndrepta în acest timp către Orient.

Acest poem al Annei Ahmatova este dedicat în întregime locuitorilor Leningradului care au pierit în timpul asediului: „Îmi

amintesc şi le aud glasurile în timp ce citesc poemul cu voce tare, iar corul secret justifică în ochii mei această operă.”

Leningradul a devenit un oraş al umbrelor. Dar asediul le-a întărit locuitorilor sentimentul unicităţii lor. Hitler dăduse ordin ca oraşul să fie ras de pe faţa pământului, fie pentru că fusese leagănul Revoluţiei, fie poate pentru că era un simbol insolent al „geniului slav” şi nu avea de ce să invidieze Berlinul în privinţa operei arhitecturale. Oraş martir, victimă a naziştilor, Leningradul avea de asemenea sentimentul că este în dizgraţie şi că îndură asprimea regimului stalinist mai mult decât orice alt oraş. Suferinţele din timpul războiului au creat o legătură de sânge care l-au apropiat şi mai mult de rădăcinile sale. Locuitorii făcuseră totul pentru a-şi salva oraşul. În ciuda măsurilor de precauţie (statui îngropate, colecţii evacuate în timpul nesfârşitelor atacuri ale artileriei germane), pagubele au fost considerabile. Armata germană ocupase reşedinţele imperiale din afara oraşului; atunci când le-au părăsit, au ars toate marile palate, au aruncat în aer Marea Cascadă de la Peterhof şi au jefuit colecţiile. Imediat după eliberare, oraşul a început o activitate de restaurare care, prin anvergura ei, era poate fără precedent în istorie. Într-adevăr, nu era vorba numai despre restaurarea ruinelor pe care le lăsaseră germanii în urma lor. S-a încercat reconstituirea palatelor în forma lor iniţială, folosindu-se tehnici vechi. Restaurarea reşedinţelor imperiale, mai ales, a revelat importanţa deosebită a patrimoniului oraşului. Reconstituindu-şi grandoarea trecută, oraşul s-a refugiat într-o atitudine plină de orgoliu şi de afecţiune pentru o istorie dramatică marcată de epoca sovietică. Şi astfel Leningradul s-a preschimbat în muzeu. Dacă odinioară era descris doar prin comparaţie cu alte oraşe – „Veneţia Nordului”, „noul Amsterdam”, „Palmira Nordului” –, brusc, după Revoluţie şi căderea Imperiului, Petersburg/Petrograd/Leningrad s-a încărcat de istorie. Dar totul s-a schimbat în 1991. În iunie, în ajunul destrămării URSS, locuitorii Leningradului au hotărât prin referendum ca oraşul să-şi reia fostul nume, Sankt-Petersburg. Acest vot a fost perceput nu numai ca o negare a comunismului, ci şi ca o nouă orientare spre Europa, marcată de o nostalgie a trecutului. Iosif Brodski, ultimul apologet al misterelor petersburgheze, scria despre acest oraş, devenit atât leagănul, cât şi ruina Revoluţiei:

„Tăcut, neclintit, oraşul privea cum trec anotimpurile… Este un oraş în care singurătatea e mai profundă decât oriunde în altă parte, căci oraşul însuşi este solitar. În mod straniu, este adânc înrădăcinată ideea că originile oraşului nu au nimic în comun cu prezentul şi cu atât mai puţin cu viitorul. Cu cât aceste faţade aparţin mai mult secolului al XX-lea, cu atât ele par mai trufaşe, ignorând semeţ vremurile noi şi toate preocupările acestora.”

Când ai pierdut tot, memoria păstrează în grădinile ei secrete

nostalgia unor vremuri apuse.

Sankt-Petersburgul vrea să-şi redobândească frumuseţea din timpul ţarilor, dar nostalgia pe care o resimte are un cu totul alt parfum. Ea nu ascunde suferinţa unei ţări, ci regretul unei fraternităţi astăzi pierdute.

Fiecare imobil înconjurat de arbori, fie că se află pe malurile Nevei sau pe cele ale Senei, trezeşte copilul din mine de pe vremea apartamentelor comunitare unde i-am cunoscut pe prietenii care s-au aflat la originea poveştii ce urmează.

Altădată, fiecare curte vibra de strigătele copiilor. Câteva, *babuşka* îi supravegheau pe cei mici, iar cei mari, după ce ieşeau de la şcoală, veneau să se joace până se întorceau părinţii acasă. Nu ezitau să scoată mesele afară, sticlele şi zacusca, atunci când sărbătoreau reuşita la un examen a vreunuia dintre ei, absolvirea sau logodna altuia. Plângeau împreună la moartea vreunui vecin sau încercau să aplaneze vreo dispută iscată între familii. Dacă adulţii, împărţindu-şi adesea puţinele provizii de care dispuneau, schimbau ordinea lumii în bucătărie, torturaţi de ameninţările regimului suspendate deasupra capului precum sabia lui Damocle, copiii îşi făureau totuşi visuri de libertate în acele curţi unde se simţeau regi. Mai întâlneai câteodată şi golani sau adolescenţi în căutarea unor aventuri extreme. Doi dintre ei mi-au fost prieteni. Unul se numea Anatol, poreclit „Careul”. Lucru curios pentru un vagabond, voia să devină poet. Nu a reuşit însă, a căzut în patima băuturii şi a murit foarte tânăr. Celălalt, Saşa, era poreclit Pipissa (cocoşel). A avut parte de o moarte îngrozitoare. Trimis în lagăr în Siberia, a evadat împreună cu alţi doi prizonieri care l-au mâncat pe drum. Era o practică frecventă: dacă evadai singur, riscai să mori de foame în stepele nesfârşite.

Trăiam o epocă în care, sub aparenţe pudibonde, se ascundea o realitate crudă. Tinerii se sărutau pe sub porţi, şi pretutindeni, dar se mai întâmpla ca fetele să fie violate. Aveam poate unsprezece sau doisprezece ani când Saşa mi-a povestit cum el împreună cu alţi trei băieţi au violat o fată de vârsta lui pe care o chema Marina.

Această mică lume a vagabonzilor cuprindea pe atunci universul paralel al „hoţilor avizaţi”, cum erau numiţi „naşii”. Ei alcătuiau un univers complet izolat de societatea sovietică, cu propriile legi, propriii judecători şi propriile ţeluri. Mulţi ani mai târziu, în Elveţia, am întâlnit-o din întâmplare pe Marina la o recepţie somptuoasă. Devenise o femeie superbă în care nu o mai puteam recunoaşte pe adolescenta de paisprezece ani ce fusese violată în curtea blocului nostru. Marina nu le spusese nimic părinţilor şi trăise timp de mai multe luni cu frica în sân. Atunci când o fată lipsită de apărare cădea pe mâna acestor golani, ea devenea jucăria lor şi nu mai putea scăpa. Din fericire, Marina era foarte frumoasă şi a devenit prietena unui

tânăr regizor – ulterior ajuns celebru – căruia i-a împărtăşit secretul ei. Acesta i-a cerut şefului „hoţilor avizaţi” din cartierul respectiv dreptul de a o proteja pe Marina, probabil în schimbul unei sume de bani. De atunci ea a fost respectată de toate bandele din împrejurimi şi a putut să-şi termine cu succes studiile. Astăzi este măritată cu un miliardar american, dar trecutul o ajunge din urmă. Mi-a povestit că oferea consultanţă de afaceri unui tânăr pe care l-a întâlnit în cursul unei călătorii pe malurile Nevei. Acesta nu era altul decât nepotul şefului bandei de hoţi care îi asigurase odinioară protecţia…

Nopţile Sankt-Petersburgului de astăzi au ceva din aerul Berlinului anilor 1930. Mai multe generaţii descoperă dintr-odată plăceri îndelung interzise. Concursurile de strip-tease organizate într-o ambianţă de decadenţă romană sunt o dovadă în acest sens, cum ar fi „târgul de sclave” de pe Nevski Prospekt, unde se duc după miezul nopţii oameni de afaceri putred de bogaţi şi străini eleganţi aflaţi în trecere. Ceea ce ei numesc parada celor mai frumoase fete din lume se desfăşoară într-o atmosferă electrică. Căci, cu ochii lor verzi, cu pometii asiatici, în pielea goală pe sub hainele de blană, ele simbolizează pentru vizitatorii străini tot farmecul şi atracţia Imperiului dezlănţuit. Totuşi, numeroşi sunt aceia care nu acceptă această stare de fapt şi vor să redea ţării demnitatea de altădată şi să vadă Sankt-Petersburgul ţâşnind ca fulgerul cu ceţurile sale, cu apusurile ruseşti care îl înconjoară precum flăcările unei cromosfere, cu nopţile albe, cu puzderia de lacuri, decor biciuit de vânturile îngheţate dinspre Neva.

Dacă într-o seară ploioasă de toamnă paşii vă vor conduce spre periferia oraşului lui Petru, veţi avea impresia că veţi regăsi mirosul mlaştinilor, acea natură melancolică sub ploaia fină şi fără sfârşit care estompează contururile oamenilor şi ale arbuştilor cu frunze ruginii şi sclipiri metalice. Şi, într-un halo fosforescent, veţi descoperi Sankt-Petersburgul renăscut.

—— || ——

PE URMELE LUI PETRU CEL MARE

Fortăreaţa Petropavlovsk construită în 1703 din lut şi lemn şi apărată de un bastion în stilul celor proiectate de inginerul francez Vauban.

Poarta Sfântul Petru, principala intrare a fortăreţei, înălţată în 1717 de către arhitectul Domenico Trezzini şi decorată cu un vultur bicefal, simbolul ţarilor.

Catedrala Sfinţii Petru şi Pavel, construită tot de către Trezzini în stil european cu un naos baroc. Aici se află mormintele multor ţari, între care şi cel aparţinând lui Petru cel Mare.

Bastionul Trubeţkoi (închisoare politică), unde a fost închis şi torturat Aleksei, fiul lui Petru cel Mare.

Casa Corabiei găzduia odinioară şalupa olandeză la bordul căreia Petru a făcut primele sale experienţe în domeniul navigaţiei la Moscova. (Ambarcaţiunea se află în prezent expusă la Muzeul Marinei.)

Casa Comandanţilor găzduieşte o expoziţie despre istoria fortăreţei.

Căsuţa din lemn a lui Petru, de unde ţarul supraveghea construirea fortăreţei.

Insula Vasilievski, cea mai mare dintre toate, situată la intrarea în deltă. Petru cel Mare dorea să o transforme în centrul administrativ al noii sale capitale. (Planul lui Jean-Baptiste Leblond prevedea înconjurarea insulei cu o reţea de canale, dar proiectul nu a putut fi dus la bun sfârşit, căci insula este izolată în timpul îngheţului, dezgheţului şi în perioada inundaţiilor.)

Strelka (fleşa), în extremitatea estică a insulei, oferă cea mai frumoasă panoramă a oraşului.

Amiralitatea are în vârf o fleşă de aur care culminează la înălţimea de 72 m cu o giruetă în formă de caravelă, emblema oraşului. Aici şi-a instalat Petru cel Mare şantierul naval în 1704.

Palatul Mencikov, primul edificiu rezidenţial de pe insulă. În grădina palatului se înalţă un obelisc în cinstea victoriilor obţinute împotriva turcilor.

Kunstkamera cuprinde cabinetul de curiozităţi al lui Petru cel Mare: instrumente de astronomie, hărţi, minerale şi cărţi rare, precum

şi animale împăiate.

Grădinile de Vară au fost proiectate de Petru cel Mare în 1704 după modelul francez. Aici el a plantat esenţe rare şi a adus statui romane de inspiraţie greacă, între care *Venus din Taurida*, descoperită la Roma în timpul unor săpături arheologice şi care se află în prezent la Ermitaj.

Palatul de Vară, construit de Trezzini, la confluenţa dintre Neva şi Fontanka.

Nevski Prospekt, drum deschis prin pădure în 1710, poartă numele mănăstirii spre care ducea. Lung de 4,5 km, acest bulevard este străjuit de clădiri cu înălţime egală şi faţade uniformizate.

Lavra Aleksandr-Nevski a fost întemeiată în 1712 de Petru cel Mare pe locul unde Aleksandr Nevski i-a învins pe suedezi în 1240. Construcţia a fost terminată sub domnia Ecaterinei II. Asemenea mănăstirii Sfânta Treime-Sfântul Serghei de la Sergheiev-Possad, mănăstirii Pecerska din Kiev şi mănăstirii Poceaivska-Uspensk, mănăstirea Aleksandr Nevski a primit în 1797 titlul de lavră, rezervat principalelor mănăstiri ortodoxe.

Bulevardul Mendeleev (în spatele Academiei de Ştiinţe) este străjuit de cele douăsprezece corpuri de clădiri identice aparţinând celor **Douăsprezece Colegii**. Construite de către Trezzini între anii 1722 şi 1742 pentru a găzdui ministere, colegiile au fost cedate universităţii din Sankt-Petersburg în 1835.

Petrodvoreţ (fostul Peterhof). În 1705 Petru cel Mare şi-a construit o mică reşedinţă de vară din lemn pe malul golfului Finlandei. După ce a vizitat palatul de la Versailles în 1717, l-a însărcinat pe francezul Leblond să amenajeze grădinile domeniului. Palatul a fost inaugurat la 15 august 1723. Împărăteasa Elisabeta l-a însărcinat pe Rastrelli cu extinderea palatului în 1745.

Micul palat Monplaisir, unde îi plăcea ţarului să locuiască, a fost înălţat în 1714 pe malul mării.

Pavilionul Ermitaj, construit de cealaltă parte a canalului în 1725, era destinat dineurilor private.

Palatul Marlîi, aflat puţin mai departe spre vest şi construit în 1723, era rezervat oaspeţilor de seamă.

Lomonosov (fostul Oranienbaum) se află la 12 km la est de Peterhof, în faţa insulei Kronstadt. A fost înălţat la ordinul lui Mencikov în perioada când Petru cel Mare construia palatul Monplaisir.

PE URMELE ÎMPĂRĂTESELOR

Palatul de Iarnă găzduieşte **Muzeul Ermitaj**. Un prim Palat de

Iarnă a fost înălţat în 1712 de către Trezzini, însă a fost distrus în urma unui incendiu în 1726. Palatul actual a fost construit de Bartolomeo Rastrelli între anii 1754–1762 pentru împărăteasa Elisabeta. (Arhitectul italian a dat frâu liber gustului său pentru baroc înainte de a cădea în dizgraţie în timpul domniei Ecaterinei II, care a făcut apel la Vallin de La Mothe, Rinaldi şi Velten pentru decoraţiunile interioare.)

Colecţiile **Ermitajului** datează din epoca lui Petru cel Mare, însă Ecaterina II a fost cea care a avut iniţiativa fondării muzeului, unul dintre cele mai importante din lume. Nu mai puţin de cinci clădiri adăpostesc colecţiile acestui impresionant muzeu.

Mănăstirea Smolnâi a fost începută, la iniţiativa Elisabetei, de către Rastrelli în 1748. În 1764, Ecaterina II a întemeiat aici o instituţie destinată educaţiei tinerelor fete aparţinând nobilimii. Ansamblul este dominat de splendida Catedrală a Învierii.

Palatul Puşkin (Ţarskoe Selo). În 1710, Ecaterina I a oferit acest domeniu, aflat la aproximativ douăzeci de kilometri de Sankt-Petersburg, soţului ei, Petru cel Mare. În 1741, Elisabeta i-a încredinţat lui Mihail Zemţov lucrările de extindere a palatului. Aspectul actual al **Marelui Palat Ecaterina** se datorează intervenţiei lui Rastrelli în 1752. Bijuterie a barocului rastrellian, apreciat în mod deosebit de Elisabeta. (Ecaterina II l-a însărcinat pe scoţianul Charles Cameron să adauge unele elemente în stil clasic.) În aripa estică se află **Ermitajul**, un pavilion cu ziduri albastre şi al cărui acoperiş era odinioară poleit cu aur, ca şi bulbii **capelei** palatului, în parc se află numeroase alte pavilioane.

Pavlovsk. Aflat la 4 km sud de Ţarskoe Selo, domeniul a fost oferit de Ecaterina II fiului ei Pavel în 1777. Început de către Cameron în 1782, palatul a fost terminat de italianul Brenna. Pavel I şi soţia lui, Maria Feodorovna, au continuat opera de înfrumuseţare a domeniului. Parcul de 600 de hectare cuprinde numeroase pavilioane şi lacuri artificiale.

Academia de Ştiinţe (construită între anii 1783–1789 de către Quarenghi). A fost condusă de prinţesa Daşkova, confidenta Ecaterinei II, mare erudită şi prietenă cu Voltaire şi Diderot.

Statuia ecvestră a lui Petru cel Mare realizată de Falconet la comanda Ecaterinei II se înalţă în Piaţa Decembriştilor. Pe soclul din granit roşu în formă de val se poate citi următoarea inscripţie în latină şi în rusă: *Lui Petru I, Ecaterina II*. Puşkin va închina un imn acestei statui într-unul dintre cele mai cunoscute poeme ale sale, *Călăreţul de aramă*.

Palatul de Marmură, oferit de Ecaterina II lui Grigori Orlov, a fost construit de Rinaldi în 1768. Funcţionând sub denumirea de Muzeul Lenin între anii 1937 şi 1991, palatul este astăzi transformat în anexă

a Muzeului rus. Aici sunt expuse portrete din secolul al XVIII-lea până în secolul al XX-lea.

Palatul Taurida, construit de Stassov, a fost oferit de Ecaterina II lui Potemkin, devenit principe al Tauridei după victoria din Crimeea. După ce a fost transformat de Pavel I în grajduri şi apoi în cazarmă, a găzduit Duma între 1905 şi 1917, apoi Sovietul deputaţilor muncitori şi soldaţi.

În **biserica Sfânta Ecaterina**, ridicată în 1783 de Vallin de La Mothe, se află mormântul lui Stanislas Poniatowski, ultimul rege al Poloniei, care a fost amantul Ecaterinei II.

Academia Vaganova (aflată nu departe de piaţa Ostrovski), întemeiată în 1738 cu scopul de a forma balerinii trupei curţii imperiale, continuă să exercite o mare influenţă în lumea întreagă. Începând cu Marius Petipa, maestrul de balet al teatrului Mariinski, şcoala a consacrat balerini şi coregrafi precum Balanchine, Pavlova, Nijinski, Barişnikov sau Nureev.

DE LA PUŞKIN LA SECOLUL DE ARGINT

Coloana lui Alexandru (47 m) aflată în Piaţa Palatului este închinată victoriei lui Alexandru I împotriva lui Napoleon. A fost realizată de francezul Montferrand în 1834. Coloanele în semicerc ale fostului stat-major al armatei au fost concepute de Carlo Rossi şi datează din 1819.

Piaţa Decembriştilor, fostă piaţă a Senatului, îşi datorează numele rebeliunii din 14 decembrie 1825 a ofiţerilor liberali. Nu departe de această piaţă se află Manejul, comparabil cu un templu grec şi care se datorează lui Quarenghi.

Catedrala Sfântul Isaac, a treia biserică barocă prin dimensiune, după San Pietro din Roma şi St. Paul's de la Londra, a fost construită între anii 1819 şi 1858 de Montferrand, Rossi, Stasov, Melnikov şi fraţii Mihailov. Deschisă din când în când oficierii serviciului divin, a devenit muzeu în 1931. Celor patruzeci şi trei de tipuri de marmură şi de piatră folosite pentru realizarea coloanelor exterioare li se adaugă lazuritul iconostasului, malachitul coloanelor interioare şi aurul cupolei.

Podul Albastru, cu o lăţime de 97 m, traversează Moika şi conduce spre Palatul Maria, care completează ansamblul arhitectural al pieţei.

Teatrul Mariinski (fost Kirov), fondat în 1783, a jucat un rol major în istoria baletului rus. Marius Petipa a fost aici maestru de balet între anii 1869 şi 1903. Olga Preobrajenskaia, Anna Pavlova, Tamara Karsavina, Nijinski au dansat aici.

Biserica Sfântul Nicolae al Marinarilor, cu ziduri bleu-ciel şi cupole aurite, a fost construită între anii 1753 şi 1862. Ea poartă hramul sfântului protector al marinarilor care locuiau în acest cartier.

Casa-muzeu Puşkin, pe cheiul râului Moika la numărul 12, unde a trăit şi a murit poetul.

Palatul Iusupov, pe cheiul râului Moika la numărul 94, a fost construit în anii 1760 de către Vallin de La Mothe. Găzduieşte un teatru italian. Aici a fost asasinat Rasputin în 1916.

Castelul Inginerilor, aflat pe celălalt mal al râului Moika, a fost proiectat de Bajenov şi Brenna. Pavel I îl construise pentru a fi în siguranţă. Cu toate acestea, el a fost asasinat aici la patruzeci de zile după inaugurarea castelului în 1800. În 1822 s-a mutat în această fortăreaţă şcoala militară pe care a urmat-o şi Dostoievski.

Piaţa Artelor, unde se înalţă **statuia lui Puşkin** (datând din 1957), a fost concepută de Rossi.

Muzeul rus al ţarului Alexandru III, instalat de Nicolae II în fostul palat Mihail, a fost construit de Rossi. El urmăreşte evoluţia artei ruse din secolul al X-lea până în zilele noastre.

Biserica Învierii lui Cristos a fost concepută în 1883 de Alfred Parland. Alexandru III a construit-o chiar pe locul unde a fost asasinat tatăl său, Alexandru II.

Catedrala Maicii Domnului de la Kazan a fost ridicată între 1801 şi 1811 de Voronihin, după modelul Catedralei San Pietro din Roma.

Palatul Anicikov (început de Zemţov şi terminat de Rastrelli în 1751, oferit în dar lui Potemkin de către Ecaterina II) a devenit în 1817 reşedinţa moştenitorilor tronului, unde au fost invitaţi adesea Natalia şi Aleksandr Puşkin. În epoca sovietică a fost transformat în palat al pionierilor.

Palatul conţilor Şeremetiev (1730–1755), aflat pe cheiul râului Fontanka la numărul 34, a fost frecventat de numeroşi artişti şi savanţi, între care şi Berlioz. În aripa sudică a palatului se află muzeul Ahmatova, în apartamentul pe care l-a ocupat poeta (1889–1966).

Muzeul Dostoievski, în apartamentul în care autorul a scris *Fraţii Karamazov* şi unde a murit în 1881.

Magazinul alimentar Eliseiev, aflat pe Nevski Prospekt, datează din 1907. Este decorat în stilul Art nouveau.

1703 Întemeierea Sankt-Petersburgului
1709 27 *iunie:* victoria Rusiei la Poltava împotriva Suediei
1711 *mai-iunie:* campania din Prusia a lui Petru I
1711–1713 Războiul ruso-turc
1712 Capitala este mutată la Sankt-Petersburg.
1721 Înlocuirea patriarhatului cu Sfântul Sinod
Pacea cu Suedia
1722 Crearea „Listei de ranguri" (ierarhie a claselor civile şi militare)
1724 Fondarea Academiei de Ştiinţe a Rusiei
1725–1727 Domnia Ecaterinei I
1727–1730 Domnia lui Petru II
1730–1740 Domnia Annei Ivanovna
1735–1739 Războiul ruso-turc
1741–1761 Domnia Elisabetei Petrovna
1741–1743 Războiul ruso-suedez
1757 *6 noiembrie:* fondarea Academiei de Arte Frumoase din Sankt-Petersburg
1757–1762 Participarea Rusiei la Războiul de şapte ani
1761–1762 Domnia lui Petru III
1762–1796 Domnia Ecaterinei II
1764 Crearea Muzeului Ermitaj
1767–1768 întrunirea Comisiei legislative
1768–1774 Războiul ruso-turc
1772 Prima împărţire a Poloniei
1773–1775 Răscoala condusă de Pugaciov
1783 Alipirea Crimeii la Rusia
1787–1791 Războiul ruso-turc
1792 *29 decembrie:* Pacea de la Iaşi cu Turcia
1796–1801 Domnia lui Pavel I
1799 Campaniile lui Suvorov în Italia şi Elveţia
Crearea Companiei ruso-americane de comerţ
1801–1825 Domnia lui Alexandru I
1805 Victoriile lui Napoleon I împotriva coaliţiei austro-ruse
2 decembrie: Austerlitz
1806–1812 Războiul ruso-turc
1807 *7 februarie:* Eylau
Tratatul de la Tilsit între Napoleon şi Alexandru I
1812 Campania din Rusia a lui Napoleon I

7 septembrie: bătălia de la Borodino
14 septembrie: intrarea lui Napoleon în Moscova
27–29 noiembrie: bătălia de la Berezina
1813 *16–19 octombrie:* Napoleon pierde bătălia de la Leipzig.
1814 *31 martie:* trupele Aliaţilor intră în Paris.
6 aprilie: prima abdicare a lui Napoleon
3 mai: întoarcerea lui Ludovic XVIII
1814–1815 Congresul de la Viena
1815 *20 martie:* Napoleon se întoarce la Paris.
18 iunie: Waterloo
22 iunie: a doua abdicare a lui Napoleon
26 septembrie: Sfânta Alianţă
1819 Fondarea Universităţii din Sankt-Petersburg
1825–1855 Domnia lui Nicolae I
1825 *26 decembrie:* insurecţia decembriştilor la Sankt-Petersburg
1826 *iulie:* execuţia conducătorilor mişcării decembriste; crearea secţiei a III-a a jandarmeriei (poliţia politică)
1837 Moare Aleksandr Puşkin.
Inaugurarea primei linii de cale ferată în Rusia
1854–1855 Războiul Crimeii
1855–1881 Domnia lui Alexandru II
1861 *februarie:* abolirea iobăgiei
1864 Reforma administrativă, crearea consiliilor locale *(zemstvos)*, reforma juridică
1865–1885 Cucerirea Asiei Centrale de către Rusia
1873 Alianţa celor trei împăraţi (Wilhelm I, Franz-Joseph, Alexandru II)
1873–1875 „Mişcarea populară” a intelectualilor populişti
1876 *6 decembrie:* prima manifestaţie politică de stradă la Sankt-Petersburg în faţa catedralei Kazan
1876–1879 Activitatea organizaţiei revoluţionare „Pământ şi libertate”
1880 *5 februarie:* atentatul comis de S. Halturin împotriva lui Alexandru II (explozia unei bombe la Palatul de Iarnă)
1881 *1 martie:* asasinarea lui Alexandru II de către populişti
1881–1894 Domnia lui Alexandru III
1887 *1 martie:* tentativă de asasinat împotriva lui Alexandru III la Sankt-Petersburg; este implicat şi Aleksandr Ulianov, fratele mai mare al lui Vladimir Ulianov (viitorul Lenin).
1891–1893 Alianţa franco-rusă
1894–1917 Domnia lui Nicolae II
1894 Tragice mişcări populare în timpul ceremoniei de încoronare a lui Nicolae II la Moscova (catastrofa de la Hodinka)
1896 Vizita oficială a lui Nicolae II în Franţa

1905 Războiul ruso-japonez

ianuarie: prima revoluţie rusă

20–21 ianuarie: grevă generală la Sankt-Petersburg

22 ianuarie: „Duminica roşie”, poliţia şi armata trag asupra mulţimii care manifesta paşnic în faţa Palatului de Iarnă.

27 iunie – 8 iulie: revolta de pe crucişătorul Potemkin în portul Odessa

5 septembrie: Tratatul de pace de la Portsmouth între Rusia şi Japonia

20 octombrie: grevă generală în Rusia

26 octombrie: prima întrunire a sovietului de la Sankt-Petersburg

30 octombrie: manifest emis de ţarul Nicolae II prin care se promiteau libertăţi politice şi crearea unei Dume de Stat legislative.

1917 *15 martie:* abdicarea lui Nicolae II

17 martie: formarea unui guvern provizoriu

iunie: ofensiva rusă pe frontul de sud care se soldează cu un eşec.

24 iulie: Kerenski devine preşedintele Consiliului.

septembrie: atentat contrarevoluţionar al generalului Komilov, dejucat de Garda Roşie

14 septembrie: proclamarea Republicii; Kerenski în fruntea unui directorat

7 noiembrie: lovitura de stat din octombrie sub conducerea bolşevicilor

9 noiembrie: formarea Consiliului Comisarilor Poporului, prezidat de Lenin; decrete privind „Pacea” şi „Pământul”

1918 *18 ianuarie:* întrunirea Adunării Constituante alese la Petrograd

19 ianuarie: dizolvarea Constituantei

28 ianuarie: formarea Armatei Roşii

14 februarie: adoptarea calendarului gregorian

18 februarie: ofensiva austro-germană împotriva Rusiei sovietice

3 martie: încheierea unei păci separate cu Germania (Tratatul de la Brest-Litovsk)

martie-aprilie: corp expediţionar antibolşevic al Aliaţilor la Murmansk

10–11 martie: mutarea capitalei de la Petrograd la Moscova aprilie: corp expediţionar japonez şi englez la Vladivostok

25 mai: acţiune contrarevoluţionară a corpului expediţionar ceh

8 iunie: cucerirea Samarei de către trupele albe sprijinite de Aliaţi, constituirea unui guvern contrarevoluţionar

28 iunie: formarea în Siberia a unui guvern provizoriu contrarevoluţionar

4–20 iulie: al V-lea congres panrus al Sovietelor adoptă prima Constituţie sovietică.

2 august: debarcarea anglo-americano-franceză la Arhanghelsk
4 august: ocuparea oraşului Baku de către englezi
30 august: atentat împotriva lui Lenin
1924 Moare Lenin.
1924–1953 Stalin conduce Uniunea Sovietică.
1953–1964 Hruşciov conduce Uniunea Sovietică.
1964–1982 Brejnev conduce Uniunea Sovietică.
1979 *decembrie:* intervenţia armatei sovietice în Afganistan
1985 *martie:* Gorbaciov, ales secretar general al Partidului Comunist, lansează Perestroika
1988–1989 Retragerea trupelor sovietice din Afganistan
1989 Alegeri cu candidaţi multipli în URSS
1990 Instaurarea unui regim prezidenţial în URSS
1991 *martie:* Gorbaciov este ales preşedinte al Uniunii.
iunie: Elţîn este ales preşedinte al Federaţiei Ruse.
Locuitorii Leningradului hotărăsc să redea oraşului lor numele de Sankt-Petersburg
19–21 august: tentativă de puci împotriva preşedintelui Gorbaciov
decembrie: dezmembrarea URSS
1996 *iunie:* realegerea lui Elţîn la preşedinţia Federaţiei Ruse
2000 *martie:* Putin este ales preşedinte al Federaţiei Ruse.

—— || ——

Algarotti, F., *Viaggi di Russia*, Einaudi, Torino, 1942.

Attenhoffer, Heinrich-Ludwig von, *Medizinische Topographie der Haupt-und Residenz-stadt St. Petersburg*, Orell, Füssli und Compagnie, Zürich, 1817.

Beli, John, *Travels from St-Petersburgh in Russia to various Parts of Asia*, William Crecch, Edinburgh, 1783, vol. 1.

Bemardin de Saint-Pierre, Jacques-Henri, *Observations sur la Russie*, în *Œuvres complètes*, Mèquignon-Marvis, Paris, 1818.

Berelowitch W., Medvedkova, O., *Histoire de Saint-Pétersbourg*, Fayard, Paris, 1996.

Bremner, R., *Excursions in the interior of Russia*, Londra, 1839, vol. 1.

Carr, J., *Travels round the Baltic*, Philadelphia, 1805.

Casanova de Seingalt, Jean-Jacques, *Mémoires*, Gallimard, Paris, 1958–1960, vol. 1.

Chantreau, P. N., *Voyage philosophique en Russie*, Paris, 1788–1789.

Comeyras, Victor, *Tableau général de la Russie moderne et situation politique de cet empire au commencement du XIXe siècle, par V. C.*, Treuttel et Wurtz, Goujon fils, Paris-Strasbourg, 1802.

Cook, John, *Voyages and travels through the Russian Empire, Tartary and part of the Kingdom of Persia*, Edinburgh, 1770, vol. 1.

Coxe, W., *Voyage en Pologne, Russie, Suède, etc.*, Barde, Manget et Cie, Geneva, de Buisson, Paris, 1786, vol. 1.

De Grève, Claude, *Le Voyage en Russie. Anthologie des voyageurs français aux XVIIIe et XIXe siècles*, Robert Laffont, Bouquins, Paris, 1990.

Faure, R., *Souvenirs du Nord*, Paris, 1821.

Granville, K.B., *Guide to St. Petersburgh*, Londra, 1835, vol. I-H.

Green, O., *An original journal front London to St. Petersburgh by way of Sweden*, Londra, 1813.

Guide des voyageurs en Europe, vol. M, *Allemagne, Danemark, Norvège, Suède, Russie*, a 3-a ediţie, Weimar, 1805.

Jerrmann, E., *Umpolitische Bilder aus St. Petersburg*, Berlin, 1851. Lescallier, Daniel, *Voyage en Angleterre, en Russie et en Suède, fait en 1775*, Firmin-Didot, Paris, 1799.

May, Jean Baptiste, *St.-Petersbourg et la Russie en 1829*, Paris, 1830, vol. 1–11.

Molinari, M. G. De, *Lettres sur la Russie*, Paris, 1877.

Aubry de La Motraye, *Voyages en Anglois et en François en diverses*

provinces et places de la Prusse ducale et royale, de la Russie, de la Pologne, etc., Haga, 1732.

Müller, D. Chrétien, *Tableau de Pétersbourg ou lettres sur la Russie écrites en 1810, 1811 et 1812*, traducere din germană, Treuttel et Wurtz, Paris, Florien Kupfelberg, Mainz, 1814.

Regnault, M. A., *Esquisses historiques sur Moscou et Saint-Pétersbourg*, Paris, 1857.

Reimers, Heinrich, *Sankt-Petersburg wahrend der vier ersten Jahre der glorreichen Regierung seiner kaiserlichen Majestät Paul des Ersten*, Sankt-Petersburg, 1805.

The Russian Worker Life and Labor under the Tsarist Regime, Victoria Bonnell, University of California Press, 1983.

Ségur, Louis-Philippe de, *Mémoires, ou Souvenirs et anecdotes*, Eymery, Paris, 1824–1826, vol. I-M.

Seven Briton in Imperial Russia, 1698–1812, ed. Peter Putnam, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1952.

Storch, Heinrich, *Gemälde von St. Petersburg*, Johann-Friedrich Hartknoch, Riga, 1793, vol. 1–11.

Strahlenberg, baron von, *Description historique de l'Empire russe*, traducere din germană, Desaint et Saillant, Amsterdam-Paris, 1757, vol. 1.

Svignine, Paul, *Description des objets remarquables de Saint-Pétersbourg et de ses environs*, Sankt-Petersburg, 1816.

Vernet, Horace, *Lettres intimes de Horace Vernet pendant son voyage en Russie*, Paris, 1856.

MULŢUMIRI

Aş dori să-mi exprim sincera recunoştinţă Isabellei de Tredern, care m-a ajutat încă o dată la realizarea acestei lucrări.

Mulţumirile mele se îndreaptă şi spre editorul meu, Jean-Paul Bertrand, şi colaboratorii săi, care mi-au acordat deplina lor încredere şi bună voinţă.

Ţin să mulţumesc în mod deosebit funcţionarilor de stat din Federaţia Rusă care mi-au permis să utilizez fondurile de arhivă.

—— Sfârşit ——

[1] Vezi Vladimir Fédorovski, *Les Tsarines, Ies femmes qui ont fait la Russie*, Éditions du Rocher, 2000. (n.a.)

[2] Joc de cuvinte în limba franceză bazat pe asemănarea fonetică dintre *cor* (bătătură) şi *corps* (corp). (n.t.)

[3] Ganimede, paharnicul lui Zeus în mitologia greacă.

[4] Grivnă, monedă de 10 copeici în Rusia de altădată.